

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Universitätsbibliothek Paderborn

Acta Ecclesiae Mediolanensis

Actorvm Ecclesiae Mediolanensis, Pars Tertia - In Qva, Liber Memorialis Ad
populum Ciuitatis, & Dioecesis Mediolanensis, A Beato Carolo Borromaeo
Titvli Sanctae Praxedis compositus continetur

Borromeo, Carlo

Brixiae, 1603

Libri septimi.

urn:nbn:de:hbz:466:1-10502

D E
V I T A E T R E B V S G E S T I S ,
CAROLI CARD.
S. PRAXEDIS,
ARCHIEPISCOPI MEDIOLANI.

Liber Septimus.

Statura, &
effigies Ca-
roli.
CAP. I.

Multa sūt ex Caro-
li factis, quę cum
historię filo du-
ci commode non
potuerint, mini-
me tamen existi-
mamus omitten-
da. Vno etiam in
in loco eius naturam, consuetudi-
nem, disciplinam; ac animi imagi-
nem quandam exprimere; huius vi-
detur esse scriptio. nam vt in cor-
pore toto diffusum sanguinem pro-
priam tamen obtinere sedem vide-
mus; ita Caroli moribus, licet vniuer-
sa rerum gestarum narratione di-
persis; proprius etiam locus recte
videtur assignari. Ex his igitur nunc
aptam operi conabimur addere qua-
si coronidem. atque omnia ad certa
capita redigentes, prius quę patent
sensibus, quęque in ipso fuerunt; de-
inde quę ad alios priuatim, publice-
que referuntur; ordine quantum fie-
ri poterit contexere studebimus; ec-
clesięque administrationem; quę
que ei factę sunt salutare accessio-
nes, generatim comprehendemus.
Statura fuit Carolus, quę commu-
nem non nihil superaret: cui mem-
brorum quoque magnitudo, ossibus
saltem, respondebat; nam carnis tan-
tum fuit, quantum ieiunij permisit
assiduitas. magni oculi, cęruleique
nasus grandior; rugis laxioribus ab

eo ad mentum deductis, capillus sub-
niger, subrufa barba, & incompta,
quamdiu non rasit. Auctoritas vero,
grauitasque multa, toto vultu palli-
do, & macilento; veterum sacerdo-
tum sanctitatem maxime referret.
Robustum natura corpus idoneis si-
gnis multi iudicauerunt: sed curis pri-
mo familiaribus, dein ecclesiasticis,
semper ætatem præcurrentibus; stu-
dijs litterarum; laboribus demum,
vigilijsque episcopalibus, & varia
corporis vexatione debilitatum.

Corpus vt tractarit; quibusve qua-
si gradibus ad summam vitę asperi-
tatem venerit; pluribus locis supra
demonstratum est. quam ad rem v-
sus est, Deo concedente, duobus ma-
gnis adiumentis. alterum, quod nihil
subito durius suscipiebat; sed sensim
progrediens, tum vires experiebat;
tum sese paulatim assuefaciebat;
in quo magnum salutaris progressio-
nis momentum esse merito existima-
tur; ne vel se quis cito conficiat; vel
defatigatus subsistat, aut de via de-
clinat. Ita sese in aquę vsu habuit;
ad quem annorum cursu ita perue-
nit, vt vinum paulatim minuendo,
aquam vero addendo; stomachus de-
mum aqua sola contentus esset. Ita
in ieiunio; quod multis annis, die-
rum numerum per hebdomadas pau-
latim augendo, fecit quotidianum;
illudque prandij solius, nihil vespe-

Vitus, &
somnia e-
iusdem.
CAP. II.

ri prorsus admittēs. Ita in omni fere obfoni genere reiiciendo; vt primò carnem, mox oua, ceteraque sensim dimittens; ad panē solum cum aqua, cibus denique redigeretur: quamquā mors anteuertēs fecit, vt aliquot dies, puta tres in hebdomada restarēt, quibus lacte potissimum, sed pomis etiā, & herbis, similibusq; adhuc utebatur. simili vsus in Quadragesima ratione gradatim in angustias sese sicuum aridarum, lupinorumque deducere curauit. Alterum adiumentū fuit; quod quæ semel susceperat, ita constanter tenebat; vt neque labore, neque incōmoditate; neque humano diabolicoue impulsu ab ijs deduci posset. plurimi enim parū progressus adcirco habere videntur in via salutis; quòd leuiter ab instituto defleūt; quotidieq; noua ordiētes, nihil ad exitum perducunt. omnino mirauerat, his præsertim temporibus, patientia inedia, vigilia, assidui laboris; omnium denique, corpori quæ sunt incōmoda: vt demum, non pro eius appetitu, & ne pro vsu quidem necessario; sed pro occupationum opportunitate, & pro suo denique arbitratu, corpori satisfacere videretur. Cibus, si officium diuinum, vel humanum ita postularēt; quod eueniebat frequentissime; tam facile differebat in horas plures; quàm alius rem quamlibet leuissimam. at contra, etiam officij causa tempus consuetum præueniebat; amicorum flagitantium gratia vinum, carnemque admittebat; bis in die quandoq; edebat: quamquam non ita facile extremo vitæ tempore: tum enim grauari se vehementer, & quasi febri tentari sentiebat, si amicis in eo genere obsequi conaretur. Sed Brixia vidimus, cum ad eum hospes vir princeps venisset, bis in die cum eo accumbere; cibumque promiscuum, etiam vesperi sumere; cum tamen longe post meridiem negotiorum com-

modo pranderet. Quibus diebus panem solum adhibebat, quoniam egre mandentem diutius detineri necesse erat; edens supplices libellos, aut epistolas inspiciebat, ac subnotabat; vel alia legebat, & meditabatur. Cū rogaretur, vt quam biberet, eius aq̄ naturam saltem aliquo modo vellet temperari; delicias respondit in exercitatione patientiæ minime quærendas. sese vino potius vsurum. Cibus, & potū ita sumebat, vt nihil gustare videretur; nec quereretur vniquam, vel datum aliquid quod nollet, vel secus factum ac vellet; nisi quid forte melius esse sentiret, quàm ferret sibi proposita durities. Ad ea quæ legebantur edenti, tum ipse fuit attentus maxime; tum exteros quoq; cum eo accumbentes attentos facere solitus est; de eo quod audiebat identidem aliquid dicens, ad pietatem excitandam. de cibo vero, vel potu nullum penitus vniquam verbum. Corpus non exercebat: nisi quantum muneris, pietatisve ratio postularēt; in quo non valetudinis modum respiciebat; sed rerum diuinarum ardenti studio ferebatur. Somno quinque horas dabat in lectulo illo suo paleato, & cannabino; sæpe etiam, si opus erat, breuius spatium; nonnumquam breuissimum, & in sella aliqua collocatus: qui alijs tamen humanissimus Pater indulgebat, si essent imbecilliores; vt octo, vel etiam nouem darent. cumque eius familiaris narraret; cuiusdam non ignobilis rerum spiritualium magistri sententia, septem horas sano corpori concedi posse: de Episcopis, inquit, non puto locutum. Ante lucem surgebat semper. ad somnum utebatur nonnumquam tempore, quod itineri dare necesse erat: & nihil de iumentis celeritate remittens, vt poterat, aliqua ex parte satis necessitati faciebat. dormitabat sæpe tamen interdium, natura etiam moleste exigente, quod ei de-

bitum

bitum erat: sed ita modice, vt omnia quæ dicerentur audiret. dixisses in consultationibus quandoque, nihil omnino percepisse eorum, quæ dicta fuerant; cum ille sententias aliorum repetens, optime omnia iudicabat. cū in sacris precationibus, psalmodiaque arcto somno teneri videretur, promptum se tamen præstabat absque vllius admonitu, vt si semper vigilasset, quotiescumque surgendum, caput aperiendum, aliudve ex ritu agendum esset. Admonitus aliquando, fatius esse naturæ quod necesse erat concedere; quàm alieno tempore, & loco dormientis speciẽ publice præbere: naturæ id esse vitium affirmabat suę: cui nullum somni tempus satis erat ad eiusmodi dormitationem vitandam; qua se vel medicis curationibus etiam expedire curauerat. Hanc vitæ duritiem, ex clero, populoque imitati sunt multi. qui vino, cibisque melioribus, pro modo quisque sibi proposito, abstinentes, aut etiam in tabulis cubantes, commune lautitiæ studium valde temperauerunt.

Patiẽtia frigoris, & aliorum incommodorum.
CAP. III.

Omnia captabat in quotidianis rebus durioris vitæ momenta, quæ plurimi vitare potius solent: in quo magnam vim meritorum, occulto quodam studio colligeret; & non medio critere ad perfectam vitam iuuaretur. Non paruum illud fuit incommodum, vel potius cruciamentum: neque die, neque nocte vñquam ignis beneficium in regione valde frigida recipere, hominem interdum male vestitum, noctu vix contactum; palea subtus, supraque afflictum corpus fouente; vt non immerito dixisse videatur in oratione sua Franciscus Panicularola, nihil amplius Carolum vsu suis, quam canem domini facultatibus; qui quidem pane, aqua, paleaque modica contentus est. At etiam, quasi humanis commodis illudens, Iulio Petrutio religioso ad-

modum seni, qui intimis obsequijs ei infertuebat, nonnihil eiusmodi acerbitatem quodam tempore querenti, eam esse rationem dixit, quæ hyeme lintea minime frigida cubans sentiat, qui ignem ijs adhibere nolit: frigere adeo, dum in ijs se collocat, vt præ membris suis lintea minime frigida videantur. Stans legebat, scribebatque semper, tabulæ in nixus altiori. at foris paratas ad vsu sedentium tantum mensas reprensens, genua ponebat in solo. opinio fuit, salutaris patientiæ causa eam quoque rem ab eo susceptam. cumque sepius multi sacra biblia, quæ frequenter in manibus habebat, ita collocatum perlegere vidissent: diuinos libros reuerentiæ gratia flexis genibus ab eo semper legi consuesse prædicarunt. captabat ille qui dem omni studio incommodorum, perpeffionumque occasiones. eximiaque erat erga diuinos libros reuerentiæ; vt meritò, ita sit existimatum. sed aperuit nobis quandoque, dolens vitæ suæ asperitatem nimium prædicari, atque amplificari, quod filere non debeo; id se facere valetudinis gratia, cum eum sibi fitum vsui esse ad quædam corpori necessaria cognosceret. id quatenus eiusmodi causæ tribuendum sit, alij viderint. Ita vero angusto loco in suis ædibus consistebat; vt angustiore religiosi viri nulli vtantur: tum ætate caloribus ita subiecto; vt pari propemodum patientiæ, ad calorem, frigusque opus esse videretur. Foris item, cum necessariæ occupationis gratia morabatur, ne forte oblectationis gratia secedere quis putaret; eodem modo incommoda eligebat loca; eaque interdum eiusmodi, vt omnes eius misererentur conditionem; cum præsertim vbi consisterat, siue in algida, siue in ætiosa loca incidisset, constanter maneret; neque dolens vñquam, neque aliquod

Ieuamentū quærens. si aquæ, hortiuue
essent; ne aspiciebat quidem, nedum
inambularet vñquam. cū essemus in
ecclesie Mediolanensis villa Cuprel-
liana, & vna Franciscus Adornus ec-
clesiasticarum consultationum gra-
tia; ad fluminis Aduæ ripam semel
post cibum cum processisset; in insi-
gnis cuiusdam iucunditatis loco id
ponere visus est, quas propter nos
suscepisset; quamquam alioqui non
sine causa locum visit. Cum tot an-
nis ad ædes S. Barnabæ Mediolani
ventitaret; semel, aut iterum tantum-
modo, idque adductus Cardinalium
hospitum causa, hortos ingressus
est. postremo vero tempore, cum sua
niorem sese omnibus præbere stude-
bat; eo semel nullius gratia ingressus;
adeo mirabile visum est, vt inter se
Patres quasi rem inauditam narra-
rent; magno præsertim accedente cu-
mulo, quod manu sua pomum arbo-
ri detraxerat. Cum in eiusmodi reli-
giosis locis edebat; vel solus, vel vno
ministro contentus erat; nihilque si-
bi præter cæteros volebat apponi;
quamquam postremis annis commu-
nis cæterorum modus, si tamen illum
admisisset, pro lautitia illi esse pote-
rat. paululum autem post cibum pie-
cum sacerdotibus collocutus, satis
relaxationi datum dicens, ad opera
se reuocabat: nam vel modicum
post cibum recreationis, quotidiana
eius consuetudo non admittebat: ni-
si per ætatem quieti potius aliquid,
quàm somno, interdum ex necessita-
te daret. eam esse demum in hoc ge-
nere veram virtutem dicebat; non
solum cupiditatibus resistere; sed eas
persequi; sensibusque, non ea tantum
negare, quæ vitiosam haberent vo-
luptatem: sed studiosè detrahere iu-
cunda; molesta vero propinare. Iti-
nera tum equis, tum pedibus durissi-
me confecta non vno in loco narra-
uimus. sed iter faciebat, tum magna
festinatione semper, vt domestica iu-

menta non diu labori resisterent;
tum cursu etiam, quotiescumque cha-
ritas postulabat animarum. idque eo
labore, quem extenuatum, debilita-
tumque corpus ferre necesse erat:
quemque sibi propemodum intole-
rabilem esse, quandoque fassus est.
Cremonense iter millium quinquaginta,
cum vsu venit, & alia similia,
vno die conficere solitus fuit: plu-
uias, tempestates, nocturnum tem-
pus, præcipitia montium; fluminum,
lacuum, latronumque pericula; hos-
pitia incommoda, frigora, calores,
contemnebat. quibus de rebus nemo
est familiaris, qui paratas non habeat
narrationes admiratione dignas.
hic Verbani lacus vndas; ille Apenni-
ni tempestatem, & turbines; alius Al-
pium rupes præruptas, & earum
diurna, nocturnaque pericula recor-
datur. mirum vero omnino; tot,
tantisque periculis, & casibus quo-
que multis, neque ei, neque comi-
tum cuiquam mali aliquid euenisse.
pulverem ætate ab ore non desij-
ciebat: vestitas numquam habebat
manus; vt hieme: præsertim si loca
montana, asperioraque obiret; tumi-
da perpetuò, plenaque vlcibus ap-
parerent. neminem ad hospitia præ-
mitteri, præsertim ieiunij diebus, pa-
tiebatur; vt subito adueniens, ali-
quid semper addere suis posset in-
commodorum thesauris. Pedibus, si
tamen hoc inter Caroli labores nu-
merare conuenit, per urbem ibat: ni-
si hospitum Præsulum causa equos
interdum adhiberet. currus neque
in vrbe, neque in itinere admittebat;
quod non ita decore Antistes in ijs
esse videbatur; neque crux præferri
satis decenter posset. Romæ tamen
cæterorum morem in eo sequebatur;
nam & ibi forma esse videbantur de-
centiore. nostratibus interdum vsus
est hospitum Cardinalium causa;
quorum commodis, præsertim si es-
sent imbecilli, amantissime seruiebat.

Testicam, si vehiculum Præsuli adhibendum esset, ob decorum; & legendi commoditatem, in primis probauit: ipseque postremo tempore tum hospitem in vrbe, tum sui, suorumque commodo in itinere adhibuit.

Morbos, & dolores corporis vt tolerauerit.

CAP. I V.

Præscripta medicorum, cum ijs se se curandum tradiderat, ita seruauit; vt nihil præter eorum iussum, vel quod vehementer expeteret, quamuis minimû, reciperet; vel quod maxime horreret, recusaret vnuquam. sed quæ in eo genere ferenda essent, ea prompto animo ad exercitacionem asperioris vitæ referebat. cûque sæpe morositas quædam, atque fastidium soleat ægrotis, etiam religiosis condonari; non erat in eo quod ferretur ægrotante, magis quam in valente. quin etiam dicere solebat, in cuiusdam voluptatis loco morbum se habere: cum eo tempore semotis curis quiescere, seque ipsum liberius daretur attendere. si quâdo medicis ægrotum alium parere nolle cognosceret; reprehendebat; & vt faceret, grauius hortabatur. Cum ad Dei misericordiam pestilentis causa implorandam, vna cum clero, & populo ad celebriora vrbis loca, seu compita supplicatum iret, sanctumque clauum ferret; pedem nudum clathro ferreo, quo subterranea sellæ fenestra muniēbatur, impedit; atque vnguē maioris digiti ita summoit, vt tota via, quæ multa restabat, abunde sanguinem funderet, neque tamen ob doloris sensum, qui ea parte vehemens esse solet, de incessu quidquam remisit. narrat medicus; supplicacione demum peracta, cum accersitus esset; inspecto vulnere, tolerantiam viri se esse admiratum, cumque dixisset, esse vnguem necessariò abscindendum: Carolum, qui sibi post abscissionem necessario quiescendum esse verēbatur; quasi nihil moribi, dolorisque vim æstimaret; sibi respondisse; in aliam diem id esse dif-

ferendum, donec in ecclesia, quædam sacrorum munerum functiones obijisset, obligaret tunc quidem vulnus aptiori quo poterat modo. tertio die medicus vocatus, id exequi iussum est, quod ad curationem necesse erat. ibi vero Caroli mirificam patientiam sese obstupuisse testatur: ei enim grandē vnguem, vulueris acerbitate recrudescēte, ita excidisse; vt cum ipse in eo genere exercitatus perhorresceret; neque corpore ille, neque voce, neque spiritu vllō modo commoueri videretur. neque vero ob id diu quieuit; aut labori, vel viæ pro quotidiano ecclesiæ vsu pepercit: vt ex eo potius noui cruciatus, ac patientiæ nasceretur occasio. nam infirmo pede lapsus, os manus loco suo mouit. id reponere quidam conatus, cum minime affecutus esset; medicus idem, ingrauescente admodum dolore restituit, prorsus ita se habente Carolo; quemadmodum is loquitur; ac si permulisset integram manum.

Incredibilem laborum tolerantiam, occupationumque infinitam prope continuationem, superius attigimus: vnde facile fuerit totius agnoscere vitæ consuetudinem: nam alioqui actorum eius diurnum, non leui argumento confici potuisset; quod audio ex eius domesticis quosdam, pro ea temporis parte saltē fecisse, qua fuerunt apud eum; motos admiratione laborum, quos ab eo quotidie sustineri videbant. Eiusmodi laborum causas, quibus interdum Episcopi nonnulli carere sibi videntur; tum admirabile studium, pariebatur esse in ecclesiæ in omnes partes veteris disciplinæ cogitatione conformandæ; gregisque ad cœlestia bona, continua progressione ducend; quod quidem negotium nullis agendi terminis continetur: tum vero animi Deo penitus dediti, diuina quædam inflammatio; qui nulla diligentia, nullo vna-

Labores, & occupationes.
CAP. V.

quam

quam labore contentus; numquam facis suo iudicio perpeffus; neq; pro infinitis tanti Domini meritis; neq; pro suis, fuorumque peccatis, sibi videtur vniquam posse satisfacere. maxime item, vt in omnibus, S. Ambrosij exemplo mouebatur, de quo Paulinus scribit, in diuinorum munerum functione tum magnos consueuiffe labores excipere; vt quæ officia erga eos, qui saluari lauacro ablundi essent, solus obibat; ijs post eius obitum vix Episcopi sufficeret quinque. quod idem merito de Caroli laboribus dici potest. Hinc diurna, nocturnaque in meditando, scribendoque occupatio; hinc longissimæ consultationes: assiduitas respõdendi ijs, qui consulere, opemve implorare necesse haberent; diurnæ supplicationes; sacramentorum administratio, sæpe vsque ad noctem ducta; labor assiduus concionum, visitationum, aliarum rerum, quæ sexcentæ singulis horis, propeque momentis occurrerant. Cum Episcopus ad eum scribens forte significasset, sibi parum esse negotij. eam vocem, vt Episcopo prorsus indignam, & turpem, grauius ad eum litteris datis, acriter, lateque reprehendit. Cum Nouariæ Francisci Episcopi exequias celebrasset; quidam eius mortis causam dolentes, laboribus tribuebant; quibus in lustrandis suæ diocæsis ecclesijs eo anno non mediocris vigilantia sacerdos perfunctus erat. at ista ipsa, inquit Carolus, de causa, & isthuc ipsum agentem, hoc est pro ecclesia sua laborantem, Episcopum decet mortem oppetere. Dicere solebat, tantum esse Episcopo negotij, quantum ipse velit: hoc est pro eius studio, vel negligentia. item, Nullum Episcopum muneri suo posse satisfacere, si valetudini parcat: & earum rerum obseruationibus teneatur, quæ nocere corpori, prodesseve possint. Quod populi parum ad salu-

tem proficiant, maiori ex parte culpam esse Antistitum affirmabat; qui non assidue curant, atque vrgent eorum progressiones.

Qui corpus tam dure habuerit, nullum quoque penitus cultum adhibuisse, vel nobis tacentibus, licet conijcere; nisi quatenus munditiæ, vel dignitatis causa necesse putaret. Nullum sericum adhibuit indumentum: sed eius generis tamen, quæ personæ cõuenirent. posteriorem tunicæ partem, quam solent sacri Præsules magis demissam humi trahere, libenter æqualem reliquæ recipiebat. vestimentis, omnibus quidem diutius utebatur, ac tritis; sed quæ in conspectu non erant, in primis refarciri non semel iubebat. Opera suorum exuendi, vestiendive corporis causa fere non utebatur; idque sæpe ob alienum, & incommodum ijs cubandi, surgendive tempus. eorum vero, qui sacris essent initiati, nihil ad corpus suum obsequij paulò vilioris admittebat. episcopali veste linea, humerorumque amictu etiam domi semper indutus erat, ad personæ dignitatem seruandam. nam & domicilium suum, locum publicum ducebat; suosque ibi volebat, vt in publico, versari. Itaque mane antequam ea indumenta sumpsisset, neque in exterorum conspectum veniebat; & neminem nisi intimum patiebatur intromitti. Ac quoniam ab oratione, & sacræ aquæ aspersione diei antecedentis, vsque ad Missæ sacrum postero die factum, nihil, quantum fieri posset, ob rei diuinæ reuerentiam loquebatur: publicum vestitum differebat, donec ad sacrum prodire vellet. ibi cubiculo vero priuatim pullam quadam, & rudi veste utebatur; quam suam appellabat; cum personæ suæ reliquas esse diceret. Exquisitam adhibebat in omnibus ecclesiastici decori seruandam. in ipsis caligis, & calceamentis; ac in omni vestitus parte; tum in

Vite cultus,
CAP. VI

omni

omni vestitus parte; tum in omni officio, ac gestu; quid sacrum virum deceret, attendebat. ut nullum penitus elegantiae, venustatisve, nedum leuitatis profanae vestigium apparet; nihilque a dignitatis gravitate, sanctitateque; alienum videretur. quae quidem minute persequens, gratum facerem fortasse multis; plerisque ve reor ne molestum accideret. Sunt qui animi virtutibus intenti, haec ut leuiores negligunt: ipse vero; id quod perfectius, multoque melius esse constat; cum ea quae grauiora essent, in primis curaret; tum haec etiam sibi iudicabat minime praetermittenda. Commemorabat interdum S. Ambrosij factum, qui in clericorum numerum admittere quandam recusauit, cum eum sese ingressu leuiter, & indecore habere animaduertisset. Aderamus in cubiculo cum Episcopi caligas, deducta veste; & earum constringendarum rationem comiter inspexit, reprehenditque; quoniam ea in re profanam consuetudinem imitaretur. E se nostra nihil in via umquam; quidquid ibi audiretur, spectauit. loco nullo inambulauit. vulgo iudicari posse, opinor, putauit; his actionibus aliquid inesse, quod ad curiositatem, otium, curamue corporis nimiam pertineret. In ea vero decori parte, quae valeret ad obscenitatem, & omnem turpitudinis odorem vitandum, praecipuam adhibuit diligentiam. nam ipsam pudicitiae virtutem a puero coluit religiosissime, sicuti iam tetigimus. ab omni verbo, in quo aliquid non solum obscenitatis, sed licentiae, vel deformitatis appareret, diligenter cauit. in causis aliquando, vbi de matrimonio, & eius impedimentis ageretur, laborabat magnopere loquens, ac pene torquebatur; vocabulaque a re ipsa quam remotissima expiscabatur, vel adhibebat latina. ephebos in domum non admittit. cum foemina numquam locutus

Pars III.

est; quin ex grauioribus domesticis vnus, plerumque adessent. Domum nulla parte pictam esse voluit; nisi viridem parui cubiculi sui tincturam visus gratia quaesitam, picturae loco numeraueris. atque initio quidem cum Mediolanum esset venturus, aedesque Archiepiscopales iussisset instaurari; coeperunt lacunaria quaedam pingere, atque ornare: quod ipse statim prohibuit; pictaque inducto albario deleri iussit; id quod hodie quoque perspicitur. totas vero aedes, amplas tamen, modesto, vulgarique opere perfici iussit. Suppellectile in domo ad ipsam quotidiani vsus necessitatem redactam habuit, nihil omnino fuit post egregiam illam inter pauperes partitionem ad parietes, ostiaue contegenda. hospitum vero causa tua saepe multa sumere necesse erat. Equile mandauerat aedificari, quod vetus, noua coenaculi, locorumque adiectorum aedificatione diruendum esset. praepositorum imprudentia magno id sumptu factum est. Carolus cum demum re pene perfecta, audisset; neque enim alias, quam sacras fabricas inspicere solebat; vehementer doluit, ministroque reprehendit; tum diu inuestigauit, licet frustra, num vsui sacro fortasse, vel omnino digniori aedificium destinari posset. Quamuis magno numero, hoc est circiter centum, eius domestici essent; exibat plerumque; tamen paucis comitatus; alijs alio genere occupationis ecclesiae causa utiliter impeditis. ipse vero neque numerum maiorem respuebat; neque etiam paucitatem grauius accipiebat; quam pertinere ad christianam modestiam intelligeret. in quo non occupationis solum necessitatem; sed negligentiam quoque saepe ferebat; quae dissimulatione, patientiaque sepe alitur. quod in Caroli priuatis rebus argumentis non paucis cognoui: nam familiares nonnulli in eius corpore incom-

M n mode,

mode, duriterque habendo, mirifice cum Carolo consentiebant: & ei commoda sua negligentia, negligentia ipsa diligenter inferuebant: ut verissime dixerit quispiam; qui res incommodas, acerbis que sequatur; vel abiectio, patientiaque exerceri velit; eum plurimos inuenire passim adiutores. At erant, qui, tum exiguum saepe comitatum; tum alia que dam in Carolo ad-christianæ humilitatis virtutem pertinentia reprehenderent; & summam dignitatem aliquo modo ita imminui quererentur. res etiam ad ipsum Pontificem Pium Quintum quandoque relata est: cui Carolus ita facti sui rationem reddidit, ut nihil haberet optimi Pater, quod improbaret. Eorum qui Dei ministri essent, dignitatem, ac existimationem, dicebat, non in humanis ornamentis; quæ tamen ad certum modum pluribus de causis essent adhibenda; sed in religiosis virtutibus consistere. Res ipsa declarauit, & superius narrata demonstrant; Caroli abiectio, morum grauitate, sanctitateque; coniunctam, summis, atque infimis tanto semper in honore fuisse: quantum nulla terreni splendoris ornamenta consequi potuissent.

Humanas
opes ut con-
tempserit,
consumpse-
ritque.
CAP. VII.

Religiosam paupertatem Carolus amauit; & eius officia pie coluit. eius victus, vitæque cultus satis ostendit. si quid in mensa, & omnino in domestico sumptu paulò copiosius, largiusue fieri animaduerneret, solebat statim corrigere. id vero tam celsi animi vir, qui omnes alioqui de re familiari curas, minutas, & cogitatione sua indignas iudicabat; virtutis causa obseruabat diligenter. Poma tantum, aut eiusmodi munuscula solebat accipere; eaque fere religiosi viris: quæ ipsa item, ut eleemosynam pietatis gratia datam, recipere videbatur. Quam vero parcus in ijs erat, quæ ad sui corporis commodum, domesticamue affluentiam pertinere,

posse viderentur; tam erat in ceteris omnibus, quæ pietati conducerent, liberalis; prorsusque opum magnanimus contemptor humanarum. quid amplius in hoc genere commorem, post maximas pecunias religionis ergo donatas; amplissimas facultates dimissas; exhaustam magnifica, & pulcherrima suppellectili domum; administrationis, officiaque honestissima, cum fructibus, & vectigalibus vberrimis relicta; post ea denique pietatis causa contempta, que summi saepe viri studiose quærunt; eademque tanta munificentia donata; ut nisi christiana, diuinaque liberalitas ea fuisset: dissolutam prorsus effusionem esse necesse fuerit. Sed aliquid etiam superest minime spernendum. quam daret ex facultatibus que remanserant eleemosynam, non opus est explicare. hoc sufficit; quidquid suo; familiæque necessario sumptui supererat, totum pie, ac religiose donabat. Egentium sacerdotum postulationes benigne tribuens, alias superauit, alias præuenit, ijs qui apud eum ecclesiæ operam dederant, imo & propinquorum eorum necessitatibus moderate subueniebat, si veras esse necessitates videret: de cetero largiri Episcopum non debere aiebat; sed omnia pauperibus, ecclesiæque; sue reseruare; cum tanta semper ad gregem pro debito officio iuuandum offerantur; ut vel maximæ facultates non sufficiant. cum ad eum retulisset, qui familiæ præerat; a pedibus hominem esse, qui iam minime aptus labori, ideoque dimittendus videretur: eandem ei mercedem, atque adeo maiorem tribui; tum e consuetis laboribus eximi iussit. Sumas fructum suorum, expensarumque rationes satis habebat generatim, eatenusque cognoscere, quatenus negligentis in fructibus ecclesiasticis erogandis condemnari non posset, cauereque, ne sumptu nimio æs alienum contrahens, creditoribus

ditoribus esset detrimento. quamquam accepti, & expensi plerumque rationem cum omitteret, sumptus autem pijs de causis large mandaret; ne hoc quidem satis poterat cauere semper, tantumque aberat, ut ex reditibus quidquam vlllo anno superesset; ut sepe antecedentis anni sumptus, in fructibus insequentis non modica ex parte niterentur. Nummorum genera, quantiue essent, minime nouerat; ac eos vel aspiceret ægre videbatur. Cum aureorum quadraginta millia ex ijs, quæ in regno Neapolitano vendiderat, allata essent ad eum in cubiculum, ubi acceptæ pecuniæ testimonium, ipsa præsentem pecunia conficiendum erat: ita exhorrescere visus est, ut si anguis esset oblatus; cubiculoque relicto, vix perficiendi actus necessitate reuersus est. tum vero statim auferri iussit; & præposito domo Cæsare Speciano accersito; de quo sæpe mentio facta est; ad usus pios dilargiendam totam distribuit, sic, ut aliquot addere aureorum millia necesse fuerit. eius Oeconomus inter alios fuit vir bonus, valdeque industrius, & ei ceteroqui charus; sed tanto facultatum Archiepiscopaliu augendi studio; ut prædiola, vel agellos addere prædijs ecclesiæ perpetuo studeret. quo in genere studioque aliquid eorum fere committere oportebat, quod profani homines facere solent; qui egenorum sæpe necessitate, ad suum quæstum, res eorum emendo, abutuntur: ex cupiditate emunt maiora, quam ut possint præsentem pecunia satisfacere: ut semper debeant, aliaque semper cogantur referuare pecunias. minoris interdum emunt, quam res valeat, de redimenda re paciscentes; idque ad maiorem integritatem pecuniæ fructum. quæ quidem sepiissime sunt auaris, atque improbiturpissimi quæstus integumenta; vixque multis assignatis conditionibus, a iuris sacri peritis possunt laqueis im-

probitatis expediri: semper vero suspicionem non solum cupiditatis; sed etiam flagitij merito mouent. Eius igitur generis negotia, cum ab ministro suo gesta Carolus rescisisset; & ex emptionibus quibusdam adhuc multum deberi, quod tenues homines exigendo defatigarentur: quamquam nihil improbe contractum argui poterat; summo tamen dolore affectus, hominem vocat: multis præsentibus; quoniam se inconsulto, ac omnino contra eius sententiã, ac voluntatem ea facta esse patefieri oportebat; acer rime si alium vlllo tempore, increpat; an eiusmodi essent, studijs suis, & omnino episcoporum, clericorumque officio digna: quantam infirmis præsertim animis, ansam datam esse, ad suspicandum de mente Pastoris sui; quantam malis ad obrectandum: quoniam ore populum ad cupiditatem rerum humanarum fugiendam, terrenaque contemnenda hortaretur, cuius minister augendæ rei cupiditati tantopere visus esset inferuire: nexibus eiusmodi, tricis, inuolucris, ita enim appellabat, in discrimen vocatam fidem, existimationemque suã; & vna cum ea, quod in primis dolebat, populi sui religiosas progressiones, ad id tempus, tanto studio, tantisque laboribus comparatas: quiduis perpeti se, aut amittere maluisse, quam eiusmodi compendia facere: si alia ratione pretium emptorum bonorum creditoribus solui non posset; vendi se iubere quamprimum alias ecclesiæ possessiones. quod re ipsa perfici quamprimum per Lanfrancum Regnam iuriconsultum, & canonicum Med. in eo munere substitutum, curauit; cum ex increpationis dolore, ut existimatum est, ille in morbum incidisset; mortemque non multo post angore confectus obiisset. Domui Præpositus postremis annis Antonius Seneca, sumptus magnitudinem respiciens, inter alia

conquereretur; ex familiaribus quēdam a se nulla facta potestate, cellis penarijs omnibus afferre manus, & effundere largiter. Carolus autem ita sinere iussit; cum eleemosynis tribuendis ille præfectus esset. Lis illata erat eius nomine Cardinali, primis Pij Quinti annis, de nobili Abbatia aureorum annuorum circiter duodecim millium; cumque accepisset, sacros Rotæ Romanæ iudices nō nulla iudicasse, quibus facile, vel potius sine dubio sese causam obtenturum speraret; sponte cessit, ac præter omnium opinionē remisit, quidquid ea in re posset consequi motus, ut aiebat, quod neque negotijs eiusmodi volebat suum a rebus diuinis animum distrahi; neque cum collega iudicio disceptare: omnino, quod litem nullam, quæ ad se priuatim pertineret; in qua esset actor, prosequi apud se cōstitutum habebat. nō enim eam sibi satisfacere rationem; quod posthabita omni diligentia, ne dum perturbatione; iudicibus rem totam posset permittere: respiciendum nāque esse quomodo posset ille, videri peteretur, ex actione commoueri; cuius animum remittendo sedare, & ad amorem allicere in sua manu esse videret. factum mire collaudauit Pontifex; collegæ, alijque omnes: magnūque boni reliqui ex eo lætitiæ fructum, propter illustris, religioſique exempli vtilitatem, perceperunt. Scimus alias etiam de priuato iure suo non semel eum insigniter remisisse, tantum nequid ex litibus in aliorum animis offensionis oriretur. Mercedēs, & pretia rerum suarum, si creditores cum eo forte conquererentur, familiare sue ipsi consulerent, ita iudicauit; ut non æquitatem solū expleret; sed expectationem quoque petentium, liberalitate vinceret. quibus de reb⁹ hoc loco breuitatis causa non explicamus. Cum ad locum diœcesis quendam venisset, vltimis

vite suæ annis; mulæ, & equi omnes, quibus ipse, comitatusque vehebatur, hospitis vel domesticorum eius culpa incendio necati sunt. at nihilominus hospes incensi stabuli sui damnum resarciri a Carolo petijt, facileque impetrauit. Quandiū summū sacra pœnitentiæ magistratum tenuit, nulla vinq̄quam munia ad eum pertinentia vendi permisit; cumque modica inde percipi emolumenta nunciaretur; tantum abest, ut doleteret; ut lætitia potius afficeretur. Cum Aronæ arcem Gubernator, ut ante diximus, occupasset; adduci nūquam potuit, ut de restitutione quidquam ageret, aut suo nomine agi pateretur a Borromeijs; qui tamen aliquot post annis eam a Philippo Rege receperunt. immo cum eadē re nuncio Romam allato, Gregorius Pontifex grauiter ferens, de ea restituenda suo nomine agi cum Rege iussisset; gratias egit ille quidem Pontifici: sed rogauit, ut ea omnia cura, rebus ecclesiæ suę potius perfecte consulere pergeret: de ijs reuera se vehementer sollicitum esse. atque vtinam, dicebat, in arcē Aronæ recidant, quęcumque possunt in ecclesiā committi. qua in re non rerum tantummodo humanarum contemptio nem; sed charitatem quoque insignē Ecclesiæ Carolus ostendebat; cuius rationes alijs vtilitatibus omnibus semper voluit anteferri.

Ad hunc locum ædificia referri possunt: quæ foris, & in vrbe magnis sumptibus ad publicam vtilitatē Carolus varijs temporibus extruxit. mitto profana, quæ Bononiæ, ac alibi quoque visuntur. Archiepiscopales, canonicalesque ædes eo loco ædificauit; quem a Ioanne Galeatio Sfortia Mediolani Duce Vidus Antonius Arcimbolus Archiepiscopus olim ad suam, canonicorumque habitatio nem obtinuerat. Cum enim ecclesiæ maioris ædificande causa, ædes ecclesiæ

De eius ædificationib⁹.
CAP. VIII.

Ecclesie dirute essent; neq; vniquam,
 vt promissum erat, siue Ducis sum-
 ptu, siue facultatibus ad ecclesie fa-
 bricam destinatis, restituta: tandem
 Arcimbolus, veteribus, & amplis
 ædificijs à Duce prope maiorem ec-
 clesiam impetratis, eorum quidem
 partem ad habitationem suam instau-
 rari curauit; sed tum opus ipsum im-
 perfectum; tum canonicorum domi-
 cilia nondum erant inchoata: Duce-
 que, ac deinde prouincie Rectores
 partem canonicis attributam, quod
 Regie propior esset, sordidis vrbibus
 occupabat. Carolus igitur, ijs omni-
 bus, Philippo Rege facile cedente, re-
 cuperatis; & ab iniusto, indignoque
 vsu vindicatis; tum Archiepiscopale
 palatium perfecit; & non modica
 parte vsq; à fundamentis fabricata,
 ad maximū familiarium, hospitumq;
 numerum accommodauit: tum cano-
 nicales item contiguas maxima ex
 parte, certis attributis ex ijs quas
 possidebat, facultatibus; ædificauit:
 & magnas lapideas porticus adiun-
 xit. quibus ædibus circiter triginta
 domicilia continentur, quæ singula
 canonici familiam commode, atque
 honorifice capiunt. Domum, inter-
 posita licet via, his adiecit, in qua
 xenodochium senum habebatur; vt
 ibi minorum eiusdem ecclesie pres-
 byterorum domicilia ex iisdem fa-
 cultatibus ædificarentur: cum xeno-
 dochium ad Othariana ædificia, de
 quibus superius attigimus, transfu-
 lit. In ecclesiarum, collegiorumque
 plurimas ædificationes magnam co-
 piam liberaliter contulit: de quibus
 narrare singillatim nimis longum es-
 set. Ticinensis collegij fabricam pri-
 mo suorum honorum tempore, ma-
 gnifico plane, regioque sumptu cœ-
 perat; atque, ita amplam, vt ma-
 gnum nobilium adolescentum nume-
 rum caperet, qui varijs scientijs ope-
 ram darent. sed postea tantam speci-
 em submoleste ferens; & religio-

Par. III.

ra spectans, quàm disciplinarum hu-
 manarum studia, laicorum fere ho-
 minum ciuiles progressus videretur;
 tum fabricæ ornamenta, vt potuit
 temperauit; tum sæpe de tota re cum
 amplis fructibus annuis, in alium v-
 sum conuertenda, qui diuinis, ec-
 clesiasticisque rebus magis conduce-
 ret, sæpe cogitauit. sed Comite Fe-
 derico suo demū, cum aliorum ado-
 lescentum nō paruo numero ibi col-
 locato; qui habitationis, tum disci-
 plinæ in primis fundamenta quædam
 iaceret; institutam loci rationem te-
 neri passus est; quam Federicus dein
 de optimis legibus constituit. Ades
 ad ecclesiam S. Ioannis, vbi clericor-
 um constituit seminarium, magno
 sumptu ædificauit: alias itidem ad
 alteram eiusdem sancti ecclesiam, v-
 bi nobiles adolescentulos educabat.
 In ecclesijs, quas tenuit, quarumve
 fructus accepit, Romæ atque alibi
 non vulgaria reliquit religiosæ libe-
 ralitatis suæ vestigia. ecclesiam vero
 S. Praxedis, cuius titulum post duos
 alios nactus retinuit semper carum-
 que habuit; omni licet emolumento
 nudam, pro eximia loci sanctitate,
 necessitateque, magno sumptu vna
 cum ædibus instaurauit in primis, &
 ornauit. Non prætereunda fabrica
 Crupelliana in agro Mediolanensi:
 nam licet parochus alius satis pro-
 pinquus esset; ecclesie tamē colonis,
 quamuis non ita magno numero, præ-
 cipue dandum existimauit, vt com-
 modissima salutis haberent adiu-
 menta. itaq; ecclesiam, domumq; suo in-
 signi sumptu fabricauit, parochi e-
 tiam stipendia cōstituturus, nisi mors
 anteuertisset. Ibi quoq; posuerat do-
 mus Archiepiscopalis fundamenta;
 & ne amplius ædificaretur, mors iti-
 dem impediuit. ad eam enim posses-
 sionem millia passuum viginti distan-
 tem, cum necessitas occupationum
 postulabat, libenter cōsueuerat cōce-
 dere; opportunitate inuitatus, quod

M m 3 sub-

subuehi naui per riuum poterat, qui à flumine Adua Mediolanum decurrit; & ita itineris tempus etiam legendo, scribendoque; utiliter consume- re. Ibidem in decliui ripa fluminis, cuius altitudinem prærupti lapides tenent, loca designauerat domui coniungenda; quibus abte distinctis, sacrisque imaginibus instructis, ad diuinas contemplationes quibus tantopere postremis annis erat intentus ueretur. Ac licet alia castella, possessiones, & villæ, præsertim ad Verbanum lacum, & in ipso lacu, plurimum haberent non dicam amoenitatis, quam mi nime curabat, sed ad diuina contemplanda commoditatis: neque tamen ibi quidquam sibi ædificandum cogitauit; neque adiuuit unquam; nisi ut loca in sua diocesi necessario sibi uisenda.

Vt res gesserit.
CAP. IX.

In eius rerum gerendarum ratione, duo pene vulgari iudicio pugnantia videbantur. ex altera parte si spectaueras; totam rem admirabili quadam fiducia diuinæ providentiæ ita commissam uidebas, ut nihil spei penitus in humanæ diligentis officijs relictum uideretur: ex altera uero, cum nullum officij, studij, curæ, industriæ munus, tempusue præterniteretur: nihil in diuina ope positum propemodum arbitrabare. In negotijs suis mentem, animumque in primis perturbat ionibus uacuum; in id firmiter intendebat; quod optimum, rectissimum, Deoque gratissimum uidebatur. ea studiose Deo, plurimis deprecatoribus, publicisque supplicationibus adhibitis, commendabat; quemadmodum historie cursu non semel indicatum est. tum, ut erat acri ingenio, iudicioque, omnia circumspiciebat; commoda, atque incommoda ponderabat; quibus uis detrimentum importari posset; quibus remedium afferri, diligenter inuestigabat: calamo etiam difficultates, remedia, argumenta, cautiones; & omnino

quicquid in re tota esset, distincte; ordineque notabat; ne quid elabere- tur; aut imprudenter, permixte ue fieret. alienum præterea, consilium prolixè, ac patienter exquirebat. cumque plena quadam cognitione, perfectioneque omnibus in rebus delectaretur; tam diu fixo animo uni rei insistebat; donec ipsa negotij, ut ita dicam, viscera diligenter inspexisset; quidque potius, meliusue esset ad eligendum cognouisset. quam ad rem subsidio erat capitis firmitudo eiusmodi, ut cum multas horas, puta sex, aut septem uni rei dedisset; tum etiam uinime defatigatum, penèque integrum sese præberet. uetus prouerbum sequebatur, Age quod agis. ita enim perfecte agitur, quamquam ille pro naturæ quodam uicio sibi ferre tribuebat, quod fixe adeo in opere proposito perseveraret. Res in omnes partes uersata, pleneque discussa uidebatur; cum ille adhuc plurima inueniebat; quæ merito adde- ret, moneret, contradiceret. Scri- ptum; ab alijs intelligentibus perlectum; & emendatum; nam consuetudine sua multorum iudicium adhibebat; pluribus tamen locis merito corrigendum demonstrabat; ipseque mutabat; limabatque diligenter pro negotij grauitate, ut molestim sapere esset; quibus tam perfecta rerum species proposita non esset; tam diu immorari; ac non tandem probare, modumque ponere. Ac diuturna quidem in dubijs rebus utebatur delibe- ratione; diu si spatium esset, secum habebat; sæpius alienum consilium exquirebat. cum uero constitisset; celeriter; fortissimeque exequabatur, sic, ut plerisque persuasum esset, ne quidquam, nisi per auctoritatem fortasse maiorem, repugnari. Ad ita præstabat; ut etiam granissimas res facile; ac nullo pene negotio facere uideretur; neque enim uel insuetus motus apparebat, uel plura loquebatur,

quàm necessitas ferret. eam virtutem diuina vi sustentatam, prudentes homines nonnulli, consuetudini tribuebant, antea maximarum rerum vsu in administratione Pontificia, confirmata, dicebant enim; vt ij, qui primò discentes, litteris magnis pingendis assuescunt; cum ad communem formam redeunt, magna vtuntur manus celeritate: ita Carolo maximis gerendis rebus Romæ assuesceto, Mediolanésia negotia facilia, leuiaque videri, quod vt aliqua ex parte verum sit, præstantiora tamen illa sunt; quàm vt ea possit vis eiusmodi consuetudinis consequi. Quid supplicationes, fiducia, perturbatione liber animus, summa diligentia illi valeret ad rem gerendam; tum vniuersæ administrationis euentus satis docuit; tum certa negotia multa, non semel res eius vniuersæ; sæpe etiam singule quædam, in eum locum erant adductæ; vt ad extrema ventum esse videretur, at repente commutatione facta, in optimum statum, tanquam in lumen ex tenebris restituebant. quæ res erat eius sensui consentanea dicebat enim, qui Deo vere seruiret, ei tunc maxime in rebus suis bene sperandum, cum extenuata maxime spes humano iudicio putaretur. Causæ suppetunt grauissimæ; in quibus cum virorum, doctrina, vsque præstantium sententia immo valde piorum impulsu ad iudicandum vrgeretur; ipse redintegratis supplicationibus, diu cunctatus est; donec contra penitus ac alij putabant, rem se habere, cunctis admirantibus apparuit: exploratumque fuit, nisi ille distulisset, rursusque ad preces confugisset, incommoda maxima exitura fuisse; grauissimas inimicitias; honoris, atque adeo quorundam vitæ iacturam: vt Carolum præcipuo quodam mentis lumine diuinitus illustratum prædicarent omnes, quibus de causis hoc tempore nobis minime videtur

explicandum. Humanam prudentiam rebus diuinis feliciter peragentis valde prædicabat aduersari, quod pius, religiosusque esset, etiam contra communes hominum sensus, constanter sequendum affirmabat. sed prudentia nihilominus, & etiam artificio laudabili quodam, ad ea quæ recta, piaque essent, consequenda, utebatur. cuiusmodi Romæ, rebus ejus in magnam inuidiam, ac non mediocre discrimen adductis, adhibuit. omni enim pietatis officio, sicuti suo loco narratum est, prius adhibito; prudentia mox alienissimos homines sibi conciliauit, in primis vero vnum, cui dicitur Carolus ludibrio, & despectui adeo fuisse; vt ab eo palam stultus quidam spiritualis appellaretur. patientia enim, & dissimulatione; tum earum quoque rerum commendatione: quæ vere laudabiles in amplissimo viro erant, eum ita sibi leniter placauit; vt magni demum iudicij vir, valdeque sapiens ab eo diceretur: aduersarijque magnum suæ causæ patronum sibi tam præter opinionem ereptum, valde quidem dolerent, magis tamen mirarentur. Profanarum rerum controuersias à principibus viris ad eius arbitrium quandoque delatas, recusauit. de contrahendis matrimonijs agere, si rogaretur; negare solitus fuit.

Cum autem ea, quam exposuimus, præparatione rem suscepisset; vt cumque illa procederet, constanter perseuerabat; inuictam mentem, animique metus expertem præstabat. certum illi erat, magna sibi ad propositum tenendum, vel dæmonum insidijs, vel hominum errore, rebus omnibus fore impedimenta; maximas sibi, omnibusque Dei ministris paratas esse difficultates: quæ Dei clementia posset, soleretque in salutarum animarum fructus vertere. hæc cum ita proposita, prouisaque haberet; minus mirabatur, aut commoue-

Vt negotiorum euentus, & pericula tulerit.
CAP. X.

batur, si quid accidebat aduersi; & dure licet conflictatus, ab instituto non desistebat. Defatigatis interdū, fractisq; bonorum virorum animis, qui in causa non erāt, spectatorumque tantum, vt ita dicam, officio fungebantur; ipse rerum omnium actor sese integrum, erectumque omni tēpore præbebat; resque suas agebat, vt si non multum esset negotij. omnino in prosperis, & in aduersis eundem se præstabat semper; neque lætitia efferrī; neq; dolore v̄quam abijci videbatur: eundem vultum, eundem statum ita retinebat; vt animi affectus, quo moueri omnes natura necesse est, cognosceret fere nemo. In grauisimis imminentium periculorum rumoribus, cum ex principibus ciuitatis nonnulli clam adirent; magno conatu grauisima pericula nūciarent; non aliorum sermone relatas, sed auditas à se minas aperirent; sibi diligenter cauere monerent; Carolus nihil mouebatur, ac potius subridens contra monebat, ne quid timerent, Deoque confiderent. de periculis huiusmodi quandoque inuitatus à religiosis viris, ita fere loquebatur; vt de leuibus, aut iucundis rebus; eamque mentem præ se ferebat. vt si quid grauius in eum accidisset, nihil sibi timendum magis, quàm inanis gloriæ sensum existimaret. Quod ad sua priuatim pericula, dolore s̄que pertineret; ferre se dicebat acerbius, si presbyter, aut clericus vitio aliquo transuersus ageretur, cleriq; disciplinam turbaret; quàm si principes viros multos haberet insensos. Magnū in primis erat eius equabilitati, ac cōstantiæ ad omnes casus firmitas; diuina voluntas & prouidentia; in qua sibi conuiescendū constituebat; immo certa spe nitebatur, ex omni enentu, quicumque esset, Dei benignitate boni aliquid extiturum. exēpla fortitudinis, ac humanorū periculorum despicientiæ; in primis

vero singularis Dei fiduciæ; quæ veræ, solidæque fortitudinis parens est, & alitrix; superioribus libris plura, & grauisima cōtinentur. quæ qui dem hic repetere non oportet. sed aliud hic afferemus, Triremes nonnullæ ad litus Sabbatium, seu Saouense appulerant, quidam in eis victus nobili genere, Episcopo accersito indicat; consilium de occidendo Carolo initum, immo data iam mandata. verum ne id esset, an conflictum, nouit Deus homo certe non indignus, cui fides haberetur, neque libertatem, neque aliud sibi ex ea re querere ostendit; multaque protulit nominatim, quæ rem probabilem facerent. Episcopus celeriter ad Carolū quidquid audierat, scribit. ipsius indicis litteras alligat, quibus de toto negotio plenius explicabatur. vtraq; Mediolanū mittit ad Hieronymū Vicecomitem equitem nobilissimū, Borromeijs affinitate coniunctū; cui de negotio item breuius scribit, & tamen generatim periculum demonstrat. Eques orta vix luce; litteras enim noctu acceperat; Carolus adit. cum difficilis aditus esset tali hora, Carolo nondum ad Missæ sacrum parato; par esse arbitratus, vt officium; reuerentiaque cederet rei grauitati; per se ingreditur; litteras offert, statimque, opinor excusationis causa, quid ijs contineretur, ostendit. Carolus re audita, lumen postulat; quo allato, litteras obsignatas comburit. tum conuersus ad equitem, mirantem, & prope subindignantem. omnino, inquit, præsidia, custodiæve mihi adhibendæ non erant; neque meis pro Ecclesia muneribus; ob huiusmodi suspiciones abstinentum; quid proderat alicuius peccatum nosse, vel quemquam habere suspectū; quæ quidē odij, iudicijve de alio temere faciendi; tum aliarum sunt offensionū inuitamenta; satius est Deo rem totam permittere,

cuius

eiisque sola misericordia sustentari, ita discessit eques. Carolus vero nullum penitus verbum de re, præterea fecit. Similem adhibebat alijs omnibus ferendis constantiam, ac fortitudinem; quæ quidem in hac vita possunt infeliciter accidere.

Litterarum
studia.

CAP. XI.

Litterarum studijs deditus, fuit a pueritia. hanc rem demonstravit morbus, in quem ex assiduo eius generis labore delapsus est adolescens: tum horum incommoda, ac nocturna, auunculo viuente, inter ipsa orbis negotia, litterarijs exercitationibus data; de quo superius commemoratam est. præterea vero successiva tempora, quæ inter grauissimas pastoralis curæ occupationes, nunc scribendis ad salutem sui gregis opusculis; nunc satis decretis ad certioram, facilioremque usum, nouo ordine sibi, suisque distribuendis; aut vero parando concionum argumento consumebat. At rerum agendarum necessitate semper cum exercitatione litterarum coniunctas cursum tenere non potuit, nisi impeditum, interruptumque studiorum, desiderijque sui. quæ in re cum se ipse vicisset, atque infregisset; tum alios quoque docebat, tantum litteras amare, quantum muneris ratio pateretur; tempusque illud tantummodo capere studiorum, quod ipsa commissæ administrationis necessitas relinqueret. Usitaram iurisperitorum scientiam, qua fuerat occupatus adolescens, minime ad se pertinere arbitratus; Theologica, & canonica tantum nouit, quantum Cardinali magnam ecclesiam regenti efficere posse concessum est. ex Theologia, scripturas diuinas potissimum legebatur; tum veteres Patres, interpretesque illos, qui solidiorem sensum amplectuntur. Canonum ea scientia periuicunda erat; que Patrum mores, & acta representans; ecclesiæ componendæ, atque ordinandæ ratio-

nem continet. dolens autem eos communi consuetudine tantummodo canones ad interpretandum seligi; qui ad lites, iudiciaque valent: constituit ipse, qui ijs declarandis præfesset, unde sacra maiorum instituta, & ritus; optimumque ecclesiæ administrandæ genus hauriretur. quos vero eiusmodi cognitioni deditos nactus erat, eorum studijs, iam inde ab illis Sirleti initijs, benigne fauit: vt quod etiam Romæ postea eiusdem generis studiū excitatum est, ei non exigua ex parte videatur adscribendum. placuit ei latinus sermo; neque ipse incommode locutus est; vt nonnumquam orationibus honoris gratia coram eo habitis latine responderet; Episcoposque valde hortaretur, vt in consultationibus concilij tempore latine loqui vellent. decreta, ceteraque sua curauit eleganter scribi; etiam ea, quæ Italicam huius temporis linguam requirerent. at reiectis flosculis, inanique ornatu, locutiones eas, verbaque probauit, quæ decorum ecclesiasticum quoddam tenerent. multo magis autem sensum personis, rebusque sacris accommodatum quaesuit. Cum hac exigua quoque facultate nostra usus, scripta quædam emendanda perlegeret; nobisque forte excidisset, dolere, quod non ita modicum tempus olim stylo dedissemus: melius collocatum fuisse respondit, quam in ea quæ diu nos occupatos tenuerat, iurisperitorum facultate. copiosa ipse oratione scribendo usus est; periodosque multis sententijs refertas, longiusque ductas adhibuit. quæ scribi iusserat, ad ea emendanda, quicumque scriptores essent, ac re, prudensque iudicium adhibuit. libellum scripsit, ipse, vbi religiosa monita plurima, facili quadam ratione, ad quotidianum populi usum complexus est; pro domestico cuiusque officio separatim distincta. alium item sublata pestis calamitate,

ad memoriam diuinæ animaduersionis conseruandam; vt ea populus vitaret in posterum, quorum causa pgnas eiusmodi dedisset. Omitto litteras tum ad publicam ecclesiæ commonitionem; tum de grauissimis alio cui rebus ab eo sapius conscriptas. de concionibus quæ scripserit, alio loco dicemus. Bibliothecam insignem habuit, quam collegio reliquit canonicorum suorum. ac decreto prouinciali constituit, in omnibus prouinciæ ciuitatibus ab eiusdem generis collegijs bibliothecas communes esse comparandas: quas singulas canonicus diligendus conseruari curaret, ac augeri. Viros eruditos amauit, & in honore habuit semper; tum re, opera, commendatione, ad vitæ sustentationem, ad studiorum adiumentum, ad honoris amplificationem inuit liberaliter. tales apud se habere studuit; multosque habuit, Romæ præsertim; cum Italiæ pene florem in eo genere sibi, & Accademiæ suæ adiunxerat. Multa vero componi, & ad communem salutem edi curauit. De arte rhetorica librum eius hortatu scripsit Augustinus Episcopus Veronenis ad ecclesiasticam rationem accommodatè: de Episcopo item: & in sacrosanctæ Euangelia homilias ad Ambrosianæ ecclesiæ vsum, minime adhuc editas. librum alium Silnius Antonianus de christiana liberorum educatione. alios ab eo postulatos, scio, qui fortassis edentur.

Peccata omnia vt vitentur.
CAP. XII.

Labes animæ, vel minimas exquirit vitabat. ne quid offenderet; etiã modici temporis otiosam amicorũ consuetudinem, & superuacuos sermones omnes studiosissime fugiebat: vel si vna esse, ac alloqui ob viorum dignitatem necesse esset; attentissime ad vsum, & ad pias utilitates omnia conuertebat. ipsum temporis otiose tractati peccatum ita cauebat; vt etiã dum tonsorem adhiberet; vel salutari cogitatione; vel le-

gendo, legentemve audiendo vitæ detineretur. quam diligenter autem maiora peccata; & omnes offensiones deuittarit; tum ex hoc facile conijci poterit, vel me tacente; tum eius ceteri mores descripti clare demonstrant. omnino mos eius fuit, curaque perpetua; vt omne peccatum, eiusque periculum, ac speciem quam longissimo interuallo declinaret, quod autem vitare non posset, qualecumque erat, quotidie solebat subiectissime, magnaque diligentia sacerdoti confiteri. Si quid incideret, in facultate sibi impetranda, in venijs obtinendis, ampliora semper poscebat, vt sibi tutius consulere. Si quid illi remitteretur, vt eius animæ periculo esset; vel recusabat, si posset; vel miram adhibebat cautionem. quod agendum erat, in quo recte ne fieret, dubitatio oriretur; Mediolani, Romæ, eorum, qui doctissimi ac peritissimi haberentur, consilium semper exquirebat. In vitijs superandis, virtutibusque comparandis fixa illi erat ea cura, quæ omnibus perfectum vitæ statum cupientibus propoſita esse debet; vt ex Apostolico præcepto, ijs quæ fecisset, adeptusve esset, minime contentus, ad maiora semper intenderet animum. quod eius quotidiana fere incrementa superius suis locis notata demonstrant. omnino iudicabat, animarum Pastorem satis officio suo in alijs iuuandis facere non posse; nisi se ipse salutariter exercens, progressionem suam semper vrgeret.

Summa diligentia vsus est, vt rite, recte, ac religiose sacra omnia obiret: id quod etiam ante cogitando, meditando, sese assuefaciendo, conseruari studebat. si quis ministrorum erraret; grauitè corriperebat. distribuenti sanctissimam Eucharistiã Brixie, nescio cuius fortuito successu, vas pene exeidit; particulæ certe multæ in pannum delapsæ. ea re tantope

vt se gesserit in sacris obeundis.
Cap. XIII.

re doluit, vt vix teneremus; ne ab se pœnas alieni errati repeteret; quæ sacris decretis eius generis magnæ negligentia statuantur. Missæ sacrum facere numquam omisit, nisi morbi necessitate, eaque non quauis, sed summa coactus. eiusmodi consuetudini plurimi, ex vulgo ad res diuinas attentiores, sic erant assueri; vt cum Episcopum, alterius sacerdotis Missæ frequenter interfuisse, femina vidisset; percunctaretur, idque serio, num Episcopus ille Missa facienda esset interdicitus. Nisi aliter necesse esset, sacello Archiepiscopalis palatii omisso; in ecclesiam ad altare suum subterranæum, vel omnino ad ecclesias, sacri faciendi causa, ob eximiam sanctissimi mysterij dignitatem, accedebat. Solebat ille quidem, vt diximus, mane, antequam sacrum obijisset, neminem admittere: cum autem in via prohibere non posset, tantum respõdebat, quantum ipsa modo necessitas postularet; sed in ecclesia aditum dare solebat; nemini, & omnino cum eo venerat; procul omnia iubebat esse. Cum in omni actione, tum in rebus diuinis præsertim, quid deceret, exquisitissime obseruabat. oculos, manus, omnem motionem atque gestum ita moderabatur, vt sacrorum dignitati, sanctitati que prorsus conuenirent; neque tamen eorum esset conspicua cura. excreandi etiam, spūendi que tempus opportunum, ac modum tenebat. verè, quidquid ageret, exemplar dices ecclesiastici decoris, ac sanctitatis. in Missa tamè haud nimis longum temporis spatium ponebat: ob eam quam dixi dignitatem, alienissimus semper fuit à sacellis, in priuatis ædibus quacumque de causa permittendis: vbi Missa fieri posset. eam rem tum decreto prouinciali sanxit: tum seuerius vsu firmanit perpetuo. Canonicarum horarum sacerdotales preces, & que ad beatissimam Virginem habentur, quotidie humi-

positis genibus obibat. Quocumque loco esset etiam lutofo, publicum audiens Angelicæ salutationis signum, genua ponebat in solo. Festis diebus in ecclesia diuinis officijs omnibus assistebat: cum ceteris alte recitabat, seu canebat; sacerdotisque celebrantis, seu chorum ducentis partes semper agebat ipse: dumque ex ritu standum erat, manus etiam ad Deum semper tendebat supplices. plerumque autem eueniebat; vt ab antelucanis officijs in ecclesia permaneret, donec omnibus peractis, ad corpus reficiendum discedendum erat. quod enim Missæ sacro, concioni, ceterisque diuinis rebus supererat, id temporis in subterraneo sacello consumebat secum orans, affirmabat, & re ipsa, ita esse perspiciebatur; quamdiu esset in ecclesia, quiescere se, & iucundæ admodum animi relaxationis instar, eam occupationem ducere. itaque mirabatur, sacra munera, etiam si longo essent spatio temporis obeunda, ceteris sæpe grauia videri. dolebat diuinorum officiorum disciplinam delicatam hominum consuetudini plerumque aptari: cum contra conandum esset, vt homines ad veterem se disciplinam, licet paulo magis laboriosam, accommodarent. id fieri posse docebat exemplo populi sui; quem integros pene dies varijs rerum sacrarum exercitationibus intentum, suauiter in ecclesia retinebat. Cum ab eo missi ad principem vrbem ad vrbem appropinquantem, paulo post essemus ad eam reuersi; in cœnobij virginis ad eam sacrum faciebat. expectamus donec distributa virginibus Eucharistia, Missa finem faciat. cum ad sedem redijisset, indumenta que deposuisset; ad sedentem mittimus, vt adire liceat. ipse vero quamquam causa erat, cur nos adire cito studeret; atque adeo cur putaret celeriter consulendum; aditum minime concedens, alia sumptis indi-

menta; quibus sacrum vestitum traderet nouitæ virgini. rem conficit: concionem habet ad sacrum cœtum: demum post duas, op inor, horas, cū exisset; vocat, negotiumq; admittit. res ita se habuit, vt opportuna fuerit ea dilatio. eundē se præstitit, cum in ædibus seminarij in re nō ita magni momenti, sed sacra occupatus esset; nunciusque Roma, quem magno desiderio expectabat, ob negotium grauissimum aduenisset. nisi enim re perfecta, quam in manibus habebat; nuncio aditum non dedit. Indecorum iudicabat rebus sacris interponere, sacrove loco admittere quidquam externum: sed simul etiā voluntate, ac desiderio reprimendo se exercebat; in quo studio, licet de re non magni momenti agatur, magnū tamen ad virtutem esse momentum existimatur. si de sacris reliquijs, alijve rebus eiusmodi, vt sæpe fit, aliquando dubium aliquod incidere; in eam partem semper propendebat, quæ religiosior videretur, & magis pia. Antiquitati, maiorumque consuetudini plurimum tribuebat. Si ecclesiam videret religionis gratia; quoniam sunt loca sæpe, vel sacella plura, quibus varijs de causis vulgo cultus adhibetur; adibat omnia diligenter, & vel rudiorum hominum piam consuetudinem in eo imitabatur.

Huius studiū
contemplationis, pre-
cationisq;
CAP. XIV.

Deum orandi, diuinaq; meditandi studiofissimus fuit. cui studio cum se tradiderat, ita mente atque animo solebat hærrere, atque ita si tempus daretur, in intimas rerum spiritualium cogitationes sese conieiebat; vt ab alijs omnibus, vir incredibiliter occupatus, sese abstractum præberet. id ipsi partim etiā ob vehementis applicationis, occupationisque in omni genere consuetudinem eueniebat; de quo iam attigimus. cum interdum negotijs distineretur; nocturnum tempus ad orandum sumebat. cum-

que magni momenti res incidebant; ipsas noctes precando consumebar. locum ad eum vsum sibi parauerat, vsitato sibi cubiculo proximum; ita remotum, vt aliquis familiarium tamen sæpe gemitus exaudiret. Præter has quotidianas exercitationes; tum extraordinarias quoque multas, quæ præcipuum studium, spatiumque longius requirebant: bis in anno saltem ab vrbe discedebat, seque in remotis, solitarijsve locis colligens, plures dies totos ab omni alia occupatione liber, tum superioris temporis errata dolebat; tum sese spiritualibus, diuinisque contemplationibus ad maiorem sanctitatem incitabat. quæ de re supra non semel attigimus. Inde autem cœlesti pabulo refectis animi viribus, ad sua curricula recens, alacrisque descendebat. Præterea vero, quod perpetuæ supplicationis genus existimatur; quascumque res ageret; ita se comparabat, vt neque diuinæ præsentia memoriam, neque motuum animi sui custodiam desereret: cum idem tamen, quæ essent in manibus, tam perfecte tractaret; ac in omnes cuiusque rei partes tam acriter, vt diximus, acie mentis penetraret; vt nihil fieri posse videretur accuratius videbatur autem, si quis attenderet, in ipsa rerum tractatione interdum modico spatio, ab ijs quæ agebat, mente abstrahi; alias subito commoueri, speciem flentis nonnumquam præ se ferre. Ex eadem vigilantia, sui; ipsius custodia fiebat; vt quidquid ad eum quis afferret, paratum animo semper, semper cautum inueniret; ne vlla re, vel nimis commoueretur, vel offenderet aliquo modo. Episcopo, dicebat, vtpote rebus sacris administrandis assidue occupato, eam maxime custodiam conuenire: ne actio à spirituali meditatione penitus vnquā distraheretur. Itineris tēpus ita cōtinebat, vt nisi quis

quis interim audiendus, vel cum aliquo esset colloquendum; in rebus diuinis semper animum defigeret; atque ita raperetur, vt pene sensuum intermitterentur officia. In Deciana via, cum iter noctu, densissimis tenebris faceret, & in foueas quasdam delapsus esset; mula super eum iacente, comitibus visus est, & in primis Cæsari Speciano, qui nobis postea Episcopus narrauit, ita permanisse in meditatione sua; vt ne de exitu quidem cogitaret; donec comites accensis facibus regressi, eum nihil querentem, aut dicentem, extraherent. madidus vero, ac lutulentus nihilominus hilari vultu Mediolanum venit. interdum ita mula offendebat, vt procumberet. ipse vero, nisi corrueret penitus, nihil plerumque animaduvertebat. A rebus nouis nunciandis, vel audiendis abhorrebat: præcipuum importari dicebat ex ea curiositate, spiritualement vitam agentibus detrimentum. si quid ab amicis absentibus nunciaretur, noui quod ad munus suum minime putaret pertinere; nihil, aut quantum officio seruando solum necesse esset, respondebat. quod satis docent eiusmodi litterarum responsiones eius breuissimæ. si quis quacumque dignitate adiret salutandi causa; & de rebus eiusmodi vel percunctaretur, vt vulgo fit, aut referret; ipse vel tacebat, vel alium, eumque vtilem sermonem inferebat. Ita se a rebus humanis auerteat; vt frequenter dies, & pene menses, qui agebantur, ignoraret. Sed vitæ postremo tempore multo magis incitatus, ita sacris cogitationibus, contemplationibusque deditus erat; vt aliquid etiam operæ necessariæ, suæ subtrahere videretur administrationi; illius operæ salutem, quæ ministris, alijsque audientibus, qui consulerent, danda erat. omnino ab eiusmodi studio nullo modo videbatur posse diuelli. quo tem-

pore, quæ Christus Dominus pertulit, ea diligenter ad meditandum per particulas distribuisset, viamque & rationem meditandi, precandique composuisse commemorauimus. De cetero ita contemplationem coluit, vt actionem semper, salutemque mortalium respiceret. itaque si qui a rebus publicis abstinere; quieti se tradere; sibi que tantum, licet sanctè, viuere vellent; his haud facile concedebat. ægreque adducebatur, vt cuiquam manus imponeret, si privati spiritualis fructus tantum gratia id peteret, ac non certæ ecclesiæ, certoque muneri vellet addici, cuiusque diuino publice operam dare. ad eam rem tum sacris legibus in primis mouebatur; tum sensu quoque suo; qui sacros homines prodire; in negotijs sacris versari; de plurimis ad salutem benemereri; ad Antistitis iussus paratos se, facilesque præbere: neque otium, neque spiritualement quietem, ac ne illa quidem, quæ ad victum necessaria essent, respicere: incommoda, & difficultates: locorum, munerumque mutationes pati, omnes volebat, atque hortabatur: eos maxime, quos licet probos, & diuinarum rerum studiosos: sibi tamen libenter parcere: arbitrij sui, potestatisque ius studiose cõseruare: ipsi, quæ ipsi sentirent adhaerescere, alijs vero difficile assentire, videret. Cum ita ipse affectus, animoque paratus esset: ad eandem sententiam maxime conformari cupiebat clericos suos: & eos cū se offerret occasio singulari quodam ad id studio erudiebat.

Domesticos suos, vel clericos elegit, vel eos, qui essent in clericorum instituta, disciplinamque propensi. omnino autem eos, qui virtute, officijs, consuetudineque quotidiana, Deo dicatis viris essent, quàm aulicis similiores. curabat eam rem, cum aliquem recepturus erat, per hominum probatæ fidei testimonia: sed

Familia, & in ægrotos misericordia.

CAP. XV.

ipse

ipse quoque; cum in aliquem defixisset oculos; pro humana facultate ad sensus, mentemque cognoscendam valde penetrabat. Multi locum apud eum cupide quærebant: atque nescio, vtrum etiam aliquis illud postremo loco spectaret; quod Carolo probatam operam dedisse, spectata vitæ graue testimonium, bonorum existimatione putabatur. illud itæ constabat, si quis moribus doctrinaque; valuisset, ei sine dubio Caroli beneficia sponte, administratio nesque; pro virtute mandatorum; quamquam nullo modo tamquam operæ, obsequijve præmia; nam id cauebat diligenter, & certa cunctis alioqui stipendia tribuebat. sed vt hominibus, qui digniores occurrerent, vacantes ministris ecclesias, vel munera, ipsi pariter, atque alijs concedebat. At hoc minime spectare poterant, qui a facultatibus alioqui, honoribusque parati, omnia relinquentes, ad eum veniebant, tamquam ad religiosarum virtutum mercaturam. quos quidem hoc loco multos posse numerare. hique vel oblata beneficia recufabant; vel ita recipiebant, vt diuina causa tantum mouerentur. ex eius episcopali certe domo, atque disciplina, varijs temporibus multi, præter eos, quorum mentio iam in historiarum seriem incidit, tamquam in aciem quandam ecclesiasticam prodire, Præsules, grauibque alijs Ecclesiarum muneribus ac administrationibus præfetti: quorum alij aliud; plurima vniuersi, præclaraque; in communem Ecclesiarum usum ex Carolo schola contulerunt. quamquam suos & ipse habuit degeneres alumnos. Vestitu clericali, etiam qui clerici non essent, nisi ratio muneris, eo videretur indigna, omnes vt iussit. qui non vterentur, nigra tamen indumenta, eaque; modestissima, & a profana consuetudine remota, omnes ad vnum adhibere. nõ serica solum; sed magna ex

parte etiam, quæ proxime accedunt, ijs prohibita fuerunt. Nobiliores, quos addictos sibi famulos, sed clericos fere apud se habere iussit; quibus inferuendi cura ita incuberet, vt etiam litterarij studijs, sacrarumque; exercitationum tempus daretur. Qui familiaris toti præfesset, eum presbyterum elegit; neque; vulgari nomine, sed Prepositum domus appellauit. Oeconomum adiunxit, qui possessionum, fructuumque omnium curam gereret. Vicarium item, qui domi quotidiana quædam, minutioraque; curaret. Cubicularios, magnam partem, presbyteros habuit, eosque fere in doctoris gradu positos, siue canonum, siue Theologiae. in ijs duos esse studuit spectatissimæ vitæ, quales vnicuique sacrorum Antistiti esse debere dicebat, actionum omnium diurnos, nocturnosque testes. Domestica munera ita distribuit, vt vnusquisque; plura sustineret: nam & ipsos cubicularios, vel certis ecclesiarum administrandæ officijs præfectos habuit, vel alijs sacris rebus occupatos; vt eis quam minimum vacui temporis relinquere tur: neque frustra limina terendo, tempus consumerent. ex eo fiebat, vt ad ostia, cubiculave assisterent, tum foris etiam ij tantum comitarentur, qui necessarij erant; si modo vel ipsi quoque necessitati sæpe aliquid non subtraheretur. suos non sibi, sed ecclesiarum suarum velle dicebat inferuire: ac re vera nemo erat, vel ecclesiarum, vel episcopali personarum non necessarius. valebat vero id, tum ad numerum, & officia religiose constituenda. tum ad hominum mentes, pro pietatis ratione rectius, fructuosiusque dirigendas. Homines nobilitate, scientia, vel spe aliqua inflatos recipere non solebat: neque; illos, qui alibi, nisi forte apud religionem præstantes Antistites, prius essent exercitati. receptos autem, ne quid elationis forte lateret, ijs ministeris exercebat, quæ

quæ humilia, viliaque putantur. illu-
stri genere orti; Comitibus, aut docto-
ris dignitate insigniti, epistolis alijs-
ve rebus transcribendis sæpe ope-
ram dabant: posteriorem vestis par-
tem, cum prodibat Carolus, tolle-
bant, in itinere sarcinas ferebant:
cruces præferebant, quamquam hoc
inter digniora volebat officia nu-
merari. hac de causa plerisque sine
certo munere assignato primum re-
cipiebat; eosque gradatim postea
prouehabat, pro virtute, ac habilita-
te perspecta; idque nisi spectata iam
in rebus, ac muneribus ecclesiasticis:
virtutis, ac existimationis essent.
Durior videbatur eorum conditio,
qui Carolo operam dabant, ob labo-
res, vigilias, plurimamque alia incom-
moda; & re vera erat. sed eam iam
notam omnibus non imponebat ip-
se, sed ipsi suscipiebant. neque vero
fieri potest, vt ducis summa vigilan-
tia, & labor, delicati, vel remissi mili-
tis operam ferat. Ac tamen si robu-
stos, præsertim iuniores, varijs incō-
modis ferendis exerceret; magna ta-
men humanitate parcebat imbecil-
lis: quod tum de alijs, tum de me ip-
so vere possum, ac largiter affirmare.
Præter eos, qui domesticis muneribus
proprie destinati erant, alios
multos, si modo alioqui probati es-
sent, facile recipiebat; siue aduenas,
vt eorum periculum faceret; siue et-
iam ex clero suo. quam ob causam,
quantum in ædibus amplissimis capi
posset, tantum domi alere numero-
rum solebat; vt vno tempore tum
clericis subueniret; tum ministros
pararet ecclesiæ suæ. omnes autem
interim habebat, vel familiaribus,
vel ecclesiasticis negotijs, vel diuina
rerum administratione occupa-
tos. omnesque tenebantur institutis
domesticæ disciplinæ. Eorum fere
qui sacerdotes essent, institutum e-
rat, quotidie Missam facere. reliquis
sacramentorum confessionis, & Eu-

charistiæ certa tempora, eaque fre-
quentia præscripta erant; cuius rei
testimonium vnusquisque afferebat.
alia diuini cultus officia varia, con-
cionum, supplicationum, & eiusmodi
colere suo tempore illos oportebat.
omnino, ne minutiora singillatim
persequar; non solum communi
quadam probitate; sed præcipuis pie
religiøsæque vitæ institutis, atque
exemplis, studebat populo familiam
suam præluere. Ad eam rem quoti-
diana suppeditabat adiumenta. erat
etiam spiritualis disciplinæ præfe-
ctus; qui quotidie alijs ex Euāgelio,
vel sacris omnino, diuinisque rebus,
articulatim tradebat, quæ ad salutem
suam cogitarent, ac meditarentur.
quæ inter se deinde certo tempore
conferebant, ac suum, intelligens
quisque ceteris, cogitationis fru-
ctum communicabant. ea plerumque
Carolus tradebat ipse, præeratque
sæpe, dum communicarentur. Ho-
rarum statarum breuiores preces,
quæ Virgini tribuuntur, clerici, alijs-
que quibusdam præcipuis muneribus
minime occupati, ad certa signa
in sacellum conuenientes, obibant.
Doctrinæ christianæ rudimentis ru-
diores instituebantur. Non de-
erat ijs; qui egerent, grammaticæ ma-
gister. Vesperis antequam cubitum
irent, vniuersi, ad excutiendam fa-
ctorum diei conscientiam, accipien-
damque sacræ aquæ aspersionem,
conueniebant, quo eodem tempore
tum capita, quæ commemorauimus
pie cogitanda tradi solebant; tum sta-
tis etiam diebus, Caroli exemplo in-
uitati, flagella sibi ad veniam pecca-
torum impetrandam, flagellationisq;
Christi Domini memoriam renouan-
dam, plerique pie adhibebant. Cum
vno loco, mensis circum dispositis
cœnobitico more accumberent om-
nes; erat etiam edito loco, qui de sa-
lutari libro legebat: a quo quidē mu-
nere vix ipsi causarum iudices, & Vi-
carij

carij propter occupationes excusabantur. Cibus religioso item, & cœnobitico modo fere dabatur. vno cōstabat obsonio, & iurulento ferculo; cum pomotum, vel simili additamento, altero ante, altero post reliquum cibum. omnia vero vulgaria: nihil prorsus delicatum, vel exquisitum. atque huiusmodi mensæ vniuersi accumbebant, summi, & infimi: nā cuiquam cibum priuatim in proprio domicilio sumendum dari, erat interdictum: eademq; lege Vicarios tene ri cōstitutum erat. Quemadmodum antequam assiderēt, statam bene precandi formulam adhibebat, qui primum ibi locum ex presbyteris tenebat; ita post cibum sumptum, eodem præeunte, gratiæ agebantur: & ordine omnes ex triclinio in facellū ibāt; vbi litania cum inuocatione sanctorum consueta, precibusq; adiunctis habebatur. Valetudinarium erat cōstitutum, quod ægroti saltem humiliores curabantur; salutaribus rebus iuuabantur; ab ipso Carolo interdū visebantur; certo præfecto ei muneri constituto. Omnes familiæ leges antea breuiter, summamque notatas, postremo describi iusserat copiosius; quamquā minime potuit opus absolui. eas vero seruari præcipuo quodam studio curabat, ministros sæpius interrogando, & monendo; tum certis temporibus etiam eosdē cum alijs religiosi viris conuocando; vt de rebus omnibus plenius cōsultaretur. quo loco recordor inter alia iussum ab eo frequenter, & inculcatum; ne quid ægrotis, imbecillis, hospitibusque deesset: sibi numquam ministros satisfacere posse; donec id plene, cumulateque perfecissent. hæc tantopere in ægrotos officia illi hærebant in visceribus: vt ex summis rebus, quas animo quotidie agitabat. ad ea, quamuis etiam tenuissima, frequenter respiceret. cum pene moribundus Mediolanum venisset;

dum per gradus ædium ascendens sustentaretur, tanto studio quendam ex suis præfecto commendauit, qui ægrotus itidē venerat, vt de illo multo magis quàm de se ipso sollicitus videretur. Cum apud eum Brixiensem ecclesiā visitantem, in morbum incidissemus; benignus pater inuisens, pannum quo operiebamur suis manibus tentat, leuiorem existimans, quàm opus esset, aptiorem lecto suo detrahi iubet, atque afferri; vt incommodo suo nobis commodaret. Externis itē ægrotis christianæ charitatis officia libentissime tribuit. declarauit, se libenter iturum; si quis ægrotans ab eo sibi priusquam moreretur benedici cuperet. immo vt eis subueniret cumulatius, sui que Pastoris accersendi desiderium excitaret, plenariæ indulgentiæ ijs tali tempore tribuendæ, obtinuit a Pontifice perpetuam facultatem: neque id sibi solum, sed prouinciæ totius Episcopis; vt eos quoque ad idem piæ benignitatis opus incitaret: quæ quidem plenius in litteris Pontificijs editis explicantur. ægros autem sæpe cū adiret ipse; sacerdotes suos etiā quandoq; mittebat, qui eius nomine benedicerent, indulgentiamque largirentur. Sed postremis annis, cum ad sanctitatis opinionem plurimum accessisset; increbuisse etiam, per eum esse redditam quibusdam sanitatem; ideoque iam ab nonnullis ad ægrotos desperatos accerseretur: multò cautius eundem sibi christianæ humilitatis studio, constituit; atque etiam recusauit. Carolo Emanueli in primis Duci Sabaudie peruulgatum est ab eo beneficium eiusmodi tributum esse: quem nulla pene vitæ spe Vercellis iacentem cū adisset; suis, populique supplicationibus magno studio adhibitis, discedens eo periculo liberatum reliquit. quæ res & magnam multis admirationem; & summam pijs, publi-

æque tranquillitatis studiosis lætiti-
 am attulit. Homines sibi charos,
 immò qui magno etiam essent eccle-
 siæ vsui, benigne ille quidem cõple-
 ãbatur, dum manebant; omniq; ra-
 tione studebat retinere: sed si quan-
 do ab eo discedere contigit; nihil fe-
 re visus est commoueri. eorum item
 si aliquis peccasset; minime dissimula-
 bat; nisi æquum alioqui christianum
 que parcere existimaret: id quod li-
 benter ijs tribuebat, qui erratum a-
 gnoscentes, & ex animo dolentes,
 veniam peterent. Cum ijs, qui do-
 mesticis ministerijs addicti erant, mi-
 nime solebat sermonem conferre:
 quæ enim opus erant cum ipso dom-
 præfecto agere satis habebat. nullius
 item facetias, lepore sive admittebat
 vñquam. serijs de rebus semper erat
 sermo. quidquid otiosum esset, indig-
 num Episcopo vensebat. Qui cum
 eo familiariter versabantur, ijs num-
 quam aditum apertum esse volebat,
 ad remittendam eam; quæ personæ
 deberetur, reuerentiam. quæ cum
 alioqui familiaritate, vetustateque
 sæpe obsolescat; teneri, vigereque
 semper æquum, decorumque puta-
 bat; tum ad disciplinam conseruan-
 dam admodum utile.

Coluit non mediocriter officium,
 virtutemque illam, quæ in hospiti-
 bus benigne accipiendis posita est.
 peregrinos omnes, sacros præfer-
 tim, & probatos; principes item vi-
 ros pie accepit, ac liberaliter. Stu-
 diose id faciebat, & libentissime; tum
 quia christianæ consuetudinis ea be-
 neficentia fuit semper; tum quia mul-
 tis ad salutem iuuandis aditus ea via
 sibi videbat aperiri ardebat namque
 desiderio in omni actione, in omni
 sermone, omni tempore curandæ,
 iuuandæque alienæ salutis. exteros
 in primis earum regionum, quæ cor-
 ruptæ fidei miseria premütur, omni
 officio, ac benignitate complecteba-
 tur: humanissime alloquebatur: ex-

Pars I I I.

traordinarijs honoris significationi-
 bus, si venientibus, occurreret, si ab-
 euntes prosequeretur, si cum ijs es-
 set, semper accipiebat: nihil præter-
 mittebat, quo eos in recta fide, atque
 integra confirmaret; catholicæque
 Romanæ ecclesiæ magis, ac magis eo-
 rum studia, pietatemque conciliaret.
 vt omnes tantam humanitatem, cum
 sanctitate coniunctam, abeuntes in-
 finitis laudibus extollerent. Cum
 Heluetijs, & Rhætis, qui frequentes
 rerum salutarium causa orthodoxi
 ad eum veniebant, hilare more na-
 tionis agebat, ac familiariter: ma-
 num prehendebat: accumbebat co-
 miter cum illis: atque licet discipli-
 næ suæ modum teneret; nonnulla ta-
 men concedebat: bibentium propi-
 nationes non respuebat, ab suo ta-
 meum modo, & ab aqua sua parû, aus
 nihil potius discedens. Præsules ad
 ecclesias sacrasq; res insigniores vi-
 sendas inuitabat; ipse etiam, si Car-
 dinales, primarijve Episcopi præfer-
 tim exteri essent; comes accedebat.
 in collegijs religiosioribus, loco re-
 creationis animorum, cum ijs erat.
 quo tempore de seueritate sua mul-
 tum remittere humanitatis gratia
 solitus fuit; seque ad hospitum mo-
 res, voluntatemque non mediocri-
 ter conformare. eosdem accipiebat
 in collegijs clericorum suorum: lo-
 corum communicabat instituta; di-
 sputationes, orationes coram ijs-
 dem haberi iubebat. Principibus vi-
 ris laicis, sermonibus ad eorum do-
 cumentum aptis; sacra lectione mē-
 sæ adhibita; libellis optimis dono
 datis, prodesse quamplurimum stu-
 debat. eosdem ad vespertinam do-
 mus suæ precationem, spiritualem-
 que scholam inuitabat: vbi siue bel-
 latores essent, siue alijs vitæ institu-
 tis addicti, dicebat ipse ad cuius-
 que salutis rationem accommoda-
 tē. erant nonnumquam, qui omis-
 sam multo iam tempore sacram

N n con-

Hospitali-
 tas.
 CAP. XVI.

Amor
 esse
 tenet
 de
 177

confessionem dolentes: & vitæ præ-
 teritæ mala detestantes, superioris
 tēporis omnis peccata; prius quàm
 abirent, confiterentur; melioremque
 sibi vitæ rationem constituerent. ac
 quemadmodum ad rem aggredien-
 dam cohortatione; ita Pontificia fa-
 cultate, quæ ampla numquam ei de-
 erat, si ob grauiora peccata necesse
 esset, subueniebat ad perficiendum.
 Tanta erat hospitem frequentia; vt
 vel ipsi publicorum vectigalium con-
 ductores, portarumque custodes, Ca-
 roli nomine res tantas absque porto-
 rio quotidie victus causa mirantes
 importari: eidemve alias adscribi;
 fraudemque suspicantes, Caroli pro-
 curatores adierint: incredibile sibi
 videri, tantum comæatus in Caroli
 domo cōsumi, diligenter vellent ani-
 maduertere; ne qua in re sacræ immu-
 nitatis nomine fortasse fraudaretur;
 & aliqui ad quæstum suum nomine
 Cardinalis abuterentur. qui vt homi-
 nibus ijs satisfacerent, rerum, hospi-
 tumque summa facta, tercentos vno
 mense receptos hospites, qui vario
 temporis spatio morati essent, repe-
 rerunt. Tam magni sumptus, rebus
 domesticis præfecti verebantur, vt
 Caroli facultatibus essent tolerabi-
 les: cumque non semel monuissent:
 ille pluribus in consilium adhibitis,
 ea de re deliberavit, cum essemus
 in ædibus nostris Cernusculanis: &
 hospitij pio, salutarique fructu pro-
 posito, contraque rei familiaris ad-
 sumptum sustinendum inopia; quæ-
 sivit, quid magis è re christiana esse
 iudicaret: se, ne talis fructus eripe-
 retur, vel id mendicitatis multorum
 causa non fugere; si sic expedire
 putarent; vt arcam certo loco consti-
 tueret, qua elemosynæ subsidij ab
 hospitibus, qui dare vellent, collige-
 retur. in eam sententiam ventum est;
 vt ne hospitium intermitteretur: sed
 satis haberet, cum antea vniuersam
 comitatum, equos, & alia iumenta,

vel inuitis dominis, in domum acci-
 peret, principes ipsos nonnullis pro-
 dignitate additis comitibus, suscipere;
 ceteros autem in cauponis relin-
 quere. famulorum causa disciplina
 ordinem valde perturbari; inde au-
 tem ipsos referre, vtilitatis parum:
 ex ijs, & iumentis simul, magnam
 sumptus partem existere. ita fore, vt &
 propositum sibi, ex iuuandis ad sa-
 lutem multis, principibus præsertim,
 fructum perciperet; neque quidquã
 temere committeret, vnde ære alie-
 no immoderate grauaretur. ceterum
 nihil dubitandum, quin ad tam pios
 sumptus diuina benignitas, quæ o-
 pus essent, suppeditaret. Hospitum
 mensa domestica finibus minime
 continebatur: sed propria quadam
 moderatione concilij prouinciæ de-
 creto sancita constabat: sic tamen, vt
 qualis, quantusque cibis appone-
 tur, etiam summos viros non pœni-
 teret. Verum postremo tempore ho-
 spitalitatis officium insigniter auge-
 ri constituerat: iamque paulo ante-
 quam moreretur, Præposito domus
 iusserat, vt ad omnes totius diœcesis
 clericos excipiendos, quibus ad vr-
 bem rerum suarum causa veniendū
 esse, & diem partem instrueret: hospi-
 tio sacerdos præficeretur; cui non
 hospitium solum commodas essent,
 sed mores etiam curæ; quique ope-
 ram daret, vt ijs per certas exercita-
 tiones in ecclesiastica disciplina pro-
 ficere. ita etiam fore, vt neque leui-
 bus de causis clerici ab suis ecclesijs
 abessent, neque nimis diu.

Religiosi animi viros vehemen-
 ter diligebat, & magna voluntate
 complectebatur; vt licet necessitudi-
 nis, amorisve alia causa intercede-
 ret nulla; essetque homo alioqui
 ignotus; studio faueret, ac re iuuaret
 amicissime; non solum si rogare-
 tur; sed sua sponte, si veniret in men-
 tem. eiusmodi ad probitatem, reli-
 giososque mores propensio, tanta
 erat;

Animus eius
 erga bonos
 religiosos
 que viros.
 Cap xvij.

erat; vel specie ipsa interdum videre
tur commoueri; hominesque recipe-
re, quorum bonitas eius gratia non
responderet æqualiter. Sed ipse quã-
plurimis egens administris, interdum
quorundam operam ecclesiæ suæ ne-
cessariam, & in præsentia vtilem cau-
te adhibebat; neque interim valde
laborabat, vere ne ac omnino ij ta-
les essent, quales specie videbantur;
illud Apostoli, vt quandoque audiui-
mus, vsurpans, Dum omni modo si-
ne per occasionem, siue per verita-
tem Christus annuncietur. Ecclesiæ
Præsules, maxime si perfectæ disci-
plinæ desiderium in eis perspiceret,
singulari quodã, non amore solum,
sed suauitate, ac delectatione tene-
bat amplexos: nihil officij prætermi-
tebat: de communi munere, atque of-
ficijs attente communicabat; & su-
um, alienumque ecclesiæ optime ad-
ministrandæ studium conabatur a-
cuere. hac in primis de causâ, mutu-
um Præsulibus congressum, expeten-
dum dicebat; vt alterius sermone iu-
uaretur; & si qua parte religiosus ani-
mi ardor deferbuisset, ea quasi exer-
citatione, diuino affante spiritu, re-
calesceret. Episcopos omnes præter
multorum consuetudinem, honora-
uit; plurimiq; se facere semper osten-
dit: ad res ecclesiasticas bene geren-
das studiose iuuat: reuerendissimos
in epistolis appellauit: quod licet alij
quoque Cardinales prius facerent;
alij tamen eius exemplum secuti sũt.
Consuetum honoris officium in eos-
dem venientes, & abeuntes supera-
uit. Atque à magno quodam prin-
cipe hospitio in itinere acceptus;
cum esset vna; Episcopus ciuitatis ne-
mine præmissio venit; doluit Caro-
lus, quod ei occurrere non potuif-
set. Sed discedetem ipso relicto Prin-
cipe, cui sciebat id molestum fore,
ex consuetudine sua comitatus est,
vt suũ de dignitate episcopali colen-
da iudicium ostēderet. Quorum vir-

tus olim in Ecclesia floruisse; eorum
instituta didicit; scripra: conquiuit;
ministros accersuit, ipsam vultus
imaginem sibi comparauit; vt ob o-
culos collocata; viam virtutis epi-
scopalis memoriam, ad imitationis
studium, in eo conseruaret. huiusmo-
di fecit in primis erga Gibertum Ve-
ronensem Episcopum. Roffensem
quoque, qui Christi causâ sangui-
nem, in Anglia, vitamque profudit,
ante se pictum habuit, vna cum S.
Ambrosij effigie; quam, omnibus a-
lijs inspectis, quæcumque antiquio-
res haberentur, curauerat exprimi,
Regulares viros cuiuscumque ordi-
nis essent, quos sacræ disciplinæ stu-
diosos nouerat, ita beneuolētia pro-
sequebatur, & honore; vt nemini
prorsus cederet. eorum quoque ope-
ra, quibus rebus idonei essent, liben-
ter vsus est. res item vitæ necessarias
supeditauit. id cum faciebat, ad cœ-
nobij mittebat Præfectum; homi-
nēq; tantummodo, cuius causâ mo-
uebatur, iubebat, in eius necessarijs
rebus commendari. contra, si aduer-
sus instituta sua facere; si disciplinã
negligere; si populi licentiam alere;
si christianæ disciplinæ restitutionē,
aut progressum impedire; cognosce-
ret; eos corrigendos maxime cura-
bat: monebat præfectos; ipsosve Car-
dinales ordini præpositos. ipse præ-
cipua in eo genere præter Tridenti-
num decretum, Apostolica auctori-
tate vtens: haud quidem facile; sed
cũ erat opus, vt eorum, ceterorumq;
saluti cõluleret; in eos animaduerte-
bat. ea res faciebat, vt in diocesi
Mediolanensem ordinum præfecti
bonos, quantum fieri posset, mitten-
dos curarent. obseruarunt quidam;
Carolus, cum regularis ordinis qui-
spiam in via ipsi honorem tribueret;
si comitem videret, vt disciplinæ cœ-
nobiticæ leges ferunt; & benedicere
manu solitum fuisse & etiam paulũ
tollendo galero honoris significatio

nem dare: verum si solus esset, præterijisse, quasi nullū vidisset. vix causā necessitatis adducebatur, vt eos ad parochias suas custodiendas admitteret. verebatur enim; cum animarū charitatem perspectam nō haberet; vt alijs curandis esset idoneus; qui se ipsum ita non custodiret, vt assignatum diuinitus locum posset tenere: Pāruorum cœnobiorum, quæ in vīeis sunt, vbi exigua vel nulla vigere solet disciplina; cōtra vero datur delinquendi locus; ita rationem haberi cupiebat, vt & ordini confuleretur, & populis. qua de re cum Pontifice Gregorio non multō ante mortē cū egisset; eius iussu Præfectis omnibus vocatis, numerari cœnobia curauerat; & ad se referri, quem numerū solet, eorum cœnobiorum quodque continere; ad alia progressurus: si vīta longior contigisset. Ipsam hominum Deo penitus addictorum regulam, ac statum tanti fecit; vt quemadmodum animo præclare fecerat; ita quotidie studeret institutis domesticis imitari. eadē cum in collegia clericorum suorum induceret; fiebat sæpe numero, vt ex ijs ad cœnobiticos ordines aliqui transire vellent. quod ille, cum vehemēti regularium ipsorum cohortatione; vel quōd eos feruoris disciplinæ taderet, euenire sæpe suspicaretur; cumque necessitatem ecclesie suæ quotidie magis perspiceret; prius eorum voluntatē, consiliumque diu curabat, ac diligenter examinari; quā ea de re consentiret. quin etiam, Apostolica interposita auctoritate, prouidit; ne ad eorum ordinem, quorum domestica opera regebantur, & litteris erudiebatur, seminarij clericis aditus pateret; nisi quadriennio essent extra seminariū morati: ceterum si diuino spiritu vere agi quæ viderat; facile dimisit; & ad perficiendū iuuit. si quis etiam, regulari vita prius sibi proposita, mutato deinde consilio, quod euenit sē-

pius, vellet animum ad eius disciplinā, Oblatorumve regulam adijcere; nisi illi, sibi que, Theologis cōsultis, studiose cauisset; non recepit.

Poterat vere de religiosis viris cū Dño dicere, hi sunt fratres mei. nam erga propinquos ita se habuit, vt eos potius sibi cauendos, quā amplectendos statuisse videretur. tamen autē illi, quātopere ex tanto viro auferentur, satis agnoscerent; erant aliqui tamen qui talē in eo suorū quasi despicientiā, vt sunt humani sensus, ægre quandoque ferrent; non nihilque exoptularent: Borromeiam gentem ex eo sperasse semper dignitatis amplitudinisque accessionē: at contra prorsus accidere: cum ea, quæ adhuc tenuerat, eius causā potius amitteret. Ille vero sacrā disciplinam, & res diuinas, quibus addictus erat, ecclesieque iura, non posse, aiebat, non curare, omnibusque viribus tueri. si ex ea cura detrimētū aliquid familiæ afferretur: aliorū esse culpam: contra suam id fieri voluntatem ex Dei benignitate tamen multō plura sperarent, quā ea, quæ vel amitterent, vel ab eo, si ei rei studeret, possent adipisci: se tamquam Deo, diuinisque obsequijs penitus traditum, ab eorū familia translātū putarent. quod quidem & re, & nomine paulō post Aronæ arcem ereptam, effici curauit. nā Iubilei causā Romam profectus, cōsulto prius Pontifice, non se post hæc Borromeium scripsit, aut scribi voluit: sed sanctæ Præcedis Cardinalē; illud Prophetæ amplexus, Extraneus factus sum fratribus meis, & peregrinus filijs matris meæ. Sed antea quoque, cum in summis porticibus ædificata canonicalium architectus insignia Borromeia in sculpi iussisset; præteriens forte Carolus, & cœptū opus suspiciens: cum in posterum faciendā prohibuit: cum facta iussit excidi: quæ tamen curante nemine, Carolo que amplius non aduertente, in ipso operis,

Vt se gessit in propinquos.
CA. XVIII

operis principio remanserunt. Atta-
men charitatem propinquorum re-
cinuisse illum dubitare nemo debet;
quatenus vel naturæ, vel christianæ
disciplinæ ratio postulat. itaque a-
mantissimi cognati officia, cum opus
fuit, in suos cumulate præstitit; fuit;
tutatus est. quid fororibus dederit,
non commemoro. viri principis hu-
manis opibus florentis potius, quam
Antistitis religiosissimi illa fuerunt
officia. sed ipsas sorores consilio, stu-
dio, opera sua semper amantissime
iuvit. propinquis multis magna no-
bilitate, parique inopia foeminis; do-
tes largitus est, nobilitati non om-
nino impares. Alios item egenos nõ
deseruit, modo à flagitijs abessent.
Ceterum tatum aberat, vt suis quid-
quam largiretur, vt potius rebus eo-
rum vteretur sæpissime. Ac pateruà
quidem bona per fidei cõmissum re-
lictã, Comiti Iulio Cæsari patruo di-
misit: sed ea pactione, vt intègros eo-
rum fructus quotannis perceperit.
Illud autem sibi cauendum existima-
uit; ne forte animo ita in eo genere
flesteretur, vt officia Deo, ecclesiæ,
gregique suo debita aliqua ex parte
prætermitteret, quibus humanas cha-
ritates omnes cedere debere, nemõ
negauerit. Cum ei de Hortensia so-
roris obitu nunciatum esset; non au-
si nos quidem, cum præsentem esse-
mus, consolari tantum virũ; cum ali-
quid tamen tangeremus; non nega-
uit, parũ se suorum morte commoue-
ri solitum: verum id naturæ potius,
quàm virtutis esse, modeste dicebat.
ac multa tunc quidem ex eo sermo-
ne intulit; quàm diligenter ecclesia-
sticos homines, cum cognatis suis cõ-
glutinationem animi quandam caue-
re oporteret: quorum misericordia,
precibus, suauitate facillime infle-
sti; & à vitæ huius contemptu, à sa-
cris laboribus, à iuuantis liberaliter
egenis, auocari possent: tum adduci
quoque, vt multa sæpe Deo minime

Par. III.

grata facerent, pèrmittere, cum
eorum offensione, quibus optima
semper ad imitationem exempla
proponere debent. quò facilius id
fieri posset, abstinendum monebat
ab eorum consuetudine: deque se ip-
so tali viro affirmabat; nunquam se
cognatorum suorum domum adire;
adibat autem perquam raro; quia
aliquo modo diuinarum rerum stu-
dia, atque desideria retardari animo
suo sentiret. Federicum suum pro-
pter optimæ naturæ specimen, atq;
adeo singularem ecclesiasticæ pro-
bitatis indolem, à prima ætate dile-
xit plurimum. sed amorem ita coer-
cuit; vt neque apud se habere volue-
rit; neq; vultu, neq; verbis, neque re
aliqua fere quidquam in eum præci-
puè voluntatis demonstrarit. cum an-
nos XIII. natum doctrinæ causa Bo-
noniam dimitteret; nonnullaque per
nos ei vitæ præcepta daret: amplexu
illum esse vitam clericalem, gau-
denti sane animo nobis aperuit:
quamquam nihil eiusmodi palam
præ se tulit. ac nos tunc quidem exi-
stimauimus, Federicum de ea re cum
eo communicasse: postea vero per-
mirum visum est; cum idem Federi-
cus Cardinalis nobis affirmauit, neq;
tum se aliquid eiusmodi præ se tulif-
se, & à clericali vita eo tempore fuis-
se alienum. Propinquos per alios li-
bentius, quàm per se ipsos, aliquid
petentes audiebat. omnino caute au-
diendos esse dicebat, animoq; non-
nulla suspicione occupato, ne quid
minus iustum, probatumve postula-
rent: tum parato etiam ad negandum
si minus id rectum appareret: ne vi-
forte coniunctionis, ad aliquid mi-
nus iustum concedendum impellere-
tur; qua remollefcere fortis quoque
animus facilis solet, ac leniri. Cum
alij fere propinquitatis causa, mul-
ta tribuere, atque indulgere soleant;
contra ille coniunctionis vinculo v-
tebatur, quantum poterat; vt eo con-

Na 3 stri-

fricti cognati rebus omnibus magis, quam alij continerentur; ne ceteris exemplo quidquam nocerent; imo potius prodesse. Agebatur quandoq; de episcopatu in prouincia Mediolanensi mandando cuidam eius affini: cuius doctrinam; alia fortasse nonnulla ad episcopatum gerendum necessaria cum desideraret; eum excludendum curauit. qua de re cum is, alijque coniuncti quererentur; libere causas aperuit, quibus eam rem ipse probare non posset; imo sibi iudicaret impediendam. Ioan. Iacobi Medicis cadauer, iussu Pij quarti eius fratris in eleganti, ac magnifico marmoreo sepulchro collocatum in ecclesia maiori Med. nihilominus deponi, atq; sub terram conijci iussit; licet exceptum monumentum, in decretis eo de genere scriptis intelligi posset. Cui adhuc auunculo uiuente, per Ormanetum collocationis loca in monasterijs ad uirginalis pudoris normam conformaret; in ipso monasterio in primis, ubi non soror eius tantum, sed etiam Pontificis ipsius forores erant, id effecit.

Amicos alij
quid petentes,
ut audierit
CAP. XIX.

Amicorum gratie tantum tribuit; ut omnes tamen intelligerent, nihil ab eo impetrari posse, nisi iustum, rectumque esset penitus; & suae ecclesiae institutis, atque utilitatibus; tum vero uniuersae ecclesiasticae disciplinae consentaneum. saepe euenit, ut quae alij leuiora putassent, vel principibus uiris, Cardinalibusque ipsis denegaret; quia ecclesiae suae disciplinam aliquo modo per ea laedi, fructumve ex parte aliqua impediri cognoscebat; unde maiora deinceps sibi detrimenta expectanda essent. Inter eius familiares, nemo fuit, qui vere posset insigniter apud eum equabiliter omnes amabat; & pro eo, quantum unusquisque aptus esse aestimabat, atque utebatur. qui plus fortasse posse uidebatur, is nihil solebat alicuius gratia postulare; neque

omnino quidquam alia de causa proponere; quam quod ita rectum esse iudicaret, & instituta disciplinae accommodatum. Ea maxime recusabat Carolus, quae contra sacra decreta peterentur. timebat enim in administratione sua uniuersa uehementer, indulgentiae genus eiusmodi: aequae admodum committebat; ut quaequam lege aliqua solueret aliquando: cum ex diuturna experientia documentum caperet; si quid ex modica parte, vel specie sola relaxatum esset; quam facile tempore procedente, plena consequeretur dissolutio. quemadmodum aggeris sublata particula, sensim ea via facile tota uis erumpit fluminis. Ea re fiebat, ut interdum nonnullis uideretur canonum sacra uincula constricta nimis habere. Sed ipse nullius gratiae, potentiae uel addictus; & momenta rerum, ab eo quod in posterum euenire facile posset, & ad diuinam uoluntatem diligenter perpendens, praescriptis suis religiosissime sibi haerendum statuebat. nam & simili constantia in ijs tenendis legibus utebatur, quas semel sibi priuatim constituisset. longum esset enarrare, quanto illi usui fuerit in proposito tenendo, decretisque tuendis accurata stabilitas. At in denegando, cum permagni interfit, qualem se quisque praebet; multosque non tam recusatio ipsa perturbet, quam in sua uis recusandi ratio: tam scite Carolus id facere, atque amabiliter solebat; ut non uoluntatem, sed iustam causam, rationemue impedimento esse petentes agnoscerent. Roganti primariae matronae; in principio suae administrationis, nondum constricta recentibus decretis disciplina; ut filiam liberet in conuicio uisere grauius aegrotantem; respondit Carolus, Breue tibi, inquit, hoc erit solacium; at tibi tanta nobilitate, atque auctoritate, si denegari patiaris; quod te ue-

hemca-

hementer rogo; mihi nunc claustrorum religioſas leges renouanti, magnam præſidium attuleris; vt tui exemplo propoſito, cæteris me poſſim excuſare. quibus verbis illa facile placateque repulſam tulit. Si quid à Principibus viris ipſe petere rogatus eſt; libenter, promptoque animo ſuſcepit; modo gloria Dei, hominumve ſaluti in eo poſſet inſeruire. De magiſtratu obtinendò non rogabat, niſi rectè, iureque peti cognoſceret; plerumq; teſtimonium tantummodo dabat; hominem, quantum ipſe noſſet, aut à probis viris accepiſſet, ſibi idoneum videri: cui, ſi magis idoneus non occurreret, mandari poſſet. Narrabat in ipſis amplitudinis ſuæ initijs, aliquid rogantibus, quod à Pontifice concedendum eſſe non putabat; ita reſpondiſſe tamen ſemper; vt verba ſpeciem promiſſionis, vt ſit, præ ſe ferrent: mox id minus ingenuum, dolique genus quoddam cum exiſt imaret; eam conſuetudinem tenuiſſe, vt ſi concedendum non arbitraretur, aperte profferret, ſæpe etiam moneret, vt à propoſito petentes declinarent; immo facturum ſe denunciaret; quominus Pontifex aliorum precibus in eo fleſceteretur. Ita factum eſſe, vt qui iuſta quærerent, fidem promiſſis haberet; quòd antea pauci faciebant: cæteri moniti ab incepta re deſiſterent. ſuum canònum tuendorum ſtudium; libertatemque id recuſandi, quod ab eis alienum videret; illuſtri declarauit exemplo, quod hoc loco ſubijcere operæ pretium exiſtimamus. Sebaſtiano Luſitaniæ Rege abſque ſiſijs mortuo, creatus eſt Rex Hèricus S. R. E. Cardinalis eius patruus; què vehementer rogatum, regni optima tes, Præſules, populiq; exorauerunt, vt uxorem vellet ducere: ſperabant enim ex eo, quamuis ætate conſecta, procreandum in imperio qui ſuccederet. præter vniuerſi regni ſolatiū,

pietati, religionique valde conſentaneum eſſe; diſcordijs, bellis, calamitatibus occurrere, quæ Henrico mortuo, nullo regiæ domus relicto ſucceſſore, propemodum neceſſe erat exiſtere. Henricus; vt Epifcopus, religione ſolui, vxoriſque ducendæ facultatem à Geegorio Pontifice ſibi concedi, poſtulat. eodem tempore Mediolanum ad Carolum dat litteras: adductum ſe à Luſitanis ſuis, vt coniugio conſentiret; quo tamquam vnico remedio tranquillitati prouinciæ poſſet conſuli; graue admodum ſibi eſſe, ducereque id cuiuſdam loco ſacrificij, in quo ſe ipſum pro ſuorum ſalute immolaret: ſed publicæ quieti cedendum iudicaſſe. vehementer igitur rogare, vt quantum ieniti poſſet, ad eam conſeſſionem Pontificem perducere conaretur. idem viri principes alij maiorem in modum à Carolo poſtulant; negotiumque eius auctoritati commendant. Carolus amiciffimi, optimique Regis poſtulationi, non quod is velle videretur, ſed quæ ſancta Eccleſiæ putaret conducere, reſpondet: Magni quidem intereſſe videri; quærare Luſitanis, qui ei ſine controuerſia legitime poſſet in regno ſuccedere. ſed tali Antiftiti poteſtatem facere coniugij, rem omnium videri grauiffimam; neque vllò vumquam tempore conſeſſam. Perſonæ Deo dicatæ, in alio genere, factam quandoque dici poteſtatem nuptiarum: quod nullo tamen ſatis certi, probatique auctoris teſtimonio fere confirmaretur. omnino exoptatos eiufmodi nuptiarum, vel publicæ quietis, vel ſucceſſionis euentus minime contigiſſe. maxima etiam inde publice, ac priuatim extiſſe incommoda; vnde magnæ utilitates expectarentur. probandam magis; atque imitandam quorundam Regum continentiam; qui matrimonio coniuncti, cum rectè, ac legitime filios poſſent ſuſcipere: nulla ta-

men heredis, successorisve habitas ratione, singulari castimonie studio, tali matrimonij; vsu abstinuerunt: quanto magis, qui cœlibem vitam professi, sine singulari quadam venia sese ad connubium referre non poterant, quæ dixerat, exemplis allatis confirmavit. postremo in re tanta, tamque difficili, nihil se aliud probare posse dixit; quam, ut quibus de causis ea facultas postulanda videretur, ex causa summo Pontifici candidè, nulloque studio referrentur. quod is pro summa auctoritate, diuinoque afflatu iudicasset, æquo animo, voluntateque acciperetur. De re grante ad Pontificem scripsit, quid sibi maxime probaretur indicavit. euentus qualis fuerit, ignorat nemo. Cum autem aliquid sibi petendum, aut persuadendum Carolus statuisset, id faciebat vi quadam singulari, non is quidem contenta voce, vel corporis motu, neque dicendi facultate, quæ modica erat; sed optimis argumentis, ijsque ita explicatis, ut ratione tantum, veritateque; non studio, vel desiderio suo, nedum perturbatione duci satis intelligeretur. neque vero ad responsiones hæsitabat, aut respondentis asperitate, vel importunitate commovebatur: sed tum acute, tum sedate semper replicabat: ut plurimi prædicarent, inuictum ab illo abire posse neminem, quem vincere is statuisset persuadendo, sicuti contra, a nemine illum vinci, fictive posse, cum ita rectum esse, animo statuisset.

Monendi officium, ut ex alijs adhibuerit, ac in se tulerit.

CAP. I X.

Monendi officium, quod amicis, christianique in primis animi est; ne scioque verum magis, utile; vel neglectum; in quo publice opus esse cognouit, aut priuatim, minime prætermissit. Episcopis, Cardinalibus, principibus viris, suis ipsius aduersarijs, in eo genere non defuit. quod quidem; cum non minus amanter, quàm libere faceret; non potuit ei non

feliciter, fructuoseque; si non statim, at aliquando tamen, euenire. Vir amplissimus quidam quandoque fertur, eiusmodi officium æcerbe admodum tulisse; qui diu post gratias egit, magnumque inde fructum percepisse, Carolo ipsi modestissime testatus est. At se quoque mira modestia ipse passus est, ab alijs moneri, cùm opus fuit, submisissetque, vel suarum actionum rationem reddidit, vel fecit quod moneretur. neque solum erga viros atque, atque auctoritate graues ita se gefit: sed alios quoque monere ausus sic prorsus audiuit, ut par omnino erat, si eos ille monuisset. Fuere tamen, quibus videretur. Carolus in modo publicæ, priuatæque disciplinæ tenendo, non satis alienas quandoque curasse monitiones, qua de re commemoratum est supra. Verum, si quâdo non obtemperauit, monitione nullo modo videtur contempsisse, sed ita rectius, Deoque gratius, iudicasse. enimvero omnium sequi consilia, etiam si boni, prudentesque videantur; solidæ, præstantisque virtutis non est. alijs alia proposita sunt. quidam animi infirmitate male iudicant: multi mediocritate quadam contenti, vitæ, morumque communem quendam modum minime transire student. pauci ad perfectæ virtutis præstantiam incitati feruntur. horum omnium sensus, animusque, infirma fere necesse est vulgarique consilia pariat. At præcipuis quibusdam diuini spiritus donis, viri excellentes affecti, proprijsque; diuinitus illustrati luminibus: quorum vita perpetuo quodam choro virtutum, ita sibi constat; ut cum alia recte procedant, alia non claudicent; ijs, inquam, neque communibus consiliorum terminis sese continent; neque consuetis virtutum gradibus consistunt: sed longius multo progrediuntur, atque euolant altius; quos enim quisquam est ex summis, diuinisque viris, quos colit.

colit Ecclesia Dei; cuius vita communibus præceptis contineatur; qui quidem singulari quodam diuini amoris ardore inflammati, ad maiora semper ita rapiebantur; vt in cursu charitatis infinito modum sibi satis definire non possent: ad eamque demum excellentiam peruenirent; quæ ceteris eos mortalibus proposuit; vt per sanctissimo exemplo ante oculos posite; neque illud desperent, quod alij diuina ope sunt assecuti, & quò maiori studio summa sequuntur, eò magis sese remoueat ab infimis. Non id mihi arrogo, vt inter sanctos eiusmodi viros Carolum esse reponendum ego pronuncie. id viderint alij, sed quibus præcipuum illud lumen, vniq; largitur Deus; ijs eundem arbitror præcipuum quoq; largiri munus; quo, neq; alienum cõsiliium, monitionemve contemnant; & cursum ab omni errore suum, constanti quodam, & certo conscientie lumine confirmati, tueantur.

Vt eos qui adirent acceperit, alieque vitia tolerauerit.

CAP. XXI.

Mansuetudine, atque humanitate utebatur in omnes qui adirent; sed insigniter in eos, quos christianis esse moribus, religiosisque deditis operibus nouerat; libentissimeque si pauperes essent: cum alioqui granitatem personæ semper cum primarijs, principibusque viris, dignitatemque egregie, tueretur. nunc humilem aliquem christianorum elementorum magistrum summa humanitate, ac propemodum abiectioe accipiebat: paulo post cum amplissimo magistratu agens, nihil de summa sui gradus auctoritate remittebat: at enim minuta officiorum, quæ in quotidiana consuetudine versantur, momenta, pro cuiusque loco, atque ordine cognita habebat exquise; noueratque omnes honoris tribuendi, benigneque accipiendi vias: vt cum dignitatis sue locum teneret, tum nihil etiam prætermitteret in quemquam officij, vel humanitatis.

itaque tum passim prædicabatur officiosissimus, & liberalis; tum mirabatur multi tantæ sanctitatis Antistite, tamque cœlestium contemplationi deditum, quotidianis officijs, cum opus esset, sese tam intentum præstare. Morosos, ineptos, immodestos, aut etiam insolentes homines, si qui adirent, æquo animo ita ferebat; vt neque increparet, neque abire iuberet; neq; omnino quidquam faceret, vnde perturbatus videretur. quod iustum esset, tantum respõdebat; aut vero etiam modeste monebat. eundem se præbebat in omnes alios, quibuscum res illi esset, difficiles licet, iniustos, imperitos. quamlibet enim iustam offensionis, indignationisve causam, vt vno verbo dicam, eius virtus superabat. Quosdam in consultationibus, importune rectis institutis, decretisque contradicentes, & difficile acquiescentes, æquo animo semper argumentis refellebat; omnem iracundiæ, atque obiurgationis impetum comprimebat; omnes ineptias, imperitias, perversitates deuorabat: & ea patientia, demum quod volebat facilius consequebatur. huius rei frequentissima potuerunt ab ijs exempla obseruari, qui illi assistebant. Hominem in ecclesia maiore festis diebus concionantem diu sustulit, qui se præsentem, nominatimque sæpe reprehendebat. neque solùm permisit, vt concionari pergeret; sed ipse quoque frequens erat eius adiutor: cumque alios audiens dormire videretur, ei se præbebat attentissimum; neque vel inter suos accusabat vniquam. demum, cum ita expedire ceterorum causa iudicaret, eum missum fieri placide curauit. Neque vero non inter domesticos etiã suos; siue operæ causa, quæ vsui ecclesiæ esset; siue ad exercendam patientiã, similem aliquem tolerauit. mitto incuriam, & indiligentiam, quotidiana domesticorum errata; quæ licet leuia

leuia sint, ob frequentiam tamen, & quoddam rerum familiarum communi ne fastidium; & quo animo tolerata; præcipua cuiusdam virtutis præbet iudicium: ad quæ sese Carolus animo sedatum, pacificumque præbuit semper. Euenit interdum vt ad ipsa sacra obeunda Carolo parato, negligentia ministrorum aliquid deesset; quod ille insigni temporis spatio, in ipso loco sacro, tam quiete, tamque sine vlllo motu expectauit; vt tamquam exemplar patientiæ astantes omnes eum intuerentur. Sed vnum ex familiaribus in primis pertulit plane molestum, odiosum, impotentem; qui nemini parceret, quotiescumque iracundia, vel perturbatione aliqua efferuesceret: qui vel in ipsum Carolum maledictis nesciret abstinere; eidem saepe insigni contumacia contradiceret, atque resisteret. quo quidem vel vnius hominis vitio, singularis Caroli patientia mirifice apud omnes illustrata est; diurnæque fuit multis tum admiratio, tum documêto. At excusabat etiã Carolus, vitioque naturæ insito, magis quam voluntati tribuebat: omnia vero morum grauitate sustentatus, sine aliqua dignitatis imminutione patiebatur.

Aduersarios, & obreptatores vt tulerit.
CAP. XXII.

Plurimos Carolus aduersarios expertus; neque illos tamen suorum studiorum, sanctitatisque imitatores; tantum abest, vt accusandi vniquam, detrahendive studium præ se tulerit; vt si quid vere dici ad eorum excusationem posset, id libenter enuntiaret. cumque interdum eos in se acriter experiretur, quos antea maioribus ornauerat beneficijs, quos equidem plures possem numerare; neque accusabât, neque beneficiorum mentionem vlllo tempore faciebat, siue maledicto impugnatione; atque adeo telo ipse peteretur; siue ministri violarentur; siue iudicia ecclesiastica disturbarentur: licet aduer-

sarios perturbate agere, omniaque in peiorem partem trahere videret: nihil, quod perspicere possit; indignatione, vel odio mouebatur; modestie, grauitatisque suæ locum tenebat; tranquille rebus suis operam dabat: vt nescio quid homine maius in eo quandoque offerretur intuendum. misericordiam potius turbatis, agitatique animis tribuere cognoscebatur. cuiusque sacris precibus semper staderet eis beneficeret; manifesta quoque opera, si locus daretur, libenter eorum saluti, commodisque consulebat: vsque eo ab omni vlciscendi desiderio aberat. exempla suppeditante narrata superius; ibique latius apparet, quam patienter ac beneuole repetitis officijs, eos placare semper, sanareve studuerit; qui sibi acriter, & inique aduersabantur: quantis incommodis suis eorundem viuorum, mortuorumque salutem curauerit; quid pro ijs ipsis liberandis fecerit; qui in eius vitam coniuerauerant. Sanctissima mansuetudinis exempla in eius elucet scriptis; quibus de aduersarijs loquens, eisve respondens; cū ipse non obscure pertinax, imprudens, superbus, dæmonis etiam arte illusus, furenter ab eis appellaretur; illius imitatione cui se totum addixerat, quæ tantum oporteret ad causæ veritatem demonstrandam, resque factas tuendas, mirifica patientia, modestiaque proferebat. Dum multa publicis dissidijs agitentur; venit ex familiaribus quidam, scriptumque affert loco publico detractum; in quo multa in Carolum erant maledicta: quod vix aspectum Carolus, nullo facto verbo, reiecit vt combureretur. Amicus quidam Roma veniens, Carolo nonnulla narrabat: inter alia, nuper ibi actum de longinqua, grauissimaque legatione ipsi danda: hominem vero magna auctoritatis maximis olim beneficijs à Carolo auctum, & ornatum oblitisse; & eum

Et balbutientem improbasse. cum Carolus placide statim; vere, inquit, locutus est: vt amicus admirans obmutesceret. Eandem moderationem multo facilius in eos seruauit, quibus in eius causis aliqua potestas erat; quidquid ijs statuissent, contra quam vellet, expedire vel iudicaret ecclesie suae grauitate saepe dolebant eius, minime stulti procuratores; multa querebantur. ipse vero non solum non incendebatur; sed suorum agendi modum potius temperabat. Nunc ad ecclesiae administrationem propius est accedendum.

Singulare quoddam diuini cultus, & humanae salutis studium Carolus insitum sibi semper ostendit; ex quo de medio prosperitatis humanae cursu, ad meliorem statum diuino munere reuocatus est. cumque Tridentini concilij decreto, ne Cardinales quidem excusari vidisset, quin residerent in ecclesijs suis; ideoque in sede sua Mediolanensi perpetuo sibi manendum constituisset; quotidie magis ad commissi gregis commoda, salutaresque progressiones affectus; & incensus; in eo custodiendo; atque omnibus rebus iuuando, mirificam adhibuit attentionem, vigilantiam, ac laborem. Quae in re naturali facultate quadam non medio critereum iuuari concessit Deo: vt quibus in rebus sibi elaborandum constituisset, ijs se rebus penitus, totumque daret. Ita certe se totum ad ecclesiae suae curam retulit; ita ei sese mancipauit; vt eius gratia, & commodo amplissima donauerit; propter eam administrationibus se omnibus exoluerit; ipsum praclarissimum Cardinalatus gradum, si ita oporteret, ob eandem causam dimittere; quod temere non dico, paratus fuerit. in ea denique cura omnia studia, omnes animi, corporisque vires posuerit; & consumpsit; vsque ad mortem. Cumque

videret quantum ex praesenti Pastoris ipsius custodia grex ad vberes Domino fructus ferendos, iuuaretur; praesentiam ipsam, residendumque in suis ecclesijs continuum studium summopere semper extulit; ac Episcopis omnibus toto animo persuadere conatus est, qua commendatione, ac cohortatione profecit in multis: qui eius sententiam secuti; vel sese ad ecclesias suas retulerunt; vtilitateque perspecta, gratias egerunt: vel, si residere nollent, munere ipso se abdicarunt. quibus Carolus ex animo gratulari solebat, & absentiam a grege suam adeo non tulissent; vt pastorale munus potius sibi renunciantum existimarent. at Pontificia quoque auctoritate iuberi, quos opus esse viderat, in primisque suae prouinciae Episcopos curauit; vt ecclesias suas praesentes administrarent. Cardinalem cum esset cohortatus, vt in ecclesia sua resideret; ille vero sese excusasset, quod non magnam ecclesiam habens, eam potius deberet aliena opera, custodiaque administrare; respondit, ne dum multa millia, vel animam solam amplissimi cuiusvis Antistitis praesenti custodia dignam. Cum Subalpinæ regionis ecclesias visitandas audisset sibi destinari; omni ratione onus a se auerit, ecclesiae suae necessitates excusans. at non eodem modo, de prouinciae Mediolanensis ecclesijs; quae ob coniunctam metropolis administrationem, iusque metropoliticum in eas, ad eius curam aliquo modo, pertinebant. In Heluetios sibi, Rhetosque eundem, ac tantopere de eorum salute, vt narratum est, ideo sibi laborandum putauit; ne mala eorum propinqua possent ad ecclesiam suam peruenire. De cetero absentiam ab ecclesia sua diligenter vitauit. ne ipsa quidem de iurisdictione ecclesiastica controuersae, poterunt eum a grege suo paulum auellere.

Ecclesie
sue coram
custodiendae,
ac iuuandae
animum
cura.
GA. XXIII.

in
-ndad
-sibit
-vix
-sag

wellere. Quando autem, vel creandi Pontificis causa; vel ad Apostolica limina visenda, Romam proficiscatur; quam citissime posset, redire maturabat: nisi, quod semel, atque iterum euenit, iussu Pontificis mens aliquot moraretur; ad aliquid instituendum, quod toti prodesset Ecclesie. Quod nisi ita sensisset, fecisset que; tanto profecto, neque in publicis ecclesie gubernandae rationibus, neque in priuata sanctitatis disciplina, consequi potuisset. dicebat enim ad utramque rem valde se incitari; cum eo se loco esse vnum sentiebat, quod spectarent reliqui omnes; & vnde virtutis exemplum sibi quisque petere deberet. commouerique vehementer, quod suis quotidie oculis aspiceret filiorum necessitates; tum vero animum eorum, ac voluntatem tantum in via salutari progredi paratam; quantum patris amore studioque iuuaretur. Animarum charitate sic flagrabat, vt dignitatis suae quodammodo oblitus, eorum presbyterorum conditionem quandoque toto corde videretur expetere; qui agrestibus, asperisque locis parochias habentes; inopem, laboriosamque vitam in curatione animarum agebant. ibi demum charitatem ostendi posse, cui nihil humani desiderij, commodive esset admistum. Hanc suorum oblatores precipuam esse virtutem cupiens, docebat eos frequenter; quam vehementer eam queri, colique ab ijs conueniret, qui se Dei ministros profiterentur. Memoria teneo, cum in aedibus esset, quae Canonice nomine appellantur; quotidie certa hora multos eius collegij clericos, qui nomen in Oblatorum societatem dederant, aduocasse; sententias ex Euangelio selectas, quae ad eam rem maxime valerent, tradidisse, ac diligenter explicasse: de quibus altero die, cum interim eas meditati essent, singillatim interrogabat, quid

sensissent. quam quidem exercitacionem miro studio, ac etiam abiectiōne obiuit complures dies. quod cum aliquando faceret, praecipuo quodam affectus ardore, ad nos conuersus, Quam libenter, inquit, nisi hoc essem loco, eam amplecterer conditionem; vt bono Episcopo deditus, nulloque stipendio, certoque hospitio nixus, huc illuc animarum causa mitterer, nulla cuiusuis incommodi, vel laboris habita ratione. Eorum ille quidem res minime cognoscere studebat, qui suae curae non essent; neque operae aliquid suis subtrahendum putabat, vt alijs tribueret: cumque aliquando quospiam suaderet, vt pro Cardinalatus officio, eam personam suscipere vellet, quae ad vniuersam spectaret Ecclesiam; vt quid vbiq; opus esset ad pietatem recte colendam, & nosset, & prouideri curaret: ei rei se assentire non posse dicebat; propterea quod ante omnia sibi ecclesiam suam curandam ex sacris legibus agnosceret; cui ne totis quidem viribus suis, totoque vitae curriculo posset satisfacere. Sed quia tamen multa nunciabantur, multi ad eum confugiebant; & omnino de rebus externis multa cognoscere erat; officijs, admonitione, consilio, etiam longinquis saepe subuenit. De ecclesijs, prouincijsque subleuandis, aut componendis; de legatis mittendis, visitationeque mandanda, ad Pontificem saepe retulit. maxime vero frequenti supplicationum publicarum exercitacione, res Ecclesiae totius Deo curabat commendari. De regularium quoque disciplina monebat quos oportet. omni officio, studioque regulares ordines, iuuabat. Sed ita tamen, vt in ecclesia sua administranda interim desuadere desisteret.

Concionandi munus, quod praecipuum Episcopi esset Tridentinae synodi constitutione iudicatum viderat, studiose

In concionibus habendis studium.

CAP. XIV.

studiose in primis suscepit. ac primo Romæ, ut est demonstratum, remotioribus locis se se in exercuit. Mediolani deinde sedens ad altare, neque admodum frequenter, verba fecit, donec calamitosissimo pestis tempore in suggestum ascēdere; frequentiusque ad populum necessitate pene coactus, cœpit concionari. Institutum semper deinceps tenuit: & quod initio difficilimum experiebatur, vsu paulatim facile admodum sibi reddidit. Cum in priuatis sermonibus ex præcipiti quadam pronuntiatione, verba frequenter min⁹ expressa proferret: mirum in modū id vitij publice dicens temperauit. At aliud item erat impedimentum quodammodo contrariū; quod ægre verba inueniebat, quibus animi sui conceptiones explicaret: idque ea fere de causa, quia verborum momenta singulari quodam iudicio pōderabat; non solum, ut quod volebat proprie significarent; quod quidem magis commune est; sed etiam ut decorum quoddam haberent homine sacro, & Antistite dignum; de quo non in locutione solum, sed in alijs omnibus limatus ipse, quam alij plerique, solebat iudicare. exigentia quoque temporis ad legendū, meditandumque dati, erat impedimento. neque enim poterat ab occupationibus tot, tantisque districtus, maius, quàm antecedentis fere notis spatium ad id sibi sumere. In hisce difficultatibus & naturæ, & muneris, sibi tamen committendum minime existimauit, ut tam graues partes suas relinqueret: quod sacri nonnulli homines interdum suaferunt. At vero cum ad se concionem tantum pertinere iudicaret, quantum & Tridentina constitutio, & ratio, diuinaque confirmaret auctoritas: habitas etiam tanta erat; tantum personæ grauitas; & in vultu, motuque omni sanctitas, paternusque animus elucens,

efficiebat; tantum res ab eo sanctissime ac prudentissime dictæ valebant; ut ad eum licet crebro concionantē magna concurreret multitudo, quæ dicentem attentissime audiret. non multi quidem nobiles; sed ij, quorū debebat salus esse charissima. In eo genere, sicuti alias semper, facultati suæ minus etiam tribuens, quàm ipsa res pateretur; eam sibi in dicendo tenuitatem vsui esse contra elationē animi, nimiūque erga se ipsum amorem; & propterea gratam dicebat: quoniamque fructum eorum, quantum luscumque esset, nolebat deperdi; qui curioso doctrinæ, ornatæve orationis studio, conciones cura, & vigilijs elaboratas quærunt: concionatores eorum item causa curabat in eo genere excellentes haberi. Ipse alijs contentus, satis interim suo muneri, pioque plurimorū desiderio faciebat; & saluari multitudinis fructu potiebatur. At enim diuino quodam spiritu, præter morem, interdū etiam præter meditata, sic ferebatur; ut omnes commoueret vehementer. Ad ecclesiasticos autem homines verba faciens; cum ipse cœlesti quodam ardore inflammaretur, diuinas etiam quasdam dicendi faces animis auditorum videbatur admouere: dum grauissima presbyterorum, altissimaque munera commemorās; ex altera parte, quàm lente, quàm oscitanter, quàm foedè nonnunquā, ab ijs administrarentur; diuinitus ostendebat. de me ipso affirmo: cum ad eum audiendum, ut alias sæpius, in synodo esse pro modestia sua iussisset; si quid in rebus, voce, gestu obseruarem, de quo moneri illum oporteret: occulta quadam verborum illius vi, mentem meam subito ab ea obseruandi attentione abductam; ad diuinas sententias, quæ loquebatur, ita conuersam, atque adeo raptam fuisse; ut quā ob causam eò vocatus essem, oblitus, toto animo

in eius oratione defixus tenerer: tū, quasi aliquid rebus humanis maius viderer aspicerē, atque audire; mecum, quotquot vbiq̄e sacri diuinatum rerū administri essent, ibi adesse optarem: demumque ad satis longæ concionis exitum nimis celeriter me adductum, cum dolore sentirem. Commemoratus antea in toto clero synodi tempore animorū motus, satis idem confirmat. Porro res ipsæ, materisq̄e concionis, iudicij semper, & ingenij; in primis vero pietatis cuiusdam exquisitæ lumen præferebant. eadem materies plerumque diuinarum litterarum locis nitebatur: ijs enim libris perlegendis, & meditandis fere consumebat, quidquid ad eam rem dabatur otij. Prophetis maxime studebat: qui loci aptissimi essent ad huius temporis vsum, eos habebat in promptu, tractabatque accurate ad eam rem, tum ad vniuersa, quæ inciderent concionando, Ludonici Granatensis scriptis utebatur plurimum: cuius hominis alioqui penitus ignoti, religionem, iudicium, doctrinamque multis libris declaratam, adeo amauit, & obseruauit; vt familiariter, amicissimeque per litteras salutaret. neque ipse solum, quàm eius labores sibi grati essent, sæpius significauit; sed vt Põtifex Gregorius litteris suis idem publice testaretur, effecit. immo curasse scimus, vt in Cardinalium collegium ille cooptaretur. optimus vero senex eum contra ob singularem virtutem, religionemque colebat obseruantia singulari, mirumq; in modum eius eximijs virtutibus, rebusque gestis latebatur: de quibus vt scriberemas, sæpius vrgendo nos appellauit; & ad rem perficiendā suis precibus, viuens, & vt spero post mortem, amanter iuuuit. Postremo vero Carolus amplam sibi ipse locorum, sententiarumque siluam comparabat, ex diuinis scriptis in pri-

mis; sed ex alijs quoque sacris libris: tum ex probatis etiam sanctorum virorum historijs, salutarium copiam exemplorum: quibus omnibus distincte, ordineque sepositis, ad diuersas conciones vti posset, quotiescumque vsu veniret; cum præsertim propter occupationes, spatium minime daretur singillatim conquirendi. Varia genera mente comprehendebat, de quibus sibi essent verba ad populum faciendā. tum diuinos libros attente legens; quod in quoq; genus conueniebat, illud notabat diligenter; ac distincte describi iubebat. ad varios vsus siluam conformabat suam: sed elaborauerat in primis in ijs colligendis, quæ ad sacrorum hominum cuiusuis ordinis officia pertinerent: plenamque eorum, dẽsamque fyluam effecerat. eam rectius dirigendam, colendam, atque dilatandam post eius mortem. à Ioanne Francisco Episcopo Vercellensi susceperat Franciscus Adornus; qui quidem singularem, reconditamque doctrinam, cum exquisito christiana disciplinæ, religionisque studio coniunctam, ad opus efficiendum afferre poterat. Sed Carolus, vt præfenserat, non multò post secutus est. præsensit Franciscus obitum suum hoc modo; quemadmodum, vel de suggestu ipse publice testatus est. narrabat Caroli effigiem pulcherrimam ei per quietem obiectam. admiranti, percunctantique, quid sibi vellet tanta pulchritudo, illum respondisse, Bene mecum agitur, tu quoq; breui accerferis. verum ille visum credidit: neque ita multò post expectatam Genuæ mortem obiit in patria sua; magni consilij, magnaq; virtutis sacerdos; dignusque cui ad maximas res pro Ecclesia Dei gerendas, ingens aperiretur campus. has demum, aliasque lucubrationes idẽ Episcopus Vercellensis sibi legatas, optimis Cardinalibus reliquit, Augustino

gustino Valerio, & Federico Borromeo; quibus opus nemo curare melius posset, ac diligentius. Concionandi munus in Episcopo, atq; adeo in presbyteris omnibus magni Carolus faciebat; indignum iudicans, quorum illud proprium, præcipuumque esset, ab ijs negligi; alijs vero, hoc est regularibus totum relinqui; qui tantum missi essent subsidij loco. ac quamuis propter occupationes ecclesiæ administrandæ, illi æque instructi ad dicendum venire non possent; cum regulares viri in ea re vna omnem ætatem sæpe consumant; paternam monita, pastoremque vocem non esse tamen suis subtrahendū prædicabat, quæ plus sæpe multò ad docendum, cohortandumque valeret, quàm dicendi facultas, & industria. itaque vrgebat parochos, vt non solum festis diebus, ex Tridentino decreto verba facerent ad populū suū; sed ter etiam singula hebdomada, dū Quadragesima erat. idoneos ad id viros, quantum poterat in parochijs collocabat. quos educabat clericos, in eo genere exerceri iubebat a pueris. alios quosque, qui habiles viderentur, ad id incitabat. ex concilijs, sacrisq; libris alijs, ac rhetoricis quoque, multa colligi iussit, libellumque edi; quo ad sacræ prædicationis munus rite, decorè, fructuoseque obeundum, vitiaque multa fugienda, concionator monetur. ob eandem causam Valerij, Granatensisque de arte rhetorica libros ad ecclesiasticam rationem formatos, a suis adhiberi iussit: & eiusdem Granatensis conciones Mediolanensibus typis imprimi; vt eas vnusquisque parochus in primis, tum alij quoque facilius sibi compararent. nam in eis auctor, ad omnia concionum genera studiose locos suppeditauit. Episcopos etiam, quotiescumque se occasio offerret, hortari non desisteat: & cum ad eū Mediolanum venirent, contendeat

maxime; vt sanctis cohortationibus de suggestu populū ad studia pietatis excitarent. ac rarò quidem, nisi manifesta essent naturæ, doctrinæue impedimenta; quamuis sæpe resisterent, & pene moleste ferrent; datur facultas elabendi, quod quidem minime consequi potuisset, si, vt quidam suadebāt, desisset ipse; ne si quidem minus ipse fuisset in eo genere frequens. Itaque festis diebus semper concionabatur; interdum nō mane solum, sed etiam vesperi. in Quadragesima vero, partitis equaliter cū alio concionatore diebus; nisi, quod infrequentiores fere sibi ipse reseruabat. In omni quoque Pontificio munere obeundo: nam siue homines initiandi essent, siue dedicanda ecclesia, vel altare; siue ænea vasa ad populum conuocandum consecranda; velanda virgo, eiusue sacra professio recipienda; sacramentum aliquod administrandum; publicæ supplicationes habendæ; ecclesia recognoscenda: concionem addebat semper; idq; ad mysteria, quæ tractaret declaranda; ad populum pro eo quod in præsentia opus erat, commouendum; omnino ad fructum astantium salutarè. Cum ad concionandi munus duo sibi necessaria iudicaret preces, & lectiōnem; si forte; quod sæpius euenit, angustia tēporis; & ad precandū, & ad libros euoluendos spatium non daretur; precationem præferbat lectiōni. meminique, cum ad collegiū virginum verba faceret, eum opportunè narrasse; sibi eo die valde occupato in dubium venisse; vtra re paululū quod erat temporis, consumeret, legendo, an orando; & eam voluntatem, vt dēmonis dolum repudiasset, quæ ad libros potius incitabat. Quoniam vero. Pastoris vox ad omnia loca peruenire non potest; vt eius tamen monita quamplurimi non solū in vrbe, sed etiam in agro facilius acciperent; litteris vsus est, quas pastores

rales appellant: quæ quidem, exemplis typorum arte multiplicatis, per ecclesias promulgarentur, & per loca omnia disseminarentur. his vtebatur cum grauis inciderat causa, quâ obrem populi monendi, docendive essent, quod ad communem salutem pertineret.

In catholica fide tuenda, & Apostolica Sede solenda.
CAP. XXV.

Quæ ad catholicam fidem tuendam pertinerent, summo studio curauit semper. decreta ipsa iu hoc genere sancita per se loquuntur; gesta que per eum, in Rhæris, Helueticisq; tum alibi quoque, sicuti narrauimus, demonstrant. sed causarum, quæ ad fidem pertinentes, vel Mediolani essent, vel Romana auctoritate illi mandarentur, accuratissima tractatio itidem declarauit. libris importandis, edendisue, ne quid periculi fidei, vel moribus afferretur; religiosi, doctique hominis assidua cura prouidebat. Consultationibus earundem causarum ipse intererat: diligenter Romam, quæcumq; in eo genere opus essent, sua plerumque manu perscribebat. Præterea in vrbe Mediolano, tamquam in sublimi quadam specula collocatus, totam hanc Italiae regionem alpibus viciniorem singulari vigilantia custodiebat. locus vero est ob proxima pluribus ex partibus pericula, satis opportunus: nam & Romani Imperatores hanc urbem quasi Italiae propugnaculum, contra nationes transalpinas quandoque habuerunt. Ad Subalpinæ regionis custodiam, quantum eius consilia, atque actiones valuerint, huius loci, vel temporis non est explicare. Si quid vbique toto hoc tractu oriretur huius generis incommodi; prouidebat; Romam nunciabat. nam pij, & religiosi viri ex omni parte ad eum potissimum, quæcumque acciderent, tamquam ad rerum diuinarum, salutariumque vigilantissimum custodem, procuratoremq; diligentissimum omnia deferebant.

Cum militum Germanorum cohortes nonnullæ, donec alio vocaretur, essent in diocesi collocatæ: multorû impietatem ex publicis factis quibusdam odoratus, eò venit ipse; licentiam repressit; Gubernatorem monuit; litteras ad Philippum Regem dedit; malum auersum est. Apostolicam Romanam Sedem summo semper honore veneratus; eius dignitatem, auctoritatemque religiosissime tueri studiuit, & propagare. Apostolicis mandatis suscipiendis, promulgandis, exequendis; nihil apud se unquam ad honorem, atq; reuerentiam summæ sedi debitam deesse voluit. neque si opus fuit, fortitudinem suam passus est in hoc genere desiderari. ac litteras quidem Apostolicas cum acciperet, aperto prius capite, venerans osculabatur. Quidquid in priuatis, publicisque rebus non satis certum incidebat, considerandum, iudicandumque Romam deferrebat semper. Quæ illi, vt tali ecclesiæ Antistiti veniebant in mentem, quæ ad meliorem rerum statum Romæ fieri oportere putaret; ea modestissime supeditabat. pij homines plurimi, si quid rectius publice faciendum existimarent; ad eum referebant: quorum si quis immoderato seruiore commotus, paulum modestiæ fines transiret, grauitè reprehendebat: neque enim æquum iudicabat; vt vel ipso nimio pietatis ardore debita Principibus Ecclesiæ reuerentia pelleretur.

Ritus, & cœremonias ecclesiasticas exquisite cognoscere, seruareq; studuit: quo de genere certum sacerdotum numerum delegit, qui consultarent, cum dubitationis aliquid afferretur. nec vero grauabatur conrationi præesse, diligenterque de ijs quoque diu disquirere, quæ leuia sæpe vulgo putantur. nihil enim ad diuinum cultum pertinens, non dignum arbitrabatur, in quo curam, diligentiamque collocaret suam.

In ritibus, & cœremoniis obseruandis.
CAP. XXV.

Cœremoniarum magistrum, honestis tributis stipendijs in ecclesiã maiore constituit. Romã, quod antea tetigimus, idem studium iuuit, consultationemque Cardinalium ad id constitui curauit: quos ipse in primis cõfulere solebat frequentissime. Huiusmodi cognitione curabat clericos omnes, eos præsertim, qui in seminario alebantur diligenter institui. ac ea quidem peritia solebat in ecclesijs Mediolanensibus, præsertim in ecclesiã maioris sacris officijs, magno fructu pietatis, elucere. In ipsis laicis non vulgaris sæpe cognoscebatur huius generis obseruatio. Cũ Episcopus aduena post Caroli mortem, Missæ solemniter agens, mitram, ab altari ad thronum rediens deposuisset, Gubernatoris salutandi gratia, qui erat extra cancellos, mulier erratum notãs, ne vultus quidem significatione, mitratum Carolum dixit, quemquam extra cancellos salutasse. Quoties minus visitatum aliquid agendum esset in ecclesiã; tunc in primis consulebat, quæ ipsi in eo genere agenda, vel cauenda essent: ad ea libris allatis, ritu omni considerato, experientia adhibita, sese diligenter parabat. Ita plene, perfecteque curabat instituta sacra, omnia exequi; vt eo ipso die, quo ex hac vita abiit, tãtulo allato cibo, preces ad eam rem clericis præscriptas, ante, & post integras obiret: quibus psalmũ quinquagesimũ ex Ambrosiano ritu inserere semper solebat. cum iussisset ob magnã in eo genere plurimorum ignorationem, omnes ante sacram cõfessionem symbolum Apostolorum, Decalogumque cum Dominicã oratione, salutationeque Angelica recitare; ipse quò ceteri facilius facerent: eadem prius quotidianæ suæ cœpit præponere cõfessionem.

Ecclesię suę proprios ritus studio se cõseruauit; ea præcipua, vt di-

Pars III.

cebat, ratione: quòd non Mediolanenses solum; sed auctoritate, atque approbatione Romani esset, & Apostolici. Cum ad corrigenda librorum ecclesiasticorum menda, quæ superiorum temporum vitio irrepserant, aggrediretur; quæ quidem fuit eius nõ postrema cura; fuere qui suaderent, vt eo labore omisso, Romanos potius eligeret, & in ecclesiã suam induceret. quod ille sibi in tantæ antiquitatis, auctoritatisque institutis, neque ex toto, neque ex parte faciendum; neque aptam eiusmodi Ecclesiæ varietatem, quam sancti Patres probassent, sibi tollendam cõstituit. nam proposuerunt etiam quidam, vt quia primam Quadragesimæ Dominicam restitueret, quatuor quoque alios dies ex communi consuetudine curaret addi; ille vero ritus ecclesiæ suæ restituendos, non autem mutandos affirmabat. Quidam prouinciam Gubernator à Pontifice, summo postulauerat; vt ei liceret, vbicumque Missæ interesse vellet, Romani ritus sacrum adhibere; quod Carolus cum audiisset, Pontifici persuasit, vt negaret. Ira sentiebat; quoniam ritus ecclesiæ Mediolanensis iam inde ab antiquis temporibus consensu Apostolico probarentur; expedire quoque, eos quantum fieri posset, integre seruari; neque diuersa ratione, confundi. quotiescumque autem sibi aliquid in hoc genere defendendum esset; accurate admodum, litterisque sua manu scriptis, id faciebat. Breuiarium emendatum edidit. Missale cũ esset in manibus, mors intercessit. sed tamen omnem ante rationem libello ediderat, quæ clericus inseruiret Missæ. Sacramentale, sic enim appellant, descriptum quidem, sed nondum à se plene recognitum cum reliquisset, nuper editum est. in quo præter ritus ecclesiæ Ambrosianæ proprios, quamplurima ex decretis conciliorum, & ex diuturno

O o vsu,

Ambrosiani ritus, & reliquiarũ cõseruatio. Cap. xxvij.

usu, describi iussit, ad sacramenta pie, decenterque quocumque ritu administranda. In Rogationibus triduanis, quas sancte admodum inter alias ecclesias, Mediolanensis retinuit; cum nonnulla corrupte introducta correxisset; librum quoque diuinarum precationum, quæ per varias ecclesias, certo ordine diebus ijs habentur, instaurauit. Præter festum Protasij, Geruasijq; sanctissimorum martyrum, patronorumq; diem, vt tetigimus, restitutum; vt tota quoque prouincia S. Ambrosij dies, qui est VII. id. Dec. festus ageretur: immo eiusdem memoria, quotidiana commemoratione; statis horis publice coleretur, prouinciali decreto curauit. quod idem diei sancti Barnabæ Apostoli tribuit, vt ecclesiæ Mediolanensis fundatoris. Quemadmodum sanctorum reliquias religiosissime coluit: ita quas habet ecclesiæ Mediolanensis plurimas, tum coli sanctius, tum conseruari, ac augeri diligentius curauit: id quod ab eo celebratæ translationes; & quam in ijs recondendis adhibuit, adhiberique decretis prouincialibus constituit, exquisita diligentia, satis demonstrat. harum cognitioni, curationiq; certum sacerdotem præesse iussit. At illud etiam decreto ea de re sancito curauit; vt nemo priuatim eas haberet; sed in sacris locis omnes relinquerentur. Cû autem prouidere vellet, ne illæ ab ecclesiâ sua vîquum auferrentur; neq; prouincia Mediolanensis, quantum fieri posset, tali vîquam præsidio spoliaretur; præter id quod in concilio decreuit ipse; Pontificias etiam litteras obtinuit; quibus anathematis adiecta pœna, prohibetur; ne quis reliquias extra prouinciam ferat; neque quæ in ecclesiâ quauis locata sunt, ab ea possint auferri.

De reſi ſacerarum cultu, ſacrisque nonnullis inſtitutis.
Cap. xxix.

De Sanctissimis Sacramentis, rebusque sacris omnibus, quæ constituerit, effeceritque; huius loci non est

explicite narrare: alioqui decreta, præscripta, monita, quæ multis eo de genere conscriptis libris continentur, oporteret huc transferre. Verû sacramentorum administrationem ad animarum fructum, decentiamque sacram sancte conformauit. canonicarum precum ritum, ac dignitatem restituit. diuina munera, officiaque omnia rectius ordinauit. Pontificias celebritates, & munera imitatione veterum instaurauit. sacri chori disciplinam, silentium, reuerentiam, ordinem, apta indumenta; censuram item erratorum, constituit. non risus eo loco, non collocutio, non somnus. intra cancellos laicus nullus, quacumque is esset dignitate. cumque rumoris non nihil esset Philippum Regem Mediolanum venturum percunctanti, quid tandem putaret, si Rex venisset; num & ipsum recusasset in eum locum recipere, pro suo eximio disciplinæ ecclesiasticæ studio Carolus respondit; sperare se, ne ipsum quidem Regem, vt eius erat egregia pietas, eò peruenturum; maxime cum argumenta sua cognouisset. Qui musice canerent in ecclesijs, eos clericos, si fieri posset; alioqui tunica clericorum simili, & lineæ veste saltem indutos, & certo loco separatos, constituit, qua consuetudine etiâ ipsius Gubernatoris cantores, si ad ecclesias adducerentur, contineri volebat. Regulares viros non ita libenter in eorum numerum admittebat; præsertim si regulæ seueriori addicti essent; nam & omnino musicam ab eorum ecclesijs alienam putabat. Quæ canerentur, ea non solum sacra, sed ad præsens officium accommodata, esse iussit; cantumque ita temperari, vt verba intelligerentur. Altaria eius præscripto decore munita fuerunt, & instructa; sapimentum ab omni parte; certi gradus; tegumen alte superimpensum; ad instruendum, ornandumque vestis, & supellex varia,

&

& decora, clericus plerumque; cum superpe lliceo certe, quicumque esset, sacrificantis administer. sacraria ipsa nitida, & ab omni importuno hominum ingressu libera. supellex non integra solum, & munda; sed apte, decoreque collocata, & pro temporum, dierumque varietate plene comparata. Imagines, & inscriptiones probari voluit prius ab eo quem ei rei praefecerat, quam in ecclesias admitteretur. Sedes in ecclesijs praecipua cautione praescriptae, quibus ad maiorem modestiam, interposita tabula presbyteri foeminarum confessiones ita audirent, ut impediretur aspectus. Sellas altiores, summas quibusdam viris exceptis, ob sacrorum reuerentiam adhibere permisit neminem. Magistratibus tamen sedes a multitudine separatas constituit. Missae sacro, vtroque posito genu, semper, si tempus excipias euangelij recitandi, omnes interesse docuit: ut non minus rarum postea fuerit, stantem, nedum sedentem videre, quam antea genibus nixum. in ecclesijs mares a foeminis, etiam tabulatis interpositis, ut iam commemorauimus, distingui iussit: foeminas autem ipsas caput velo cōtectum habere; quamquam difficilium ob ornamentorum corruptelam id videbatur. Quae in ecclesiarum lateribus essent, ianuas clausit; vbi commoditate inuitati homines, per eas indecore, quasi per vias, neglecta sacrorum reuerentia; transire possent. quae res ad separationem quoque foeminarum melius tenendam valebat. Cadauera in sacris locis sublimia: si quaue militaria sepulchris appositae, in suis, alienisque ecclesijs, quas visitauit, sustulit; licet clarissimorum Ducum suorum eiusmodi monimenta studiose ciuitates retinere cuperent. Ecclesiae omnes, quotquot in die censi tota numerantur, eius iussu, ope raque restituta sunt; atque ornatae: multa de integro, veteribus dirutis,

aedificatae. omnium formas in ecclesia tabularia iussit afferri: ut quid factum esset opus, cum vsu veniret, facile posset iudicari. nihil autem aedificari, dirui, mutari licuit, primarijs eius adiutoribus inconsultis; quamquam pleraque cognoscebat ipse, & magna etiam ex parte memoria tenebat vniuscuiusque ecclesiae formam. Vt autem & ipsa aedificia sacra, & earum supellex decenter vbi que haberetur, libellum de fabrica; & supellectili ecclesiastica edidit; in quo vniuscuiusque loci, instrumenti, indumentique ecclesiastici genus, formam, mensuram, numerum diligentissime praescripsit: quarum quidem praescriptionum, omnisque diligentiae, quae ad fabricam, supellectilemque sacram pertineret, Ludouicus Moneca praecipuus administer, consiliariusque fuit. Huiusmodi studium fecit, ut sacri homines, qui Archiepiscopi auctoritate non continentur, communi quadam incitatione ducti, suas item ecclesias ecclesiasticasque res reficere, ac ornare; tum diuina etiam munera decentius obire curarent. Insignis ecclesia Raudensis Virgindicata eius iussu confluentisque multitudinis liberalitate, coepta est edificari; cum anno M. D. XXCII. in remota vici aedacula, ad eius imaginem inuocata virgine, multa mirabiliter impetrata essent: quae nos legitimis testimonijs confirmata, vera esse comperimus. Instauratio quoque basilicae S. Laurentij; cuius amplissima testudo rotunda corruerat, eius iussu ita inchoata est; ut ab eo etiam de suggestu praedictum affirmant eius parochiae viri graues; magnum subsidiū illud, quod eo mortuo, Virginis munere simili, a nobis itidem comprobato, concessum vidimus. His rebus omnibus etiam ipsa vrbis artificia incrementum acceperere non mediocre: quae in ecclesijs aedificandis, caedendis lapidibus, vasis fabri-

candis, vestibus sacerdotalibus efficiendis, opere vario, ac multiplici versantur. De septem ecclesijs, totiusq; anni stationibus, supra diximus; ad Romanarum similitudinem in vrbe constitutis. Quotidianam precationem instituit; quam indulgentia proposita populus vniversus haberet; certo sub noctem exaudito campanarum sono. Fests diebus in parochiarum ecclesijs certas supplicationes pro publicis rebus, temporumq; difficultatibus pium populum habere curauit. In vnaquaque parochia sancti die; cuius nomine ecclesia dedicata est, honore præcipuo colere vicinos iussit: tum ieiunium quoque pridie feruare cohortatus est. sacras exercitationes nullo tempore passus est deficere; ad augendam semper populi pietatem. mane; ac vesperi frequentes conciones; crebra; varijs de causis sacrae celebritates: magna semper in ecclesijs populi frequentia ad officia pietatis alacritas: celebris vbique; sanctissimorum sacramentorum administratio. festi dies ab omni mercandi opere, præter necessarium; tum a profanis spectaculis, choreisque fere ex toto vindicti ieiunia restituta. sed de his hæcenus: salutaria enim instituta, corruptelaq; diuini honoris gratia sublata; infinitum prope esset enumerare.

Sacra munera quæ obibat.
Cap. xxix.

Omnia Pontificalia munera magna voluntate obibat ipse. excurrere longius, cum opus erat ad ecclesiam, altare, campanam, & eiusmodi alia consecranda. huiusmodi administrationis gratia; neque laboribus, neq; incommodis parcebat vllis: neque tempestate, vijsve etiam deterrimis vnquam retardabatur. Ea vero tam ad se pertinere secum statuerat; vt licet aliquando, de Vicario generali recipiendo, qui episcopalis ordinis erat, ageretur; denunciauert tamen, nolle se in eâ eiusmodi munerum aliquid transferre. Ac

his minime contentus, ad alia ite venirebat, quibus ad conficiendum Pontificia dignitas necessaria non esset: veluti vestitus est sacrarum virginum, ac professio. Sic officium suum Deo præstabat, gregique sibi commissum cumulatius; sacris functionibus maiorem conciliabat auctoritatem: tum res ipse, ad actionis decus sanctius, & ad euentum fructuosius ministrabantur. ijs eò plus honoris tribuere hoc tempore conuenire iudicabat, quò magis hæretici detrahere conantur. Sacramenta, quorum est etia presbyterorum administratio, sæpius ipse tamen obijt; baptismum, festo tempore Paschali; ad similitudinem antiqui ritus; quò tempore ciuitatis infantes iubebat ad id referuari; præterea quotiescumque rogatus, pietati viri principis alicuius ea in re satisfaciendum putabat. Eucharistia præbenda labores iam pluribus attigimus locis: erat enim in eo genere frequens. Penitentiam interdum ministrare, ab Episcopi officio alienum non putauit: & Episcopos laudauit Nicolaum Cremonensem, Hieronimum Bergomensem, Franciscum Vercellensem, cum id quandoque fecissent. seque idem velle demonstrauit; licet, quod sciam nunquam perfecit. Vactionem extremam tribuit pestilentia tempore, sicuti narratum est, matrimonium sæpius sacro ministerio suo celebrauit; quòd libenter primarijs viris eò cedebat: vt ea via sponfos ad matrimonium sancte contrahendum adduceret; immoderataque cohiberet nuptiarum voluptates.

Eius erat non dissimile studium in munerum functionibus exquisite requirendis; quæ ad inferiores clericorum gradus attinent; quibus singulis quid assignaretur officij distincte declarauit; & vnumquemque iussit singillatim obire, dum per eos gradus prouideretur. viri graues, etiam di-

Clericali
munerum
functiones.
CAP. xxx.

dignitate, genereve præstantes; quæque confirmata, interdum etiam pro uerecta ætate, ad ecclesiasticum ordinem transibant, humilis tamen cleri- ci munia exequabantur; nunc custo- dienda, mundandave ecclesia; nunc ære conuocationis gratia pulsando; alias vasculum thuris ministrando aliàs presbyteris sacrum facientibus vel Eucharistiam distribuentibus in- seruiendo: quæ quidem ad populi documentum, ad sacrorum digni- tatem, ad fructum eorum qui facie- bant, mirum quiddam valebant, ne- que vero quemquam ad superiorem ordinis gradum admittebat; cuius de inferioris functione adhibita tes- timonium non videret: id quod etiam prouinciali decreto sancierat.

De initiandis, & recipiendis ad munera ecclesiastica. Cap. xxxj.

Cum permagni referat in Eccle- sia: quæ de hominibus in sacrum ordinem recipiendis, vel ad sacra mu- nera admittendis disquisitio habeatur; de qua grauer veteribus Ec- clesie decretis, recentibusq; præcep- tum est: tum de moribus, tum de lit- teris periculum fieri diligenter iube- bat: siue quis ordinandus; siue eccle- siastico muneri perpetuo deligendus; siue ad cõfessiones audiendas, cõcio- nesve habendas admittendus esset, qua in re nimis exquisitam interdum in- terrogandi diligentiam questos esse nonnullos audiuius. Carolo quidẽ ea res cordi vehemẽter erat vnde po- pulorũ salus magna ex parte pende- re videretur. satis erat illi tamẽ, quã- tum rei grauitas posceret, tantum in ea poni sedulitatis. At erat ab eo quoq; alienus, vt cuiquam in eo ge- nere parceret: licet ob doctrinam, au- ctoritatemve quibusdam paulò du- rius videretur, communem experi- menti conditionem subire. his vero de causis Carolus faciebat; quod o- pinioni, ac famæ sæpe veritas nõ re- spõdet; quod alioqui doctissimus, ea quandoque negligit, de quibus agi- tur: omnino, quod, si est idoneus, su-

Part III.

missionis christianæ gratia, homo Christo consecrandus, vel iam sacer, illud fructuose pati potest: si vero mi- nus idoneus; merito probandus of- fertur, vt possit repelli. præterea, ve- rò, quia sacrorum canonũ accurata custodia, quæ illi summo opere propo- sita erat, ita videretur postulare: ne qua parte disciplinæ sacre, quasi ri- mas negligens: forte ruinæ pericu- lum adiret. Interrogandi rationem vniciq; ordini cõuenientẽ decretis prouincialibus expressit. Subdiaconos creandos præcipua statuerat esse pro- bandos diligentia; quod eo gradu di- uinis sese perpetuo manciparent offi- cijs; perpetuaq; castitatis lege deuin- cirent. Ab ijs qui essent initiandi, cer- to die coram se vocatis, testimonia multa exigebat, de natalibus, de vitæ ratione, de sacramentorum vsu, de diuinis officijs, de promulgatione no- minis, de patrimonio si de subdiaco- natu ageretur, de approbatione do- ctrinæ; alijsq; de quibus hoc loco mi- hi explicandum nõ arbitror; cum ea decretis ad concilij Trid. normã de- scriptis contineantur, quæ sunt in promptu. Ibi vero ipse cuiq; vultum compositione, vestitum diligenter cõsiderabat, si ordini ecclesiastico es- sent accõmodata. Subdiaconos, pres- byterosq; designatos, certis ante or- dinationem diebus in remotum lo- cum venire, ibique relictis omnibus, apto aliquo sacerdote duce, salutari cõtẽplatione sese exercere iubebat cuius adiumento ad meliorẽ, sanctio- remq; vitam, suscipiendiq; muneris plenam cognitionem, adducerentur. ad eam rationem tradendam a socie- tate I E S V primò ductam, multos de- mũ presbyteros plane aptos ipse ha- buit. locũ ad eam exercitationem ac cõmodatum, multis cubiculis distin- ctam, ædificauit, in hortis ecclesie, quæ Canonicę nomine appellatur; & Asceteriũ congruenter nominauit.

Ad alios Episcopos, huiusmodi sacra-

O o 3 menti

menti suscipiendi gratia, fere suos non dimisit, ne vel ex eo se labore eximeret; vel aliqua consueta diligentia pars in eis approbandis omitteretur.

Cleri disciplina.
Cap. xxxij.

Adhibita in ijs diligentia, qui clericali se ordini darent, multum valuit ad cleri mores sanctitatis studio conformandos. Sed alia quoque cura, multiplicique disciplina Carolus eum in officio continere studuit. omnes alioqui non addictos, ecclesie certae iussit assignari, ubi festis saltem diebus diuinorum officiorum se se praebent adiutores. Quam frequenter peccata confiterentur, & Eucharistiam sanctissimam acciperent, obseruauit: certos ex religiosioribus, sed magno tamen numero, sacrae confessionis ministros assignauit: litteras discere, qui per ingenium, & aetatem possent, curauit. liberam consuetudinem, vagationemque per praefectos coercuit: ut neque cum laicis, nisi iusta de causa essent; neque in ianuis, vel vicinorum tabernis sederent otiosi. ubi, & quibuscum habitarent, singillatim nouit; habitationisque locum inspici iussit interdum; si arma essent; si libri, imagines; aliaue ab ecclesiastico decoro aliena. nam arma ne in itinere quidem vlla concessit. Ex agro Mediolanum venientes in certum diuersorium ad id institutum omnes conuenire iussit; quod laici non reciperentur clerici vero ipsi certis legibus ad ecclesiasticam disciplinam accommodatis haberentur. Discessum ab ecclesijs, itinera, peregrinationes, nisi ex facultate praescripta, non permisit. Statum cuiusvis clerici, conditionemque certo libro distincta, subtiliterque notatam habuit; ordinis gradus, beneficia, studia, cognatos, habitationem, ministerium; & si quid aliud nosse interesset. eam notationem, quoniam mutari aliqua semper necesse erat, certo tempore, vocatis

omnibus singillatim recognouit, & quibus rebus opus esset, renouauit. ex eo libro subito poterat de vnoquoque clerico suo plene omnia cognoscere. At alias etiam fuit magis reconditus libellus: in quo de vniuscuiusque moribus notatio breuis continebatur: ut cum de aliquo esset statuendum, quid ei committi posset, peruideret. Foeminas apud se habere vel nullas passus est; vel eas, si necessitas cogeret, quae senectute, sanguinis coniunctione, moribus, ab omni suspicione essent alienae. Canonicos, quantum potuit, in eorum aedes, plebisque locis coenobij cuiusdam instar apud ecclesiam fabricatas, compulit: neque laicorum contubernia, nisi salua disciplina tolerauit. Parochis, & eorum muneri valde fauit: quippe suis in animarum curatione praecipuis adiutoribus, quibus etiam proprium tradidit magna grauitatis indumentum. eorum Missas, ecclesiasque frequentari, auctoritatem, officiaque conseruari; & ab omni aliorum impedimento defendi, studiose curauit. Vestitum clericalem synodalibus decretis constituit, pro cuiusque loco, ac dignitate distinctum; idque ad eam fere rationem, qua clerici veteres utebantur; Monitaque vna cum socijs S. sepulchri cultoribus sancte retinebat. Cum episcopum ad clericorum collegia visenda Caroli iussu essemus comitati; factus est postremo, rector, praefectos, ministros clericos, quos ibi vidisset, ex modesto, religiosoque habitu regulares putasse, donec secus admoneretur. Eundem vidimus admirantem; quod in ecclesijs, aut in via, ne vnum quidem ex infimis clericis, male, ne dum sordide vestitum vidisset. si publicis in gymnasijs canonica doctrina causa clericos morari permitteret; frequens Episcopi, Vicarijve vrbis illius testimonium requirebat, de vita modesto, religiosoque acta.

In laicorum familia, quacumque dignitate illi essent, neminem, maxime presbyterum, ita esse permisit; quod saepe antea non sine magno sacræ dignitatis contemptu fiebat; vt vllō modo in famulatu esse videretur. Hæc attigisse breuiter sufficiat; vt huius generis speciem saltem quandam exhiberemus. Quæ quidem disciplina, litteris adiunctis, alijsque nonnullis tuendæ dignitatis adiumentis, de quibus exponemus; ad existimationem, grauitatemque cleri pene abiectam erigendâ magnopere valuit; qui quidem non exiguus fuit inter alios Caroli laborum fructus; ex quo multa populis salutaria extiterunt, nam, vt in officio clericos cōtinuit; iusteque puniuit delinquentes; ita bonis benignissime fuit; & vniuersi ordinis existimationem studiose defendit. Honoris insignia libenter tribuit. cappas, vt dicimus, rubeas canonicorum ecclesiæ maioris confirmari curauit; ceteris canonicis, quas appellat Almutias, Præpositisque alias cappas tribuit. Prothonotarios, quod non ita passim creandos existimauit, tum ad eandem pertinuit dignitatem; tum etiam ad imane studium honoris in quibusdam compri mendum. Facultates etiam, vt ad vitæ clericalis decentiam cuique pro loci conditione essent, attente curauit.

Collegia
Mediolani
constituta.
Cap. xxxij.

Collegia constituit plura, quæ virtutū essent, q̄ ecclesiæ; immo & reipublicæ ipsius seminaria: vbi vitæ more cœnobiorum ageretur, probe namq; nouerat, quid valeret educatio. diximus de collegio nationum finitimarum. de nobilium adolescentum alio tetigimus; quos litteris, christianiisque moribus, accuratissime instituendos curabat; vt ex ijs probos, litteratosque viros reipublicę subministraret: quod quidem exteri multi, nobilissimique adolescentes cupide mittebantur. quos, quoniam sicut

sua Carolus commendatos sciebat; & spectatissimos sacerdotes eorum gubernationi præficiebat; & ciues optimos rerum familiarium curatum ipse sæpius inuisens, accurate de rebus omnibus percunctabatur; omnia cognoscebat; Eucharistia, vrbis diuinis pascebat. Sed de collegijs dicamus cleri sui. In ecclesiæ suæ seminario proprie appellato, quod iam vsque ab initio per Ormanetum constituerat; clericos Mediolanenses ad centum quadraginta solebat alere: & ecclesiastica disciplina; tum litteris, & humanioribus, & philosophicis, & diuinis, pro cuiusque captu instituire. ad tantum numerum sustentandum, paulatim idoneas facultates beneficiorum, quæ simplicia dicuntur, prout possessoribus vacarent, ex varijs locis, vbi eæ minime essent necessarię, varijs temporibus attribuit; & alias Apostolica in primis auctoritate comparauit, ad aureorū numerum circiter sex millia annua. facilius litteris domi erudiri; grauiorum vero studiorum causa Braidentis collegij magistros adire constituit: quorum scholas, vel ad hanc rem vnā fundauerat. Quæ ad conformandos mores; ad mentem religione, sanctitateque imbuendam; sacrorum disciplinam discendam; administrandæ ecclesiæ facultatem comparandam, valebant; ijs exerceri iussit. clerici nihil facultate non impetrata facere; ne abire quidem e conspectu; binos exire domo: ordine, modesteque ire; tum vestitu nulla parte sordido, vel indecoro. probati homines sacri, die nocteque suo quisque muneri, assidere: domo simul exeuntes comitari: Præfectus litterarum perpetuo doctrinæ studia, progressionisque vrgere; disputationibus, concertationibusque litterarijs occupatos habere: Rector loci, grauius presbyter omnia moderari; sacramentorum vsū, frequentiamque cura-

re; frequenti exercitatione, communicationeque rerum spiritualium, diuinarumque, ad solidam religionis præstantiam, sensusque sanctissimos perducere. Carolus ipse sæpe numero adibat: audiebat pie declamantes: intererat disputationibus: aderat diuinas res inter se conferentibus: singillatim cognoscebat vniuscuiusque mores, litterarumque progressiones. Statis præsertim temporibus erat, præfens, eum de eruditione periculum fieri; & vniuscuiusque conditione, moribusque diligenter examinatis; qui ecclesie vsui esse possint, diiudicari solet. Huius disciplinae instituta fuisse descripta, nondum plene recognouerat, probaueratve, cum ex hac vita migravit. Clericos indole atque ingenio ad ecclesiastica munera, quantum fieri posset, aptissimos recipi curabat ætate vero annorum circiter XVIII. ne vel propter maiorem ætatem, ad scientiarum integra studia minus apti; vel ob minorem, loco diutius oneri essent. facile quoque ex vicis, locisque, vbi litterarum magistri fere non haberentur, quæ ita tenebat, vt iusta de causa tamen sententiam sæpe mutandam putaret. Vt quisque, eiusve parentes essent à facultatibus instructi; ita quod in annos singulos penderent sumptus causa, conluebat. qui sumptum integrum non soluerent, eos adhibere sponsorem iubebat; qui quod ob inopiã remissum esset, soluere promitteret; si clericus ecclesie Mediolanensis postea noluisset inferuire, exteros fere non admittit; aut ita, si sumptui integre satisfacerent. Hæc primo collegia, clericorum societatis IESV cura, operaque instituit. postea cum Mediolanenses clerici multi eis succreuisissent, alij quoque eadẽ disciplina instituti essent, eos adhibuit. Qui clerici vel ætate iam confirmata, vel hebeti ingenio ad statum disciplinarum cursum minime apti videbantur; eos alio loco latinis litteris.

dôctrina sacramentorum, & ea facultate, quæ in cognitione peccatorum, castaque tuenda conscientia versatur, instituit erudiri, numero fere sexaginta. Sed aliud collegium itidem quasi parochorum feminarium habuit; in quo minori numero, homines ætate media, propiori ad parochias administrandas studio instituerentur.

His collegijs, adiuncta Oblatorum sodalitate, magnum sibi Carolus ecclesie administrandæ subsidium comparauit. Ex eiusmodi enim seminarijs, quasi arbores pubescentes, alias, alio transferens, vt opus esse animaduertat; agrum suum bene consistum, vberemque reddebat. extra collegia quoque, multi Braidensis gymnasij bono vtentes, Theologi euasere. exteri præterea eadem commoditate vsi; optimaque deinde Caroli administratione, tum auctoritate etiam inuitati, sese ecclesie Mediolanensi addixerunt. Ex omnibus item partibus ille studiose homines adducere solebat doctrina, moribusque probatis; quos in ecclesia sua varie; pro eo quod opus esse videretur, disponebat: eum in suis retinendis contra, vel tenacitate quandã adhiberet. Ita fecerat, vt in præcipuis diocesis locis, aut ecclesijs insignioribus, viros graues Theologos, vel iuriscanonicos peritos plurimos; & in canonicorum singulis collegijs, Tridentini præsertim canonis auctoritate secutus, Theologos haberet. Regulares quoque homines quamplurimos adiutores quærebat. Societatis IESV constituit cœnobia duo primũ ad ecclesiam S. Fidelis, alterum collegium fuit Braidense; eã conditione in perpetuum firmata; vt in eo logica, philosophia, theologicæ, rhetoriq; grammatice, linguarum græcæ, & hebraicæ scholas apertas haberent, ad totius iuuentutis prouinciæ Mediolanensis, & clericorum in primis honestissimum fructum. ad eã rem; loco, vt superior

De incrementis cleri, studijque eiusdem litterarijs.
Cap. xxxiv.

apud
Mediolanensem
ecclesiam

etigimus, Gregorio Pontifice demum impetrato; suam societati contulit Aronensem Abbatiam; ut nouitiorum domus Aronz constitueretur; & Mediolani magistri, alijque magno numero, pro eo quod opus erat, facilius sustentarentur. Quæ quidem collegia docendo, concionando, sacris confessionibus audiendis virtutum christianarum exemplis, magnos ecclesie sue videbat esse vsus ad salutem allatura. Clericos alios regulares à Paulo I V. institutos in urbem deduxit. quorum vita religiosissima; tum assiduus in peccatis diiudicandis; viaque salutis tradenda labor, gregis fructum valde cumlaret. Alijs ordinibus querebat locum; si quid salutis suorum inde afferri posse videret adiumenti. In ea vero, quæ iam erant monasteria viros doctrina, religioneque probatos mitti curabat; quibus uti posset. omnino mirum ministrorum, adiutorumque desiderium gregis charitas in eum immiserat: cuius salutari progressioni quamplurima videbat esse necessaria. ac reuera, etiam numero multo maiori, nullam reliquisset otij facultatem: tanta erat rerum multitudo, quas curari, effici, recognosci assidue oportebat; tamque in omnibus rebus religiose componendis progrediebatur in dies. Alias litterarias exercitationes ad cleri usum induxerat; tum proprias quandoque alicuius urbane regionis; tum communes omnium. nam in suis ædibus delegerat, qui certis diebus doctrinam de peccatis publice traderet: quo iubebat ecclesiasticos homines, etiam parochos ad audiendum conuenire. Ut autem quæ semel didicissent, tenerent firmiter; congregationes mensuras in vnaquaque urbis, & agri regione instituerat; quod ex ea regione tota certis diebus illi conuenientes, varijs propositis questionibus, de sacramentorum administratione, de animarum vinculis

soluendis, disputationem haberent. quamque ei rei accessionem fieri iubebat, sacra pro mortuis communi-ter celebrata. cuius instituit rationem libello fusius comprehensam edidit. Sed propria etiam cura parochos urbanos ad conciones iuuari curabat: quibus hebdomadis singulis, quod proximo festo legendum ex Euangelio in ecclesia erat, prius exponi quædoque iussit; & quasi concionum materiam explicatam tradi. quos etiam interdum, ut quid possent, efficeretque, melius cognosceret; scriptas ad se iubebat conciones afferre. Præterea veteres canones à Gratiano collectos, uti diximus. interpretati iussit. quo in studio, quamuis summa fuerit Caroli voluntas, paucis tamen id persuasit: trahuntur enim facile omnes ceterorum exemplo; eaque libenter sequuntur, quæ plurimorum iudicio, & usum afferunt, & nomen: qualis est vulgaris canonum peritia, scolasticique Theologie progressus at veteris ecclesie ratio bene cognita, solidæ utilitatis est, arma contra hæreticorum impugnationes suppeditat: & ad ecclesiam ordinandam, constituendamque magnum præbet adiumentum. His institutis, mutata prorsus ecclesie specie; ubi presbyteri indocti, sæpe etiam fordidi erant; doctos habuit, & religiosos, qui populos salutariter docere, regereque possent, & quæ Carolus in dies ad meliorem rerum omnium conditionem efficiendam præscriberet, diligenter exequerentur. ex quo etiam populi ad debitam sacerdotibus reuerentiam, obedientiamque salutariter excitati, magis in salutis via proficerent. Ac litteraria quidem cleri studia, vel ipsi maiores multo, quam alioqui solerent esse, bibliopolarum quæstus, ostendebat.

Beneficia omnia sic mandauit, ut amicitie, gratie, propinquitatisve causa nihil moueretur. Si quem-

De benefici-
orum distribu-
tione
Cap. xxxv-

piam

piam alicuius commendatione, gratiave uti, vel omnino ambitiose querere animaduertisset; ea ipsa de causa indignū iudicabat. ipse vero suos nouerat; omniumque actiones, vitam, studia, per se, ac per ministros obseruabat; & cum locus daretur; nullius officio interposito, vocabat ipse nec opinantes, sacerdotiaque mandabat. vnum vero satis esse cuique beneficium, nisi aliter necessariū fieri deberet, omnium maxime volebat. ac illud in Carolo multis admirationi fuit; quod etiam de facie suos fere omnes vel infimos clericos agnoscere videbatur. optima temporum conditio; ad honores, ceteraque virtutis præmia, gratiæ, audaciæ, ambitioni aditus esse interclusos: prohibiti vero, doctrinæque sic apertos; ut vltro etiam inuitaretur, nobilitati fauebat libenter, modo cum virtute coniuncte: sed humiles sæpe probos, doctosq; eō vocabat, quod numquam ipsi, vel ambitionis fortasse stimulis incitati, ausi fuissent aspirare. quæ quidem ratio, tum ad virtutum, optimarumq; disciplinarum studia; tum ad ecclesiæ dignitatem, populorumque salutem vehementer valuit. ac licet ob humanæ mentis latebras, pro virtute aliquid sese interdum insinuaret hypocrisis; simulatio tamen non conuenientibus oculis, vel perlucidum est, vel certe minime diurnum malitiæ velum. omnino tolerabilius iudicabat, virtutis veste vitiū aliquando latere, virtuti que seruire; quam apertum, cognitumque palam recipi. interim sibi cauendum nouerat; ne cuiquam non plene probato per se aditus esset ad peccandum liber. Eundem sensum præstabat, si de beneficio, honore, facultatibusve ecclesiasticis alicui impetrandis rogaretur. cum eiusmodi aliquid tentari posse perspiceret; maxime si de episcopatu ageretur; hominem, si probaret, tantum proponebat; testimo-

nium dabat, quod teste conscientia poterat: rogabat vero numquam, ne dum vrgeret; nisi id se officij Deo, & Ecclesiæ debere, manifeste vidisset. rationem suam quibusdam interdum ita probauit: si nemine vrgente quis dignitatem susceperet; clarius esse diuinæ voluntatis indicium. Federico suo, neque puero ex ecclesiasticis facultatibus, quidquam vel contulit, vel ad maiorem ætatem reseruauit, neque postea tanta indole adolescenti quæ fuit vnumquam. ipsam Aronensem Abbatiam dudum in familia sua retentam, non conquieuit; donec à se, atque à familia repelleret; ne quid forte oleret hæreditarium. Nobilis vir, oblata beneficij occasione, in ecclesiasticum ordinem, se dare nomē velle significauit; Carolique auxiliū implorauit. cui negauit ille; minimeque probare respondit, hominem vitæ clericalis alioqui non studiosum, beneficij gratia clericum fieri velle. Si de augendis Præsulis alicuius inopis facultatibus rogaretur; suadebat, ut paucis contentus esset. at nihilo secius adiuuabat, vbi animum cognouerat neque auaritia, neque inani splendore captum; sed sacri muneris perfecte administrandi studiosum. Episcopo consulenti, vtrū ob tenues facultates, contraheret æs alienum, an dimisso episcopatu alio quodam loco viueret, vbi in sumptum plura subministrarentur; neutrum respondit sibi placere. assilire gregi suo sacerdotem debere; nisi aliter qui potest, iuberet. abdicare sese episcopatu; si quid offerretur difficultatis; eius non esse, qui integre, casteq; vocatus inijsset. sumptui pro facultate modum ponendum; veterum maxime Præsulum imitatione, qui & facultatum subsidio, cum suppetere, sancte vsi erant; & eo destituti, sancte tamen episcopatum administrauerant. Annuam pensionem Carolo soluebat Episcopus. ei vehementer po-

postulanti, vt illud sibi iuris remitteret; & reficiendæ ecclesiæ necessitatem, tenuesque fructus excusantis; libere respondit; nullo modo ei se velle cõdonare, qui episcopatum, etiam adiecta pensionis conditione, quæ si erat, facturum tamen, vt ea pecunia quotannis in ecclesiam illam reficiendam: vel ornandam aliorum operam infunderetur. ita omnino concedendum quod petierat, si modo ecclesiæ ea usq̃ vere postulasset. Fructus suos vniciuque ecclesiæ; presbyterisque singulis, integros relinquere curauit vehementer, & effecit. eo namq; primum ecclesiam capefcente; vel magna ex parte, vel toti, alienis hominibus erant referuati: ex quo fiebat, vt qui essent aliquo numero presbyteri, sacerdotia recusarent; quorum facultatibus, pro dignitate, vitæ cultum minime possent conseruare. qui vero accipiebant, parui pretij homines, neque doctrina, neque auctoritate satis muneri suo facere valebāt: vt præter sacerdotis, vt tempora sūt, ex ea re contemptum; neque sacra supellex pro decoro parari; neque refici, vel ornari ecclesias; neque facta tecta haberi possent. Igitur neque pensionis onus vel minimum cuiquã ecclesiæ imposuit vmquam; & si quis forte per auctoritatem superiorem obtinere vellet, contra totis viribus pugnavit. cum ex satis magnis Præposituræ facultatibus, ex suis quidam, quo plurimum utebatur, annuã pensionem sibi fere impetrasset; ea Carolus vt auferretur, statim effecit. neque alius postea vmquam conari aliquid simile ausus est. Sacerdoti tantum pensionem concessam scio. is cum ecclesiæ diu vtilem sane operam pro doctrina, virtuteque sua nauasset, demum multi laboris parochiam habens, infirmaque valetudine confectus, cum eam relinquere cogere- tur; neque aliunde haberet vitæ sumptum; moderatam pensionem ex ec-

clesia sua, quæ erat ex locupletioribus, à Carolo accepit. Quoniam vero ecclesijs, sacerdotijsque plerisque licet integræ, tenues erant tamen facultates, quibus id opus fuit vel parochiæ administrandæ, vel Theologiæ docendæ, vel omnino necessaria de causa; alias adiunxit, ex ijs, quæ simplicia vocant beneficia, quibus nulum fere munus cõiunctum est. quod genus alioqui nemini vmquam, vel ipse contulit; vel passus est conferri. ac ex ijs beneficijs vnum, cum ex domesticis quidam, cuius opera Carolo valde utilis erat, sibi, Carolo ipso insciente, comparasset; hominem, vt alijs esset exemplo, missum fecit. tũ suis omnibus conuocatis, denunciavit; qui ei, vel potius sacrae administrationi suæ inseruire vellet; suo cõtentus stipendio, nihil eiusmodi vmquam, neque omnino quidquam ex ecclesiarum suarum fructibus speraret; nisi quis à se idoneus iudicatus, vocatusque, cum adiuncto munere, atque opera beneficium accepisset.

Cum totius ipsius gubernationis auctor, tanta per se obiret, efficeretque, quanta vnus, modo hominis, viribus tolerabilia, non videbantur: multum tamen eguit Vicarijs, & ministris. Ac ea quidem quæ ad forum, iudiciaque pertinent, fere non attingit; nisi quatenus ad iudices constitutos in officio continendos, corrigendosve necesse esset; vt non tam iurifconsultorum libris ad iudicandum; quam prudentia, pietate, animi lumine, sãctorum patrum decretis, exemplisque opus esset. de decreto, spiritualia in primis sibi suscipienda statuerat: quibus administrandis, ob rerum agendarum multitudinem, plures sibi necesse fuit adiutores asciscere. Primò igitur iurisdictionem, gubernationemque ecclesiæ suæ ita distribuit. Tres constituit præcipuos Vicarios, vnum, qui de rerum controuersijs, litibusque, alium qui de cri-

Eius Vicarij ac præfecti.
Cap. xxxvj.

mini-

minibus cognosceret. priuatim vero, ac generalem, qui omnibus iudicijs, totique præflet gubernationi, ac disciplinæ. Auditoris nomine aliū delegit: qui ditionis ecclesiæ res tum alia quoq; cognosceret; & Vicarios alioqui maxime occupatos subleuaret. quos omnes vna cum fisci procuratore, quātum fieri posset, fide, probitate, doctrina spectatos iuriconsultos elegit: Vicarium vero generalem in primis grauem, pietateque, & religione præstantem; tum præterea disciplinæ sacræ studio incensum sacerdotem. Hos adhibere externos solebat; ne forte amicitia, propinquitate, gratia, aut vero metu adducti, ius aliquo modo quandoque violarent; minusve libere dicerent. eosdem certo constituto stipendio, domi suæ alebat. cumq; honoraria omnia, in causis quidem suæ diocesis prohibuisset: in externis exigua constituisset: penitus etiam interdixit, ne vel minimam rem vllam à quodam dono acciperent. nam vel de se ipso affirmabat; si munusculum à quoquam accepisset; aliquam in eum ea de causa voluntatis inclinationem sentire sibi videri. si forte gratiæ, pecuniæve iudex seruiret, quod attentissime iubebat obseruari; confestim missum faciebat. suis vero reliquis iusserat, ne causam, hominemve quemquam ijs vnumquam commendarent. De litijs est memorabile; notarijs, scribifque fori, Caroli tempore accidisse; vt peritiam earum litijs, quæ de beneficijs alibi tam frequentes inter clericos esse solent, pene dediscerēt. nulla enim eo viuente lis erat eiusmodi. vocatus quisque nihil agitans, ne cogitans fere quidem, beneficium accipiebat; sine controuersia retinebat; sine auctoritate sui Antistitis nō dimittebat, aut parmutabat. De criminibus; iustam vnumquemque subire delicti poenam volebat, si res in iudicium deduceretur. si vero quis pec-

catum dolens, tempestiue, atque ingenue fateretur; tantopere commoueri se dicebat, vt ipsius misericordix modum vix teneret. Aliquos etiam, si res ita ferret, prius semel, atque iterum monebat, antequam in iudicium vocarentur. Mitius egit postremo suæ administrationis tempore. ac initio quidem, ob magnam, inueteratamque licentiam, seueritate opus fuit. postea vel disciplina, vel metu facilius in officio clerus retinebatur. Clericorum mores corruptos qui tamen ad crimina legum poenis digna non peruenirent, ita quandoque puniebat; vt homines non vsitato carcere, sed suarum ædium cubiculo certis diebus contineret; quibus eorum petulantiam ieiunio, custodiaque castigaret; & piorum quoque virorum oratione reuocaret ad sanitatem. Hominem vètri deditum, cum illud quoque nosset committere; vt æstiuo tempore vinum sacrificij causa paratum aqua gelida iuberet refrigerari; complures dies inclusum ita tenuit; vt aqua illi tantummodo, eaque ad id in sole tepescita, potus causa præberetur. Multas res irrogatas in pios vsus, præcipue vero in pauperum ecclesiastica collegia iussit infumi. Qui ex clero iuris essent periti; eos ex forensi quæstu studuit ad religiosiora studia reuocare; quamquam eorum facultate multis alioqui rebus vsus est. ex his, alijsque, quos domi plures semper habuit iuriconsultos, alios alijs muneribus præfecit: Iudices ab Romana Sede dando ijs qui prouocarent, in synodo elegit: pauperum aduocatos; reorum, qui essent in carcere, communem patronum; alium qui pia legata solui curaret; Visitatores, aliosque, de quibus postea dicemus. Cancellarium ecclesiæ; quo munere laicus anteaungebatur; clericum, eoque maioris templi canonicum, imitatione veterum elegit. Quoniam ex

decre-

decretis plurima scripto concedi va-
rijs de causis necesse erat; gratis fere
dari omnia cōstituit. si qua de re aut,
ad notariorū mercedem, refūve scri-
bendarum copiā, exigi aliquid oport-
teret; id modicum, aut etiā intra mo-
dū cōstituit. quibus de rebus; alijsq;
multis in libello explicatum est, quē
hoc de genere forensi cōscribi; ediq;
iussit. Urbis singulas regiones, quā
sex habentur singulis probatis, pri-
marijsque sacerdotibus assignavit;
qui Visitatorum auctoritate clerico-
rum omniū in mōres, vitamq; specu-
larentur; ecclesiarum cultum; & diu-
nā munera obseruarent; omnem de-
nique disciplinam; & cānonica præ-
scripta custodirent: quā oporteret,
ad Vicarium generalem quotiescū-
que opus erat referrent; tum certis
diebus ad eundem cōuenientes; de
statu rerum suarū quisque regionis,
plene docerent; & quā providenda;
vel ordinanda viderētur, ex eius sen-
tentia constituerunt. omnia vero Ca-
roli nutu administrabantur: vel epi-
m intererat; vel de grauioribus saltem
rebus, Vicarios, regionū præfectos,
alios ministros audiebat.

*Diocesis Mediolanensis in cer-
tas regiones, quas appellant plebes,
diuiditur: in vnaquaque regione,
præcipua ecclesia est; eaque in vico
fere, aut castello, quod est, antea
fuit regionis præcipuum. ecclesijs ip-
sis presbyteri præsunt; Præpositi di-
gnitate insigniti; & quantum ex anti-
quis vestigijs perspicitur, collegia
cānonicorum adiuncta erant; quo-
rum aliqua nunc etiam manent. Ius
quoddam ecclesiæ, Præpositoq; fuisse
videtur in tota plebe, quā multa-
rum est parochiarum; non dissimili,
quibusdam in rebus, veterum Core-
piscoporū instituto. Illud iuris,
præcipui, præter nomen, vestigium
est: quod Baptisteria sunt insignia;
hoc est sacella fatis ampla, separatim
fabricata, vbi aqua baptismi stato tē-*

pose consecraretur; & vt puto, to-
tius regionis infantes antiquitus sa-
cro baptismo abluerentur. hanc di-
uisionem, ordinationemque secutus
Carolus; presbyterum, certa manda-
ta iurisdictione, ac potestate, in sin-
gulis regionibus constituit; qui Vica-
rij nomine, alijs presbyteris, cleri-
cis, ecclesijsque præset; Præposi-
tum quidem ipsum, si videretur ido-
neus; alioqui alium a quo posset ar-
bitratu suo potestatem in alium trās-
ferre. sunt hi Vicarij circiter quin-
quaginta: & quod in vrbe Præfecti,
hoc ij fere sunt in agro. horū ad quē
que gubernatio regionis cum refera-
tur; ipsi ad arbitrium Vicariorum vr-
bis, generalis præsertim reguntur; &
ad eum de regionis suarū rebus, singu-
lis mensibus, vel prout opus est, scri-
bere solent. Sed commodioris admi-
nistrations gratia, duos ex prima-
rijs sacerdotibus in Vrbe delegerat,
Visitatoresque generales appellaue-
rat, quorum alter rerum Urbanarū;
reli quarū alter, vt generalis Vicarij
adiutores, curam gererent. Ita cum
diocēsani Vicarij de regionis suæ sta-
tu tum alijs vijs, tum ex parochorū
menstruis congregationibus cogno-
scant, Mediolanumque scribant: vr-
bis autem præfecti frequenter itidē,
vt dictum est, de rebus Urbanis refe-
rant; quo modo se res in tota diocesi
habeant, singulis mensibus Archiepi-
scopus scire potest. At plures etiam,
puta sex, siue ex ecclesijs, siue ex do-
mo sua delegerat; qui diocēsiam cer-
tis temporibus, in sua suisque assigna-
ta parte, peragrarent; omnia que visi-
tarent, ac recognoscerent. vix enim
fieri potest, vt perfecte pareatur,
nisi sit qui frequenter instet, & quid
agatur coram inspiciat. ac ne Visi-
tatorum huiusmodi sumptus pres-
byteris esset grauis; eos, honestos
tamen viros, sine famulis, vno comi-
te notario, iubebat proficisci. Hanc
administrationem; cui vir vnus,

Ar-

Diocesis ad
ministratio
Cap. xxxvii.

Archiepiscopo absente, satis antea faciebat; tempusque præterea supererat, quod relaxandi animi gratia consumeret; nunc tam magno numero administri, perpetua Caroli ipsius addita cura, & labore; vix, aut ne vix quidem sustinebant.

Eiusdem visitatio.
Cap. xxxiix.

Ipse quoque, cum reliquo tempore, ad urbanas ecclesias visendas vteretur, quotannis quibus diebus vbi minus incommoda foret eius absentia, exhibat ad reliquas recognoscendas. ij dies erant, à Pentecoste, ad Adventum; si tamen ad Virginis celebritatem ecclesiæ maioris præcipuam Mediolanum recurreret, mense Septembri. reliquis anni temporibus, erat manendi causa maior, vel ex antiquis patrum decretis. nam quæ tempora sanctius colenda pijs hominibus ecclesiæ proponit; ijs adesse populo suo Episcopus maxime debet, ac precibus, concionibus, & exemplo salutariter eum excitare; ut Adventus, & Quadragesima est; cum adiunctis celeberrimis festis. ante Quadragesimam omni ratione populi petulantia coram est reprimenda. à Paschate, ut temporis celebritatem omittamus, synodis, & confirmationis sacramento debita opera videntur. Igitur vicinas ecclesias lustrans, celeritate, continentibus laboribus, numero comitû exiguo, magna parsimonia utebatur, quibus rebus etiam onus hospitij leuabat: quo tamen vti commode poterat iure suo. ne quis omnino præter necessitatem esset in comitatu; tum sua quemque ad necessitatis normam præscripta: tum necessariam quoque Pontificiam suppellectilem; scriptaque ad ecclesias pertinentia, viritim distributa, suos iubebat, etiam honestos, & iuriscōsultos, in equis ferre famulorum more. plura singuli munera obibant; obeuntique Carolo varijs rebus inserviebant. hi sacramentorum loca, omnemque rationem recognoscere:

ecclesiæ sacram suppellectilem, reeta, & parietes inspicere: beneficiorum, altariumque iura, institutiones, conditiones cognoscere: si presbyteri, & clerici munera debita obirer; quæ ratio vitæ, consuetudinis, studiorum; diligenter inquirere: de christianis scholis, piarum sodalitatum exercitationibus, populi cultu inuestigare. hæc, & eiusmodi alia perficere; simul sacris faciendis in ecclesiâ inferuire; cubiculo Caroli assistere; litteras scribere. Carolus ne puncti quidem temporis, sine labore traducti sibi veniam dabat. neque caloribus, neque vllius tempestatis habitatio, ecclesiâ recognita, statim adibat aliam. vbi que concionabatur, sacramentum Eucharistiæ præbebat; cœmeteria, ecclesias, campanas, vbi opus esset: sacrabat. peruulgata erat, quasi proverbiū quoddam, itineris suscipiendi hora, quam frequenter Carolus, in maximis caloribus eligebat; ut ea ratione temporis magis parceret; ea erat meridiana, præscriptas parsimoniam leges in victu nemini licebat, vel minima ex parte violare. Cum prompto animo, atque alacriter munera sua obibat. semper: tum hoc visitationis extra urbem libentissime, expressior ea videbatur, ut dicere solebat, Salvatoris imitatio; qui vicos, & castella, magno cum labore, salutaria docens peragrabat, tum ad urbem quibusdam temporibus, festisque reuertebatur. delectabatur etiam natura hominum simpliciore; tum fructu in primis; quem ex suis laboribus, eorum pietate, animoque ad res salutares propenso, capiebat, sane multo quam in ciuitate vberiore. neque vero non gratissimæ erant incommoda hospitia, perpetuique labores, operis, atque itineris. nullus erat tam desertus locus; nullum tam asperum montis iugum, quo is non perueniret; nulla tam remota, destitutaque ecclesiâ, quam non adi-

hs ad hunc
citatum
lib. xxxiix.

adiret. lato animo corpus lacte sustentabat; cum opus erat, & castaneis, in folijs cubabat; omnem ferebat inopiam; neque enim ad commoditatem in comitatu portari quidquam patiebatur, quæ postremo tamen inopia, erat eius asperitate perpetua multo minor. Ibi vero siluestres homines; quorum multi nunquam Episcopum vidissent; qui tantam in summo viro cernerent mansuetudinem, sanctitatem, patientiam; gaudebant incredibiliter; magnæque se felicitati referuatos putabant. Ut autem ad interrogandum, & consulendum pro eo ac canonica disciplina postulat, esset in visitatione paratior; concilij Tridentini canones, synodorumque suorum omnium decreta, in minuta, breuiaque pronuntiata partitus est; eaque ad certa genera redacta, composuit in libello; quem muneris huius gratia, tū alijs quoque de causis frequenter in manibus habebat.

Cœnobiorum virginum gubernatio. Cap. xxxix.

Vicario viro graui, spectatæque integritatis sacerdote, ad cœnobiorum muliebrium gubernationem, proprie vsus est. Non mediocris est occupationis, & laboris eiusmodi cura; ob præcipuam, quam in genere Carolus curauit rerum omnium conformationem: quibus de rebus plura sunt in concilijs prouincialibus varijs locis constituta; quæ quidem in vnum corpus Caroli iussu redacta, & ex latina lingua conuersa sūt; vt ipsæ virgines intelligerent huiusmodi Caroli studium magnopere valuit, vt Pontificiæ constitutiones hoc de genere variæ sancirētur; quarum magnus ad plurimorum salutem, fructus extitit. Restitutum huius generis disciplinam, decretisque ipsis expressam, longum esset explicare. sed illa præcipua fuerunt; exquisita in ijs tantummodo recipiendis, & ad solemnia vota admittendis diligentia; quæ sponte, ac ex animo, perfe-

ctiorisq; vitæ desiderio vellent. perfecta claustrorum ex omni parte custodia; vt nemo ingredi, nisi nominatim probatus, & ex causa necessaria posset, ac ne adire quidem sine scripta facultate cuiquam liceret. fenestras ad colloquutionem; rotas ad aliud immittendum, emittendumve, summa cautione factæ; quibus audire quidem, sed videre nemo posset; nisi, quemadmodum certis de causis permissum est. quæ foribus, rotæve assisterent; quæ colloquutionibus omnibus interessent, spectata fide delectæ. omnia inter virgines communia. sacramentorum frequentia: regularis, spiritualisque vitæ cognitio: diuinorum officiorum integra disciplina: ad quæ vel musica, vel alia re hominum frequentiam minime alligi volebat. Ad hæc consequenda, religiosos, probatosque ex omnibus presbyteros adhibuit; qui sacras confessiones audirent; & quæ opus esset docerent, hortarenturque. Ipse vero quotannis. nisi alias quoque necesse esset, improviso cum spectatissimis aliquot sacerdotibus singula monasteria ingrediens, omnia diligenter perferutabatur. id cum ageret, ex senioribus aliquot sæper virgines adese iubebat, & comitari: reliquas omnes in ecclesiam suam secedere. atq; perferutandi diligentiam initio ministris exemplo suo docuit: qui sese ad omnia demittebat, vt omnia penitus inspiceret. Foris vero ad crates consistens ipse, vel per sacerdotem idoneum singillatim omnes audiebat, interrogabatque; vt res omnes, quo pacto se intus haberent, perfecte cognosceret. Quotiescumq; monasterium adibat, nisi aliud impediret, tum sanctissimam eis Eucharistiã solebat in Missa præbere; tum concionem quoque ad eas accommodatam habere. munus tradendi vestitus, professionisque recipiendæ foris in ecclesia conficiebat, vt ingres-

sus

sus causas nullas admitteret, nisi prorsus necessarias. cuidam ex suis forte interuenit, cum ille dierum singulorum actiones ipse scribens, notauerat, eum in monasterium quoddam introisse; neque causam addiderat. reprehendit hominem, quod Episcopi in monasterium ingressum notasset; neque causam adiecisset, quasi arbitrio, non necessitate id fieri uideretur; interdixitque, ne in ea scriptio ne pergeret. Cum eius foror, ob inopiam monasterij, saepe egeret; nihil tamen unquam perpetuum assignauit. tantum mittebat, quotiescumque opus esset, qui ad regulæ normam necessaria suppeditaret. Hanc disciplinam cum Vicarius curaret; quæ grauiora tamen inciderent, ad congregationem sacerdotum, quos ad id Carolus elegerat, referebantur.

Congregaciones, & conuocaciones.
CAP. XL.

Multis consilijs, seu congregationibus reliqua continebatur administratio; quibus pro vario rerum genere, variæ conditionis homines ex clero adscribebat, ipseque, quantum posset, intererat: ad catholicam fidem tuendam, ad grauiores fori causas rectius cognoscendas; ad iurisdictionem ecclesiæ conseruandam: ad respondendum confessionum sacramentum administris, qui ex tota diocesi de rebus ad animas iuuandas pertinentibus consulebant. tum præterea, de ritibus, & sacris cœremonijs; deque libris ecclesiæ emendandis, & conformandis; de disciplina, ut dictum est, virginum regularium; de domestica familiæ Archiepiscopalis gubernatione. Mitto congregationes eorum, qui collegiorum curæ, pijsue locis præfecti erant. Certis etiam anni temporibus variæ ministrorum, aliorumque genera ad se conuocabat, nunc regionum urbis præfectos: nunc ex diocesi tota Vicarios, qui quidem bis in anno aduenientes, de clero ecclesijsque sibi commissis referebant; quæ opus essent,

petebant; si quid esset causa; reddebantque rationem administrationis. ex bono, malo, quod in aliqua parte esse comperiebatur, confulebatur reliquis. quod unus ad meliorem rerum statum in medium afferret: ceteris omnibus proderat. ut autem Vicarij uenirent instructiores; iubebat Carolus regionis suæ parochorum unumquemque prius eodem modo conuentum habere. Appropinquante uoluptario tempore, conuocabat ex utroque clero multos, de sacris exercitationibus ad populum alliciendum, auertendumque à uoluptatibus agebat; conciones, supplicationes, sacras quasdam celebritates in præcipuis ecclesijs constituebat. Alias congregabat concionatores varijs ecclesijs attributos, præcipua populi mala, corruptelasque commemorabat: eos officij grauius admonerat. Alias cogebat sacerdotes audiendis confessionibus præfectos plurimorum licentiam; diuturnam in peccato permissiorem; libidines improbatos quæstus; alias permanentes populi pestes, enumerabat: quantum remedij positum esset in eorum auctoritate, diligentia, libertate, constantia, demonstrabat: diuinis uerbis ad animarum charitatem incensos, ad earundem salutem uere curandam stimulabat. Parochos tum alias, tum appropinquante ieiunij sine, secuti in historia demonstratum est, ad se adire; de publicis quorundam criminibus, quorum exemplum nocere quamplurimis, docere iubebat; sacerdotem toti negotio præficiat; qui sacris legibus in eos ageret. Ipse sacerdote, cui flagitiosus quisque soleat peccata confiteri, accersitum reprehendebat: nisi officio suo satisfaceret, auctoritateque attributa salutariter uteretur, sese adempturum minabatur. Tempus constituit quo parochus quisque, ijs, qui in unaqueque domo primum locum tenerent,

in

in ecclesiam accersitis, eorum præcipua officia cōmemoraret; & ex præscripta formula moneret in vniuersū, quæ facere, quæve cauere oportet. Canonicos solos vocabat interdū, quæ propria esset illius muneris: de publicis: horarū canonicarū supplicationibus, & sacrificijs; de sacrorū stipendiorum distributione; de notatione censoria in choro habenda, vtrum iuste, libere, & omnino ex præscripto fieret, inuestigabat. Presbyteros etiam minores, quos capellanos dicunt congregabat; quæ ad eos pertinere, percunctabatur, ac monebat. Cœnobitas interdum vocatos, vt sese administrationis eius vere adiutores præstarent, hortabatur; qua ratione id facerēt; quibus abstinerēt; quæ perficerent, ostēdebat. Quodam tēpore inuitabat magistratus, & verba faciebat, ad eorum munus appositè. alio iurisperitos; alio notarios; litterarum magistros; artifices: & vnumquemque ordinem, diuersis diebus, & ecclesijs iuabat se paratim; Eucharistia sanctissima præbenda; concioneque ad vnumquodque genus accommodata.

Virginum,
& aliarum
feminarum
instituta,
piaeque
collegia.

CAP. XLI.

Virgines, quæ domi cum suis viuentes, in beatæ Ursulæ tutela, Deo dicatæ, absque solempni voto castitatem profitentur; maximo numero tum in vrbe, atque in agro prouenerent. Multi etiam laudabiles cœtus imitatione cœnobiorum, non solum in B. Ursulæ, sed aliarum quoque sanctarum in fide, clientelaque sunt consociati. tanta enim vis est illius vnguenti mystici, quod sacerdotis capiti diuinitus infusum, in reliqua membra sensim fuit: vt vnus Præfultis sanctitate cōstitutus; multa passim pie sancteque fiant, quibus etiam nihil is, vt fierent, contulisse videatur. Atque has quidem interdum in suis ecclesijs, vt occasio ferebat: illas vero certo tempore in vnā ecclesiam collectas. cibo duplici, Christi Do-

Pars III.

mini corporis, & eiusdem diuini verbi, pascebat. omnibus vero licet præesset cœnobiorum præfectus; spectatæ tamen etiam integritatis, religionisque; sacerdos earum proprie curam gessit; qui voluntatem cuiusque: moresque; ante probaret, quàm ad institutum admitteretur; vestitū traderet: vouentem reciperet, tum vitæ quoque omnium rationem, specularetur; si castitatis, religionisque professioni responderet. Ex his autem societatibus duo cōflata sunt monasteria. alterius institutio sic se habuit. Cum vulgatū iam esset, Romæ, Perusij, & alijs quibusdam locis virginū cœnobita nuper esse instituta, quæ Capucinarum institutum imitarentur: puellis quibusdam ex ijs, quæ Patris sancti Barnabæ præcepta secutæ, virginitatem colebant, vitamque religiose agebant, eam Deus mentem dedit; vt Patris eorum cohortatione accedente, eiusmodi suscipere vellet disciplinam. quæ cum in insigni vitæ duritie diu perseverassent; vestitus asperitate tamen in publico occultata; ad ecclesiam prodeuntes sacramentorum gratia diu ventitassent. actum est denique de claufo cœnobio in sanctæ Claræ tutela rite constituendo: quod negotium Carolus, qua opus erat auctoritate vsus, cito confecit. Quatuor eiusdem ordinis virgines Perusio accersuit; quarum in primis ductu tota disciplinæ ratio, animi virtutibus, asperitateque excellens, recte institueretur. vestitum ijs numero circiter viginti, in ecclesiam maiorem per nobilissimas matronas deductis, rite tradidit VI. Calend. Maij. M.D. LXXX. quam actionem, Pontificia Missæ solemnia, Caroli concio, cleri totius conuentus celeberrimam reddiderunt. mox congruo tempore solemnem earum professionem accepit. atque amplificato spatio ecclesiam sanctæ Praxedis nomine, ædesque ad in-

P p sti-

fitutum accommodatas ædificauit; sumptu sane quidem magno, ex piorum hominum fere liberalitate suppeditato. atque mira omnino frequentia locū sibi virgines Mediolanenses in eo cœnobio postea quæsiere: vt circiter ducentas quandoque numerarem; quæ omni diligentia conquirentes, qui apud Carolum, aut Vicarios commendatione valerent; omni ratione, suffragationeque sese inferebant; studio profecto non minori, quàm in petendis honoribus ambitiosi homines vti consueuerint. Alterum monasterium itidem S. Claræ disciplina institutum est. cum enim Ioanna Vistarina Mediolanensis puellas inopes secum in domo piæ liberalitatis gratia sustentare; pijs, & religiosi moribus, eorundem Patrum S. Barnabæ ductu, præceptisque instituere cœpisset; quorum ad ecclesiam erat ob sacramenta frequens; auxit paulatim numerum. tum Carolo consulto, viro consentiente, domum ijs coemit; ecclesiam, & monasterium ædificauit; & S. Barbaræ nomine locum dedicauit. hoc item cœnobium Carolo propter exquisitam animorum Deo penitus ditorum religionem; victus, ac disciplinæ omnis duritiem, valde probatum fuit. Alia foeminarum pia collegia, vel cœpta iam confirmauit, multumque auxit; vel instituit ipse. Viduarum societas in sanctæ Annæ tutela, eius est auctoritate constituta: nempe earum, quæ post vnus viri mortem, castitatem conseruare; & præcipua diligentia pie viuere velent. Honestæ mulieri multum fauit, quæ eo se munere occuparet; vt virgines earum sumptu religiosa simul educaret disciplina; fereque ad regularem vitam suscipiendam institueret. Locum, qui Succursus appellatur, cœptum illum quidem antea Hispanæ cuiusdam insignis mulieris opera; fabrica, ceterisque rebus con-

stituit: vbi foemina interim seruantur, dum vel pudicitia consulere tur; vel cum viris componerentur lites. sanctæ Valeriæ domum, quæ Conuersarum dicitur, auxit: vbi magno numero mulieres ad perpetuo, religioseque conuiuendum ex impudica fere vita recipi solent. Aliud fundauit, Depositumque S. Mariæ Magdalenæ nominauit, ad ecclesiam S. Zenonis; vbi eæ reponantur, quæ subito de cœno turpitudinis in quo iacent, extrahendæ sunt; vt interim, quid ijs faciendum sit, consulatur. At marium quoque cœtus, præter ea quæ diximus seminaria, nonnullos instituit. Qui pestilentia demum extincta mendici ad Victoriam reliqui fuere; eos in vrbanas ædes Stellæ nomine appellatas deduxit; vnde virginum collegium eduxerat: piūque opus augens, vagos homines, qui victum ostiatim medicant; quorum vitam, ob incertas sedes speculatur nemo: qui sæpe ad turpem inertiam, desidiamque, piorum hominum abutuntur misericordia; in eundem locum compelli; certa disciplina, certisque faciendis operibus contineri curauit. Sodalitia quoque hominum eorum, qui alioqui laici ordinis, certis piæ vitæ legibus continentur; ecclesiæ sibi assignatæ cultum procurant; festis diebus ad simul precandum in eam conueniunt; habitu ad mundi contemptum, poenitentiamque accommodato, publicæ supplicationis gratia exeunt: hæc inquam, & quæ multa iam erant, auxit, & alia instituit. qua ratione quamplurimos ad meliorem vitam adduxit; ab otio, vitiosisque factis, die festo, traduxit ad res salutare. eorum tamen insignia quædam priuilegia benignitate Pontificum impetrata; quibus abuti multos sic animaduertebat, vt ecclesiastica disciplina corrumperetur; ipse qui rerum veritatem inspiciebat præsens; rebus Romam relatis, temperari,

perari, ac imminui curabat. Religio-
sus vero sodalitiū in S. Mauritij
tutela constituit eorum; qui matri-
monij expertes, in posterum quoq;
sibi vitæ castitatem proponerent; &
viuendi rationem à vulgaris consue-
tudinis vanitate seiunctam amplectē-
rentur. quorum opera Carolus, cum
in alijs pijs officijs, tum in christia-
nis scholis habendis præcipue vsus
est: licet multò plures ea res requi-
rat operarios. Hæc scholæ ad traden-
da maribus, fœminisque separatim
christianæ doctrinæ rudimenta, per
ecclesias, foris, & in vrbe passim ha-
bentur. Vnaquæque schola, & regio
suos habet adinistros, qui festis die-
bus, suo quisque loco, & munere, ei
operi vacant: vniuersis sacerdos est
præfectus; visitatoresque constituti;
quibus ceteri ministri frequenter
de religiosæ exercitationis progres-
su, statuque omni referant; qui certis
temporibus communicent inter se,
locaque perlustrent, & quemadmo-
dum se res habeat, vbique diligenter
inspiciant. Hæc exercitatio ante Ca-
roli aduentum boni viri laici studio
incœpta, non solum ignorantia malo
in ijs quæ salutis sunt, medetur;
sed in maxima, & prope infinita mul-
titudine bonos mores, religiosum-
que cultum conseruat. Ac de huius-
modi, institutis, societatibusque sin-
gulis leges, præceptave conscripta,
& ex maiori parte edita sunt.

De eius sy-
nodis, ac de
cretis.
Cap. XLII

Hæc discipline, gubernationisque
ratio, quæ vt per nos fieri potuit, bre-
uiter adumbrata est; synodorum pro-
uincia, diœcesisque decretis conti-
netur: tum magna quoque ex parte
edictis; præscriptionibus; monitis;
litteris publicis, quas pastorales di-
cunt, explicatur: quorum magnum
volumen edidit Petrus Galefius,
inscripsitque, Acta Ecclesiæ Mediola-
nensis. incredibili studio nunc ab om-
nibus orbis christiani partibus ex-
petitum, Episcoporum concilia sex

cum celebrauerit, vt suis locis in hi-
storia tetigimus; sex etiam edidit de-
cretorum volumina, iisdem r. erum
fere generibus, titulisque disti ncta.
quæ omnia in vnum corpus, su b ijs-
dem capitibus componere, ad faci-
liorem vsū cupiebat; eamque opus
ipse propemodum absoluerat; cum
ex hac vita decessit: Tanti hanc syno-
dorum actionem faciebat; vt e pisco-
porum excusationes difficiliter acci-
peret, ne conuenirent. quin et iâ Car-
dinalem episcopum prouinciæ, sub
cœcilij tempus, nulla necessar ia caus-
sa Mediolano abiturum, cum a preci-
bus non posset, auctoritate Pontifi-
cia, iureque suo tenuit, vt concilio
interesset, Diœcesis synod os, ad sa-
crorum canonum præscrip tum, vel
habuit quotannis; vel si dist alit, a sū-
mo Pontifice dilationis in i petrauit
facultatem. ibi præter decreta popu-
lo suo, proprie accommod ata, quo-
rum libelli quatuor habentur; multa
efficiebat ad recognoscendam, con-
seruandamque cleri disciplinam; de
quibus superius cōmemoratum est.
Hæc omnia decreta, vel ex eo facie-
bat; quòd vsus, ac assidua speculatio
in clero, populoque, corrigendum,
meliusve reddendum docuerat; vel
ex eo, quòd antiqua disciplina sup-
peditabat, ad perfectiorem ecclesiæ
conformationem ex his alia prius in
decreto erant, quàm in vsu; alia vsus
ante probauerat, quàm in decretum
venirent, quædam in sua diœcesi cō-
stituta prius, & perfecta; ad vniuer-
sæ prouinciæ vsū deducebat.

Ad hoc tantum, tamq; multiplex
gregis vniuersi curandi studium, ac
laborem, quotidiana possunt addi pa-
ternæ charitatis officia; quæ singulis
ille petentibus, viduis præsertim, ac
pupillis negauit nunquam; siue con-
silio quis, siue gratia; siue re iuuandus
esset. quæ quidem benignitas fe-
cerat, vt qui calamitate aliqua pre-
meretur; qui ad graue aliquod ma-

Alia Caroli
officia, eius-
que existi-
matio.
Cap. XLIIj.

pp 2 nus,

nus, opusve ad pietatem pertinens, esset, aggressurus; aut de summa reru suarum deliberaturus; ad eum tantquam ad patrem confugeret: priuatis publicisque; rebus suis homines etiam exteri salutare auxilium ab eo quaererent. Itaque damnatis à Principibus repetitis acriter officijs, vitam impetrauit; miseris studiose subuenit; si misericordia digni visi sunt. Romæ cum esset, infelix vidua magistratus sententia capite damnatur, illa ad Carolum mittit, testatur sese vi cruciatuum coactam, confessam esse, quæ vere non fecerat. Carolus Pontificem adit: ut causæ cognitio repetetur obtinet; mulieris patrocinium suscipit, ea demum innocens cognita absoluta est. Homines perditos, qui conscientia stimulis agitati, suæque miseria ac officij diuinitus admoniti, extremo interdum consilio supplices adiere: consilio, auctoritate, idoneorumque sacerdotum opera, iuuuit peramanter; & in rectam viuendi viam reduxit. Principes, ac militiae duces etiam ex longinquis prouincijs in suis difficultatibus, obfidionibus, ac bellis, pia quadam fiducia, precum eius subsidium; consilium etiam, atque operam petiere. Ciuitatem vero suam non ijs solum rebus, quæ ad animæ salutem pertinēt; sed alijs quoque iuuuit amantissime, quotiescumque fuit opus. multa sunt, quæ ad patriæ commodum, ac ornamentum curauit, Pio præsertim auunculo viuente. Annonæ in opiam frumento ab exteris impetrando, profusis dandis eleemosynis, omni denique ratione subleuare conatus est: quamquam eo uiuo modica, præ tempore quod sequutum est, illa fuit. His rebus incredibilem sibi conciliauerat omnium ordinum amorem, atque obseruantiam. vel aspectu ipso videbantur homines ad bene viuendum incitari cum exiret fere quotidie ad varias sui muneris fun-

ctiones; quacumque, tamen transibat, cupide accurrebant ad eum; ex ædibus inter se vocabant; ut viderent, & signi salutaris, fructum perciperent; quod manu modo ad hanc. modo ad illam partem versus, incedens perpetuo faciebat. atque cum ita accurrissent; vtrumque genu humi ponebant omnes: ex equo plerique descendebant, quæ quidem abundantia quadam pietatis, & amoris, sponte sua facere instituerunt. ac solebant foeminae, magnam partem, cum is transiret, sibi velum, ut in ecclesia iuebantur, imponere; & non ex edito, sed plano loco se venienti offerre; ea quoque de causâ; quod ab eo doctrinae erant, contra christianum officium videri; ex fenestris, & omnino ex editiore loco sacros ordines, resque sacras prætereuntes, spectare. Qui cacodemonum vexatione laborabant; ij adducebantur dum præteriret: ac clamabant illi quidem, agitabanturque vehementer: sed ad vllum expellendum numquam sese Carolus conuertit. tantum, cruci extra portam Tonfam erectâ; quod pestis causa factum erat omnibus compitis; solemni ritu benedicens, eorum procaciam repressit. nam eo concionante; cum mulieres duæ, seu dæmones in eis, adeo magnos ederent clamores, ut verba minime possent exaudiri, nemoque efficere potuisset, ut tacerent: tandem ad eas Carolus conuersus, cum manu tantum benedixisset; tacito iussu ita paruerunt, ut nihil amplius auderent mutire; cum ibi tamen usque ad finem permanissent. quod cum attenderent astantes; sese mutuo præ admiratione intuebantur. Ac non reuerentia solum erga Pastorem suum; sed re ipsa, moribusque christianis mirum in modum profecere Mediolanenses. nam ut alia hic non repeti huius rei indicia, a Caroli tempore, sicuti ab ipsis magistratibus accepti, criminum iudicia multo pauciora sunt.

fiunt. qua ex re quæstores regij multarum. bonorumq; publicatorum dimidio fere minus habent, quod in fiscum referant, quam antea consueuissent. Non est tamen negandum; quod ad nobilitatem magis excitandam valere velim; solitum fuisse Carolum queri; quod reliquam multitudinem satis facile flectens; patritios tamen. quos semper, & initio præsertim iuuare studuisset; inuenerit in saluti negotio plerumque duriores. Cum se totum in unam gregis sui curam concludere videretur: eius nihilo minus nomen ut frequentes auditum est Deus apud omnes nationes summa cum laude virtutis admirabilis, celeberrimum reddidit. In Lusitaniam finibus cum essem, & ex incolis quidam Mediolanensem esse me audirent. Ita ne, aiebant, ex ea ciuitate, ubi sanctus ille Cardinalis est Episcopus? Verum haud ita subito Deus tantam ei conciliauit opinionem. plurimi enim, primis annis varijs nominibus obtrecebant; simulationem, quidquid egregie conaretur, dicebant: ipsam honorum, facultatumque amplissimarum contemptio nem multi cauillabantur. cum vero diurnitas, & constantia; in primis vero vitæ pericula, pestis tempore adita, simulationis crimen satis ressellissent; bonam mentem fatebantur; sed iudicium, prudentiamque requirebant. tantis rebus demum tam præclare gestis, talique rerum omnium exitu, sensus eiusmodi, non ille quidem omnino extinctus erat; sed tamen, quantum humana consuetudo, miseriaque patitur, imminutus. quod de ipso euenit: id cæteris prædicare solebat antequam eueniret: non deterreri Episcopum debere, aliuve Dei seruum; si primo quæ faceret multis displicere, si etiam obtrectari sibi videret, nam si recta via pergeret; fore tandem, ut aliud plerique sentirent. Integram autem Episcopo

in primis dicebat propositam esse debere virtutis disciplinam: nam si qua parte deficeret; ibi obtrectandi, calumniandi que reliqua, maleuolis, ac infirmis aditum dari: & ex ea parte rem totam facile corrumpi. Magnū igitur erat eius apud omnes pondus auctoritatis. verebantur illum etiam summi viri, summisque locis collocati: si quid peccati esset, studiose cauebant, ne ad eum referretur: eo adueniente remouebant, si quid non optime se habere, apud se aduerterent. Quiduis illi recte committi posse putabatur. in eius fidem nihil suspicionis ab ulla parte cadere: sua quisque eius arbitrio libèrissime permittere; tutum, sanctumque existimare, quod eius fidei commendatum esset. Ipsi hæretici si forte viderunt, aut de eo audierunt, virtutis eximia vi coacti, magno sunt eum honore profecuti. Qui ex transalpinis ecclesijs in Italiam venirent; ijs quantum ex multorum facto cognouimus, propositum in primis videbatur, Mediolanum ad eum visendum diuertere. Italia; aliarumque prouinciarum Episcopi ecclesiasticæ disciplinæ, ecclesiæque bene gerendæ studiosi, ab eo præcepta, auxiliumque petebant. designati curabant, ut ab eo sibi manus imponerentur: eius acta, præscriptaque: totius denique gubernationis, atque adeo vitæ rationem, postulabant. quod idè amplissimi Cardinales multi fecere: quibus Carolus neque optimo consilio, auxilioque deerat; & pari modestia tamen respondebat. Episcoporum porro non magister solum, sed perfugium quoque habebatur: qui si difficultate aliqua premerentur, magna ad eum fiducia confugiebant; eiusque commendatione, ac patrocinio, apud summum Pontificem, sacrumque orbis christiani Senatam; tum etiam apud Reges, Regulosque utebantur. Ex eis multi ad eum veniebant; nonnulli diu
mo-

morabatur; vt omnia plenius cognoscere. præceptis, scriptisque varijs locupletati discederent, quandoque etiam clericos eius gubernationis peritos impetrabant; quos ille, si videret ita reip. christianæ conducere, parcius alioqui, tenaxque in suis sibi conferuandis, ad tempus non negauit. concessit Vincentium Albanum Theologum Alexandro Archiepiscopo Aquarum Sextiarum in Gallia; qui disciplinæ causa plures Mediolani moratus menses; magno accensus imitandi Caroli desideratio, demum in patriam reuersus, non pauca restituit; aliaque grauia conatus est ad animarum fructum, disciplinæque sacræ instaurationem. concessit Dominicum Ferrium Theologum, & canonicum Mediolanensem Andreæ Battorio, quem fratris filium Stephanus Poloniæ Rex Romam mitens, primo iussit ad Carolum diuertere; eiusque præcepta diligenter audire. Carolus autem optimæ indolis adolescentem omni humanitate complexus, ita iuuuit, vt ab eo patris nomine mira obseruantia appellaretur; & mirum in modum coleretur. potuit Andreas in ea erga Carolum obseruantia, quam semper conseruauit, Regem ipsum imitari: cum is mirifice Carolum obseruaret; ex animo se bellorumque suorum euentus precibus illius commendaret; consilia sua interdum communicaret. Alij Reges, Reginæ, principes, populi eius nomen, sanctitatemque magna pietatis, ac venerationis significatione coluerunt: eius consilia, monitaque cum vsu venit plurimi fecerunt. imaginem quoque adhuc viuentis studiose multi quæsiere: ipseque Philippus Rex Catholicus eam in cubiculo

suo iussit asseruari. In his Italiae Regulos omnes numerare possumus, sed Emanuelem Sabaudia Ducem memini frequentes ad eum litteras sua manu scriptas mittere; summisionemque incredibili supplicem; & orationis, & monitionis auxilium postulare; testari vero aperte, ab eo sese monita tamquam ab ipso Deo accipere. cuius pietatis studiosum imitorem filium reliquit. Alexandri Parmensis Ducis venit in mentem, qui ad Carolum scribens affirmabat; in difficili illa Belgica administratione adiutum se fidenter omnia pericula, modo sciret eius se quotidianis precibus Deo commendari. ex aliarum vero prouinciarum Regulis, Gulielmus Dux Bauariæ pro suo summo in pietatem, christianæque vitæ sanctitatem studio, nemini concessit, qui Carolum singulari amore, atque obseruantia prosequeretur: quod ijs officijs omnibus semper ostendit, quæ Antistiti, patrique optimo tribui maxima potuerunt: Post mortem quæ nam eius sit existimatio, declarat eorum fiducia, nobis ante commemorata, qui passim in calamitatibus suis eum inuocant adiutorem. prudentia vero, animique lumen in administranda ecclesia tanti æstimatur; vt huc plerique deueniant, qui rebus ecclesiasticis ordinandis student; scripta conquirant; instituta discant: auferrant quidquid possunt. præterea, si quid apud eos qui cæteris præfunt, in dubium vocatur, eos etiam ipsos qui ab eo viuente dissenserunt; illud sufficere videtur ad confirmandum, si Carolus ita fecisset de se demonstratur.

F I N I S.